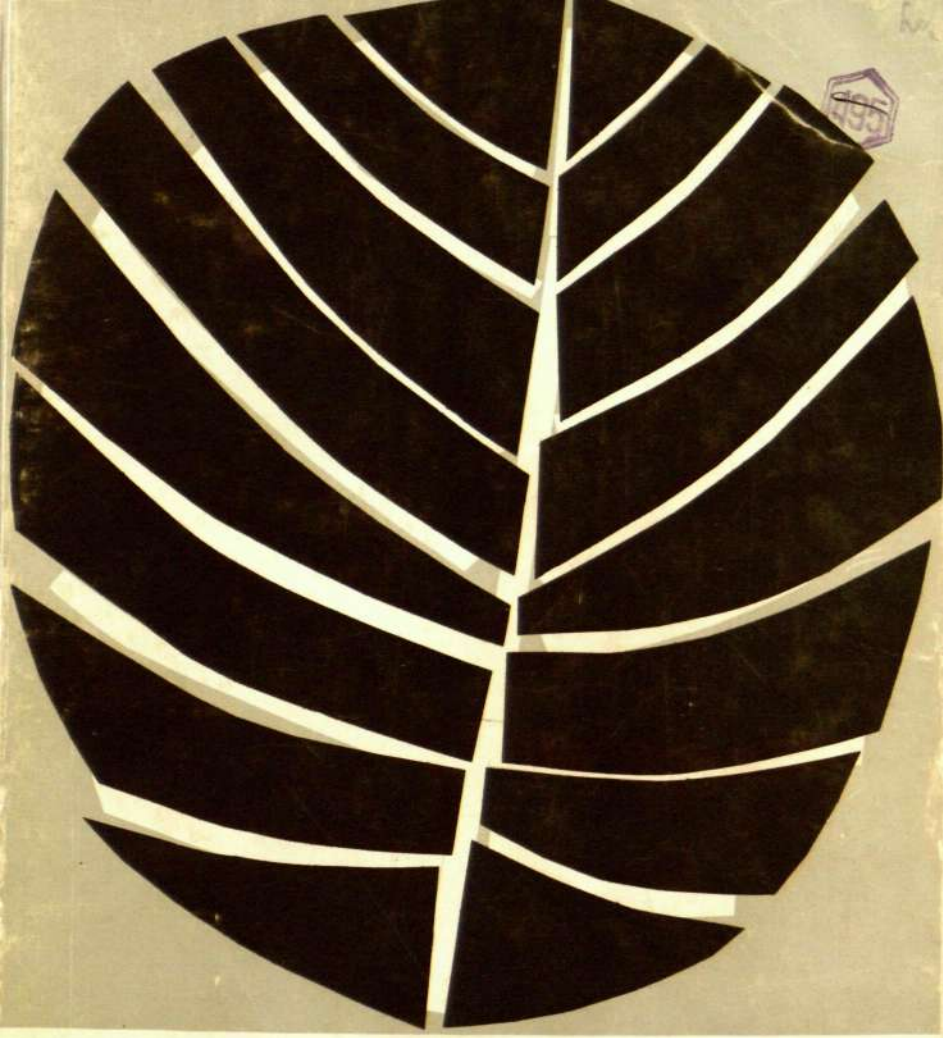

jaunosios kartos kultūros žurnalas

metmenys

12
1966

metmenys

Jurgis Blekaitis, Pirmoji diena, 3 Miesto vaikas, 4 Pamoka, Prasmė, 5 Koncerto pertraukoj, 6 Stebuklas, 7 Švento Jono duona, 8 * *Algirdas Julius Greimas*, Mitai ir ideologijos, 9 * *Algirdas Landsbergis*, Barzda, 35 * *Rimvydas Šilbajoris*, Gogolis ir tikrovė, 62 * *Jurgis Janavičius*, Iš J. B-čio užrašų, 74 J. B-čio mirtis, 77 * *Vytautas Kavolis*, Neaiškusis žmogus ir istorijos dviprasmybė, 80 *

E. Žeivys, „Į Lietuvą žiemojančią einu", 103 * Apie pilietinių teisių sąjudį Pietuose: pasikalbėjimas su Jonu Liutkum, 110 * *M. Rimša*, Po dvidešimt metų, 123 * *Pr. Stankėnas*, Lietuva dabartinės Lietuvos poezijoje, 127 * *V. Rastenis*, Sudėtinis Lietuvos portretas, 138 * *Vytautas Doniela*, Girniaus žmogus be Dievo, 144 * *Vytautas A. Jonynas*, Kasdienybės heroika, 154 * *Liūtas Mockūnas*, Agonija dūmuose, 158 * *Titas Guopis*, Dvi pradalgės pakeliui į šienapiūtę, 165 * *D. Šatas*, Pasikalbėjimas su Romualdu Viskanta, 171 * *Mykolas Drunga, Dalia Bulgarauskaitė, Kęstutis Paulius Žygas, A. Saulaitis, S. J., Vytautas Doniela*, Jaunoji karta ir visuomenė 1966 m., 176 * *Leonas Sabaliūnas*, Disertacijos santrauka, 190 *

Dailės darbai: *Eva Kubbos* — 28 - 31, *Jurgio Grabošo* — 32 - 34, *Birutės Bulotaitės* — 61, 73, *Ž. Mikšio* — 27, 76, 122, 137, 143, 170.

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

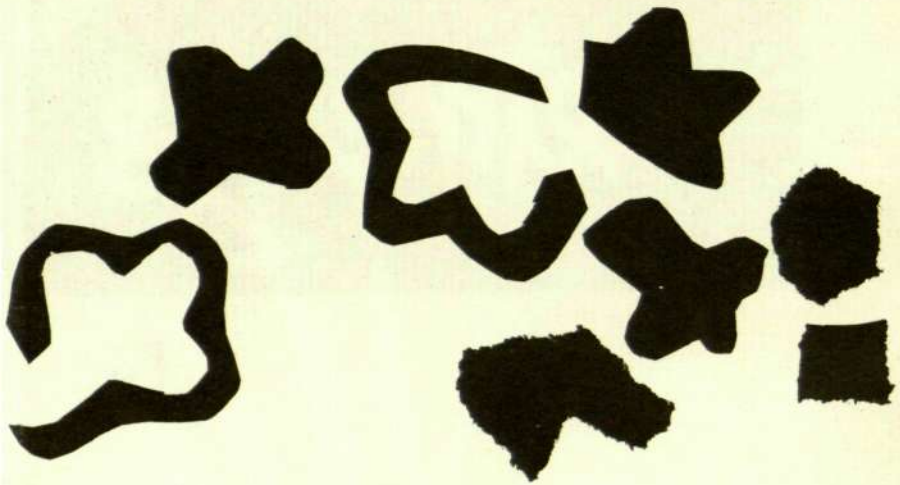

Pu27-157

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

PIRMOJI DIENA

JURGIS BLEKAITIS

Žmogus praeidamas ranka dangun pamojo.
Diena tekėjo pienu ir medum.
Kaip katinas sekmadienio lange,
ji tingiai raivės jazminų kvapuos.
Ji šaukė bristi nušienauton pievon,
į tolius, mėlynus, kaip atminimas,
ji kvietė nerti upės sidabran.

Žmogus, keliu nueidamas, dangun
ranka pamojo ir suriko: Karas!

Ne su audrom, ne su speigais, ne tvano
įšėlusiom bangom, ne su maru —
visoj grožybėje, lyg nuostabi palaima,
su motiniška šypsena veide, —
tarytum saulė būtų karo dievas, —
į mūsų žemę leidosi mirtis.

MIESTO VAIKAS

Kaip šimtametė, pajuodus,
suaižėjus nuotrauka,
senas automobilis įaugo pievon.
Jis ilsisi ramybėje
tarpe vaškinių narcizų,
tarp nužydėjusių pienių.
Vėjelis neužneša gazolino kvapo,
kemsynai užmiršo, kada baidės
įžūlaus rago balso.
Nulinkusios linijos liovėsi veržtis į priekį.
Ant stogo auga mieguistos samanos,
ant suolo — umėdės ir voveruškos.
Vairas išleido daigus į žemę
ir virto inkaru.
O ratus gandrai išnešiojo lizdams.

— Miesto vaike,
kaip aš,
panorai grįžti į kaimą?
Tėviškėj mirti?
Matai, kas išėjo mudviem?

PAMOKA

Mokykimės iš moters:
jos žingsnis, atrodo, neliečia žemės,
o jis tūkstantį kartų svaresnis už tavo
patį sunkiausią.
Tarp jos ir žemės nėra kiviržo.
Ji nepakels akių į šaltą žvaigždę,
bet nuleis į žiedą,
atpažindama jame žemės žvilgsnį.
Ji nenori kilti beorėn, besvorėn erdvėn.
Ji nori gulti žolėn,
kad ją tūkstančiais pirštų
liestų liekni stiebeliai.

Mokykimės iš moters:
jos išmintis daug didesnė,
negu ji kada begalės išsemti —
ar suprasti.

PRASMĖ

Kaip akmeniu, užsimosiu pačia paskučiausia prasme
ir nusviesiu šalin: prasmek!

Nieko ničnieko nebuvo. Melas.
Žodžiai apie žodžius banalūs
ir juokingai graudi pasaka
apie laimę lemiančią pasagą.

O tu, jei tiki likimu, —
neverta: tu nesimelsk už mus.

KONCERTO PERTRAUKOJ

Aukso uždangoj — vandens ženklai,
nematyti paukščiai skrenda viršum mūsų
ir nuskrenda kovos formacijoj.
Aukso uždangoj — nerimstantys ženklai,
smagios gaidos, norinčios dainuoti.

O iš prietemos į mane tebežiūri
nematomos, didelės akys —
kaip tą vakarą, kurį turiu užmiršti, —
kaip visus vakarus su tavim.

Minioje žvalgiausi veidų:
įsitikinti, kad tu nesi viena pasauly.
Ir plaukė pro mane vaiduokliški bruožai,
jaunos galvos iškeltais plaukais,
plaukė snieginės, mėnulinės, auksinės...
Mačiau baimės akis, mačiau jei ne laimę,
tai gerą jos imitaciją,
mačiau išdidžius ir mačiau minkštus žvilgsnius,
kaip uždangos aksomas.
Ir įsitikinau:
Viešpatie, kokia tu viena,
vienui viena,
su savo didelėm, ramiom akim
viena visame pasauly.

STEBUKLAS

Tau bus linksma — klausyk:
šiandien mačiau,
kaip iš upės, lyg ištrūkęs iš motinos,
staiga išnėrė naujagimis upeliokas.
Jis tuoj guviai užsirito į krantą,
kažką čiaukšdamas kūdikiškai,
perbėgo kelią
ir ėmė kopti stačiai į kalną,
pasišokėdamas nuo uolos ant uolos,
toldamas, vinguriuodamas vis aukštyn,
kaip linksma sidabro gyvačiukė.

Aš juokiausi tavo akimis:
kaip jos džiaugtųsi,
pamačiusios tokį upelio drąsumą,
kaip laimintų jį užkopti pačion viršūnėn,
kaip skatintų pasileisti laisvais dangaus laukais!

Man nebuvo taip nuostabu:
aš kartais matau tave.
Bet tu —
juk tu ne kas dieną matai stebuklą?

ŠVENTO JONO DUONA

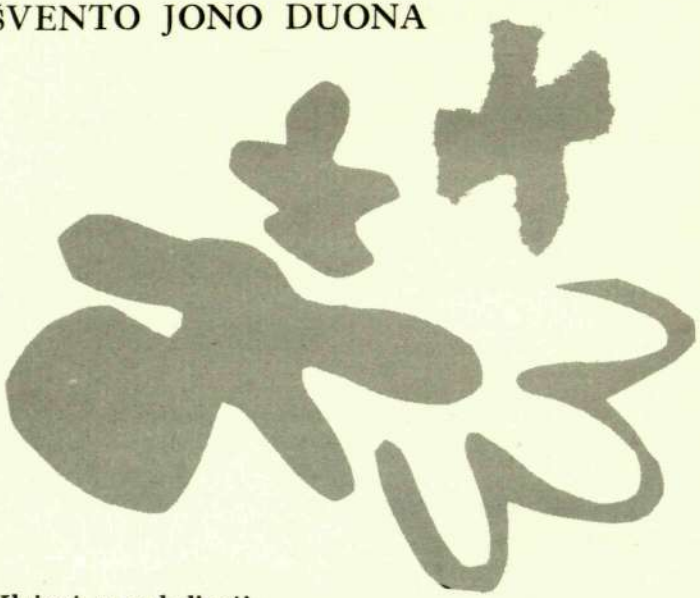

Klajonė, o ne kelionė!
Nežinia — nuo pabaigos ar pradžios.
O kai stapteli — nežinia,
ar išvis keliauta.

Vienam kampe akis primerksi į žvarbią saulę,
kitam nušutins skruostus ledinis vėjas.
Paėjėsi išvargęs,
į žiburį žvilgsnį pakelsi: dega užgeseęs.
Ties Georges de la Tour, kaip ties savo kapu, pastovėsi:
kaip vaiko pirštus persmelkia anapusinė šviesa!

O kažkur, ties užkampinės krautuvėlės langu,
staiga atpažinsi:
švento Jono ankštys!
Ir siūbtels iš jų saulėtos ir lakios,
tokios neįmanomos vaiko dienos...
Lyg peršviesta fotografija,
kurią nutraukė nemokša.

MITAI IR IDEOLOGIJOS

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Mano įžanga numatyta trijų aukštų.*)

Pirmasis įžangos punktas, tai linkėjimai ir sveikinimai Santaros—Šviesos federacijai, kuriuos man pavedė jums žodžiu perduoti Jurgis Baltrušaitis. Jums gal žinoma, kad pernai metais jisai buvo pakviestas čia atvykti ir dalyvauti jūsų pokalbiuose: tuo jis būtų labai džiaugęsis. Deja, sveikatos stovis neleidžia jam pasitraukti ilgesniam laikui nuo jo asmeniško gydytojo, kurio priežiūros jis pastoviai reikalingas. Tad jis prašė mane jus pasveikinti ir pasakyti, kad mintimis jis yra su jumis ir džiaugiasi šituo kultūringu kultūriniu sąjūdžiu, kuriam mes atstovaujame. Tai pirmas įžangos punktas.

Antrasis punktas būtų toks. Prieš atvažiuodamas į Farmą, buvau apsistojęs pas mano senus draugus, savo klasės draugų šeimoje, pas Drungus. Birutė Drungienė man sakė, kad, jei jinai galėtų paliktį vaikus ir atvažiuoti čia, tai ji turėtų vieną klausimą pastatyti viešai. Jos klausimas buvo toks: kaip galima žmogui, veikiančiam moksliniame ir kultūriniame pasaulyje, suderinti savo buvimą drauge lietuviu ir prancūzu? Manau, kad klausimas gana

*) Išrašas paskaitos, skaitytos 1965 m. Santaros—Šviesos suvažiavime

aktualus mums visiems. Užtenka prancūzo vietoje įdėti amerikietį ir jums taip pat iškyla žmogiškoji problema, asmenybės sudvigubėjimo problema. Noriu pasakyti, kad ta paskaita, kurią ruošiuosi jums skaityti ar sakyti, mano akyse kaip tik turėtų būti iliustracija to, kaip galima bandyti suderinti savo vadinamuosius mokslinius tyrinėjimus ir lietuvių tautą gyvai liečiančias problemas. Aš kalbėsiu taip, kaip kalbėčiau į prancūzišką auditoriją Paryžiuje. Žinoma, gal kiek paryškindamas tiktai lietuviškus pavyzdžius, lietuvišką problematiką. Dėl to, jeigu mano kalba kartais būtų kiek sunki ar nuobodi, prašau jus dovanoti, nes iš tiesų ta dviejų asmenų gero sugyvenimo vienoje sąžinėje problema nėra paprastas ir lengvas dalykas. — Tai jau dvi įžangos.

Trečioji įžanga gal būtų surišimas mūsų pasikalbėjimo, įvykusio prieš porą dienų, su dabartine tema. Tarp man iš anksto pastatytų klausimų, — o jų buvo aštuoni, — išryškėjo dvi pagrindinės tematikos: lietuviškumo ir lietuviškosios kultūros problematika ir bendražmogiškoji problematika. Šitosios bendražmogiškosios problematikos plane bent trys klausimai lietė egzistencializmą. Egzistencializmą, kuris, kaip mes šnekėjome, iškėlė žmogaus ir žmonijos prasmės problemas. Mane gana nustebino šis egzistencializmo aktualumas. Kiek čia pabūvojęs, aš supratau, kad gal jam naują impulsą davė dr. Girniaus neseniai pasirodžiusi knyga **Žmogus be Dievo**. Mane truputį suneramina tas faktas, kad egzistencializmo klausimus kėlė ir jais aktyviai domėjosi naujosios, mane sekančios, kartos atstovai. Nežinau, kaip tai čia jums atrodo, bet, iš Paryžiaus žiūrint, egzistencializmo problema jau atgyventa. Ir nėra nieko baisesnio kultūriniame gyvenime, kaip atsilikti viena karta žmogiškosios problematikos klausimus nagrinėjant. Tai, žinoma, gal neliečia tiesioginiai dr. Girniaus, kadangi, iš viso, katalikiškosios ideologijos yra atsilikusios bent viena karta, taip kaip Prancūzi-

ja, sakydavo, atsilikdavo vienu karu ir ruošdavosi vis buvusiam karui. Tai jau toks istorinis reiškinys, kurį galima užregistruoti. Tačiau, kad šviesiečių tarpe gali susidaryti įspūdis, jog mes dar gyvename egzistencializmu, tai jau čia būtų blogai. Man atrodo, kad prasmės problema, žmogaus egzistencijos prasmės problema, buvo iš tiesų kutenanti problema 1945 metais: ji buvo išgyventa visos intelektualų kartos su tragizmu, su šypsena, kiekvienu atveju su reakcija. Tačiau dabar šią **prasmės** problemą, mums jau subrendusiems, gal kiek susmukusiems, pakeitė kita problema, būtent **reikšmės** problema. Mes klausimą statom dabar griežtai skirdami prasmę nuo reikšmės. Galima išeiti iš to paprasto konstatavimo, kuris yra labai panašus savo demaršu į egzistencialistinį išeities tašką, būtent iš žmogiškosios būties. Mes imame žmogų ir žiūrime, kaip tas žmogus gyvena: matome, kad jo gyvenimas yra apsuptas reikšmių ekranu. Visi daiktai, visa kas sudaro jo kontekstą, visa kas yra jo aplinka, į jį spraudžiasi, visas pasaulis į jį spinduliuoja ir vis ką nors reiškia. Daiktai reiškia, žmonės reiškia, žmonės kalba, radijo kalba, gongai kviečia pietums. Visi ženklai, ar tapybiniai ar rūkybiniai, reiškia šį tą. Ir šitame reikšmių pasaulyje žmogus nori suprasti, ką gi tas pasaulis reiškia, ką jis nori jam komunikuoti, ką jis nori jam perduoti. Dėl to, ta prasme, mūsų problema šiandien, kaip jau sakiau, yra ne nagrinėti žmogaus gyvenimo siaubą, ne žmogaus gyvenimo beprasmiškumą, bet, visų pirma, suprasti žmogaus pasaulį.

Dėl to ir skiriame gamtos mokslus nuo žmogaus mokslų, kuriuos norime sukurti, kaip XX amžiaus pozityvų įnašą į žmonijos istoriją, kaip reikšmių pasaulio tyrinėjimą, priešpastatydami jį daiktų pasauliui, kurį aprašinėja gamtos mokslai. Bet problema tučtuojau komplikuojasi: žmogaus egzistencija, galima sakyti, vyksta dviejuose planuose. Iš vienos pusės,

jis kalba ir gestikuliuoja, iš kitos pusės jis veikia, daro ką nors. Ir tarp žmogaus veikiančio, ir tarp žmogaus kalbančio (kalbėjimą aš suprantu drauge kaip ir vidujinę kalbą, kuri vadinama mintijimu ar galvojimu) visados atsiranda plyšys. Jis ir yra žmogiškosios egzistencijos nesusipratimų išeities taškas. Tas plyšys, jei jis geras, tai jis yra kuriantis žmogiškas vertybes, idealus, tą pasaulį, kurį mes norėtume savo akcija pastatyti. Jeigu plyšys blogas, tai jis yra žmogų skriaudžiantis, jis yra tas nužmoginantis skirtumas tarp žmogaus ir jo veiklos. Dėl to ir problema yra dviguba. Kyla klausimas, visų pirma, kaip atpažinti tą plyšį, tą distanciją, kuri skiria žmogų jo veikloje nuo žmogaus kalbančio. O antrasis klausimas, kaip suprasti ir vertinti tą distanciją. Kuri distancija yra vertybes kurianti ir kuri melą kurianti?

Mūsų dienų egzistencinis tragizmas gal yra tas negalėjimas pabėgti nuo reikšmės. — Jūs žinote, kad ištisos literatūrinės mokyklos jau kelioliką metų stengiasi sukurti literatūrą, kuri nieko nereikštų: tai vadinamasis prancūziškasis neo-romanas. Deja, nuo reikšmės pabėgti negalima. Mūsų buitis pasireiškia buvimu pasaulyje, kuris ką nors reiškia. Ką jis reiškia ir kaip galima atskirti geras reikšmes nuo blogų, tai yra klausimas, kuriuo galėtų būti, eventualiai, pagrįsta žmogaus akcija. Kadangi sunku atskirti žmogiškoje plotmėje, kas yra gera ir bloga, tai dažnai bandoma ieškoti kriterijų, kurie būtų ekstra-žmogiški, kurie pralenktų žmogų ir kurių vardu būtų galima pasakyti, kas yra gera ar bloga. Šitokie kriterijai yra du: arba Dievo, kaip absoliutaus kriterijo, pasirinkimas, arba Istorijos, su didžiąja raide, pasirinkimas. Dėl to, žiūrint iš semantiškosios pusės, Dievo problema apsiverčia aukštyn kojom. Ir jei Girnius gali kalbėti apie žmogų be Dievo, tai lygiai taip pat galima paklausti, ką Dievas veiktų be žmonių. Ar galima įsivaizduoti Dievą egzistuojantį, jeigu nebūtų žmonijos? Ir Dievas yra, šitaip pasižiūrė-

rėjus, žmogiškasis Dievas, mūsų pačių Dievas, o ne Dievas absoliutas, kuris galėtų mums pasakyti, kas yra gera ir kas yra bloga.

Duosiu lingvistinį Dievo problemos pavyzdį, kurį teko naudoti savo paskaitose. Kai prancūzai misionieriai nuvažiuoja į Afriką, kuri yra juoda ir kurioje dar viešpatauja fetišizmas, ir kai jie pradeda skelbti krikščionišką tikėjimą, pirma problema, kuri jiems kyla, yra išgalvoti Dievą. Dievų ten pilna, bet kaip įvesti krikščionišką Dievą į tą dievų panteoną. Galimybės yra dvi: arba pasirinkti padoriausią iš ten esančių dievų ir jį pakrikštyti krikščionišku dievu ir paskui pradėti „kalbėti" apie jį. Jo visų dorybių ir vertybių išvardinimas ir besitęsianti kalba apie jį ir sudarys Dievo vaizdą. Arba galima išgalvoti Dievo vardą. Paimti atsitiktinai kokias tris raides, ir padaryti Dievo vardą, ir tai duotų gal net švaresnę sąvoką, kuri nesimaišytų su pagonybe. Noriu pasakyti, kad, imant Dievą semantine prasme (bet nepridedant egzistencijos problemos, ji mums neaktuali), Dievas pasidaro iš to, ką mes kalbame, ir kalbame, ir kalbame apie jį ir nieko daugiau.

Kitas būdas surasti absoliutą, tai istorijos rašymas su didžiąja raide. Istorija pasidaro kaip žmogaus suabsoliutinimas, bet tiktai ne erdvėje, o laike. Visi žmonės eina kažkur į priekį, žmonės sudaro žmoniją, ir tas absoliutas gaunasi ne kaip esantis dalykas, ne kaip Dievas esantis prieš mus, bet kaip žmogaus dievėjimas, kaip tai, ką žmogus pats iš savęs padarys: jo veiklos rezultatas ir bus žmonijos sutapimas su Dievu. Ar Dievo vardas minimas, kaip pas Hegelį, ar neminimas, kaip pas Marksą, tai vis ta pati žmonijos iliuzija. Tad kriterijų, kurie galėtų mus išlaisvinti iš tų prasmės pasaulių, kuriuose mes gyvename, ir kurie būtų jau kiti kriterijai, nėra absoliučių: lieka tik plikas faktas, tik žmogaus plepėjimas apie žmogų.

Ir galima būtų suvesti visus tuos apkalbėjimus apie daiktus, nepaliečiant pačių daiktų, į dviejų rūšių modelius: vieni jų yra aksiologiški, o kiti ideologiški. Aksiologiški modeliai tai yra vertybių sistemos. Tai rėmai, į kuriuos įsirašo ištisos kultūros, kuriose mes gyvename. O ideologiški modeliai tai būtų pavyzdžiai, archetipai, pagal kuriuos mes bandome ar galime bandyti transformuoti žmogų. Iš kitos pusės, tie modeliai, kuriais mes gyvenam, įrašydami save į vertybių sistemas, arba įprasmindami savo veiklą, gali pasireikšti dviem būdais. Vienas iš jų yra susąvokintas būdas, išreikštas abstrakčiais žodžiais, moksline terminologija, arba politine ideologija, o kitas yra mitifikuojantis pasireiškimo būdas, tų pačių ideologinių teisybių ir melų egzistavimas poezijos, religijos, meno ir visų kitų įrašytų ir paslėptų vertybių pagalba. Jeigu mes sutinkame, kad galima vieną ir tą patį dalyką pasakyti dviem būdais, ideologija arba mitologija, tai iškyla problema, kuri yra jums artima, būtent demitifikacijos problema. Reikia paimti mitą, ar jis bus senoviškas mitas, ar liaudies pasaka, ar literatūrinė poema ir pasakyti, ką jis reiškia. O tas pasakymas, ką jis reiškia, ir bus iš-vertimas kiekvienos mitologijos į ideologiją, arba vadinamoji demitifikacija.

Galima būtų kalbėti apie trečią absoliuto ieškojimo būdą, iškeliant vadinamąją tiesos problemą. Šalia ieškojimo Dievo ir Istorijos, t. y. ieškojimo subjekto, to, kuris daro ideologijas ir kuris pagrindžia vertybes, bandyti tyrinėti pačias vertybes, ieškant kas yra jose gero ir kas yra blogo. Tai ieškojimas atitikmens tarp to, kas žmogus yra ir ką jis daro, ir tarp to, ką jis mano, kad jis daro ir ką jis mano, kas jis yra. Šitas neatitikmuo tarp to, kas aš esu ir tarp to, ką aš manau, kas aš esu, ir yra visų melų šaltinis. Iš čia ir gaunasi iliuzija, svajonė surasti tokią kalbą, kuri priliptų prie daiktų, kuri leistų pasakyti, kaip XVII a. prancūzų literatūros

teoretikai manė, kad galima „katiną pavadinti katinu". Bet katiną pavadinti katinu labai sunku ir jeigu mes surastumėm būdą daiktus pavadinti tikrais vardais ir panaikinti tą plyšį tarp mūsų egzistencijos ir mūsų plepėjimo, tai mes gal ir surastumėm tiesą. Štai čia esantis Vincas Trumpa, kuris, kaip sako p. Bachunas, neįeina į jokią kategoriją, manęs prašė, atvažiuojant pas jus, pasakyti visą tiesą. Trumpos laiškas man priminė kitą reikšmingą ištrauką iš Evtušenko aprašymo savo pasikalbėjimo su Pasternaku. Evtušenko būnant dačose pas Pasternaką, atėjo kaimynas darbininkas, kuris prieš savaitę buvo Pasternakui stogą sutaisęs. Atsinešė dešros gabalą ir vodkos bonką ir sako: — Tai ko tu čia tyli ir nieko nesakai. Pasternakas nesupranta. — Pasirodo, kad tu didelis žmogus. Aš maniau, kad aš bet kam tą stogą taisau, o pasirodo, kad dideliam poetui. Ta proga reikia išgerti. — Jie susėda ir geria. Išgėrė litrą vodkos ir tas darbininkas sako Pasternakui: tai dabar pasakyk. Ką pasakyti? Visą teisybę pasakyk! — sako jam darbininkas.

Tai ir yra tiesos ieškojimas. Kuri būtų nei sugerinimas dalykų, nei jų subloginimas, bet dalykų tikrais vardais pavadinimas. O tai yra sunkiausia padaryti. Dėl to, egzistencializmo reikšmė ir buvo didelė, nes jis apnuogino žmogų asmeninėje prasmėje ir padėjo jam save demitifikuoti. Pirmiausia, egzistencializmas kreipėsi į profesorius. Pirmasis egzistencialistas Nietzsche sakė, kad jis norėtų „pamatyti profesorius šokant". Pagrindinis uždavinys, kurį mums paliko egzistencializmas, tai nežiūrėti rimtai į save ir niekuomet neimti savęs ir savo žodžių už tikrą pinigą. Iš kitos pusės, socialinėje prasmėje, rimtu demitifikacijos šaltiniu galima skaityti marksizmą ir jaunąjį Marksą, apie kurį aš jums jau kalbėjau. Jis irgi įrodinėjo, kaip visuomenės gyvena savo mituose ir kaip tie mitai iš tiesų yra paslėptos ir užmaskuotos ideologijos.

Aš skiriu demitifikaciją nuo demistifikacijos. Demistifikacija būtų policinis terminas, kurį naudoja Landsbergis. Galvojama, kad yra misterija, kad nuo mūsų tyčia slepiama tiesa, kad reikia „nukaukuoti", tariant socialistine terminologija. Demitifikacija yra neutralus mokslinis terminas, jis reiškia, kad reikia nuimti kepurę mitui, visiškai nesakant, ar jis geras ar blogas. Demitifikuoti —tai reiškia aprašyti poeziją, aprašyti religiją, moralines vertybes, meną, statant klausimą, ką visa tai reiškia. Šitokia reikšmės ieškojimo operacija yra dažnai naudinga savęs ir kitų apšvarinimui. Blogiausias dalykas su mitais yra ne tai, kad jie yra vieši mitai: socialinės vertybės, menas, literatūra, poezija, religija, kad tai yra mitologijos, kurios afišuojasi kaip tokios ir kurias galima priimti, atmesti, ar su jomis kovoti. Blogiausios yra tos mitologijos, kurios yra išsisklaidę visoje mūsų kalboje ir kurios nesąmoningai įsiskverbia į mus! Žmogaus buities tragiškumas gaunasi tada, kai norima teisybę pasakyti, o žodžiai išeina visados dviprasmiški. Iš to užburto rato negalim išsprukti.

Kaip jau minėjau, prancūziškas neo-romanas per paskutinius 15 metų bandė šitą problemą išspręsti, ieškodamas vadinamosios baltos, nekaltos rašysenos, kuri paprastai nusakytų kaip dalykai yra, nepridėdama ir neatimdama. Visas tas bandymas pasibaigė dideliu nepasisekimu. Tačiau, paėmę tą pačią problemą lietuviškoje plotmėje, matome, kad Santara—Šviesa šita prasme pasireiškė labai teigiamai. A. Landsbergis savo paskaitoje pažymėjo, kad ko trūksta Lietuvos šio meto literatūriniame gyvenime, palyginus su kitų rytų Europos tautų literatūromis, tai būtent literatūros negatyvumo, absurdiškumo, kurio pagalba kaip tik kitos tautos sugeba atsikratyti nuo senų mitų kaip absurdo. Tai yra teisybė. Lietuviškoji kultūra Lietuvoje neturi tos absurdiškos dvasios dabar, iš dalies ne tik dėl to, kad jinai negali pasireikšti, bet ypač dėl to, kad ten nebuvo pakankamai tikinčių

į ankstyvesniuosius mitus: tai ir dabar nėra ko per daug neigti. Dėl to demitifikacijos rolė tenka išeivijos kultūriniams reiškiniams. Tarp tų kultūrinių reiškinių, demitifikacijos operacija yra vedama tokių žmonių kaip V. Kavolis su savo V. Kudirka, ir kaip visa Mackaus poezija, kuri yra neornamentuotos kalbos poezija ir jos problematika. Visiškai sutinku su Landsbergiu, kad Mackaus vieta nebuvo Čikagoje, o Lietuvoje. Jo poezija tinka ir pritampa prie viso kultūrinio bėgmens ir aš manau, kad neužilgo Lietuvoje Mackus bus įrašytas savo vietoje į tam tikrą revoliucinę numitinimo literatūrą. Tai, kas buvo pašaliečių įžiūrima Santaros—Šviesos judėjime, kaip neigiamas reiškinys, yra pats pozityviausias įnašas į mūsų kultūrinį kontekstą, būtent, ta apsišvarinimo operacija. Bet reikia, kad ši apsišvarinimo operacija pasiektų mūsų tautą ir jos kultūrininkus. Būtų klaidinga manyti, kad su ta demitifikacija viskas ir pasibaigia, kad sukritikuosi, sutrinsi viską ir tai jau išspręs visas problemas. Kaip modernioji prancūzų literatūra nesugebėjo parašyti romano, kuris nieko nereikštų, taip pat negalima ir su jokia tautos kultūra elgtis. Niekad nepadarysi kultūros, kuri nieko nereikštų, ji reiškia vieną arba kitą. Kriterijų atskirti gera nuo blogo nėra.

Čia aš priminsiu savo asmeniškos mitifikacijos problemą, ne demitifikacijos problemą. Amerikos lietuvių laikraščiai, rašydami apie mano atvažiavimą į Ameriką sakė, kad prof. Greimas rašo kapitalinį veikalą apie semantiką. Tai yra mitifikacija, nes, žiūrėkit, koks tas Greimas protingas, jis net kapitalinius veikalus rašo. Spauda pristato dar nepasirodžiusį žmogų, kad jis su kapitaliniais veikalais atvažiuoja. Dėl to ir buvo didelis nusivylimas tam tikruose visuomenės sluogsniuose, ypač New Yorke. Tai yra tipingas mitų darymo pavyzdys.

O tačiau su šita vadinama kapitaline knyga man asmeniškai yra surišta visa demitifikacijos problema.

Rų27-154
Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ

Būčiau ją išleidęs prieš septynerius metus, bet, deja, sustojau ant paskutinio skyriaus, kur bandžiau naiviai ieškoti objektyvių struktūrinių kriterijų, padedančių atskirti blogą nuo gero, atskirti vertybes nuo alienacijų (Entfremdungen). Tai matot, kad kartais nuvažiuoji ne tuo keliu ir reikia mesti darbą ir viską iš naujo pradėti.

Demitifikacijos problema dažniausiai jungiama su sąmonės problema. Sako, reikia įsisąmoninti, kad mitai yra mitai, o melas yra melas, tai jis nebeveiks, galėsi juos sulikviduoti ir klausimas liks išspręstas. Deja, šitaip nėra. Gerai būtų, kad mes galėtumėm iškelti aikštėn neigiamus reiškinius. Vien dėl to, kad jie iškelti, jie nustotų būti pavojingais. Psichoanalizė irgi susidūrė su ta problema, ir daugelis psichoanalitikų tiki, kad tai yra santykių tarp pasąmonės ir sąmonės problema. Iš tikrųjų tai neteisybė. Pasakymas protiniam ligoniui, kad jam tas ir tas negerai, kad iš tiesų visas tas negeroves jis tik slepia nuo savęs, — dar jokio ligonio nepagydė.

Priešingai, sąmonė neatneša žmogui palengvinimo ir nepadeda jam gyventi. Sąmonė tik apsunkina žmogų. Žmogus, tas nelaimingas gyvulys, ir pasižymi tiktai savo sąmone. Tuo tarpu problema, su kuria susiduria psichoanalistas, yra surasti būdus, kaip padaryti, kad žmogus nepriliptų nesąmoningai prie tų savo mitų. Nesvarbu, ar tie mitai sąmoningi ar ne, bet jeigu kartą žmogus jais gyvena, tai visa problema čia ir glūdi: jo gyvenimas ir toliau važiuos pagal tą pačią vertybių sistemą. Tai fenomenas, kurį mes maždaug jau pradedame suprasti, tarptautiniu žodžiu jis vadintųsi asumpcija. Ne jo sąmonė, bet patsai žmogus ima ir užsiangažuoja nesąmoningai tam tikrų vertybių atžvilgiu. Ir kaip „des-asumuoti" šį žmogų, tai čia ir būtų jo išlaisvinimo problema. O kol kas mes galime daryti tai, ką daro psichoanalitikai: jeigu ligonis gyvena su tam tikra simboline sistema, kuri padaro jam gyvenimą nepakenčiamą, tai gydytojo pro-

blema yra ne panaikinti tą sistemą, bet sunormalinti ją pakeičiant kita vertybių sistema, kuri jam leistų gyventi ir susitaikinti su žmonėmis ir daiktais.

Dėl to, perkeliant šią problemą iš asmeninio plano į socialinį, visuomeninės akcijos galimybės išryškėja: mes negalime pasakyti, kad štai mes demitifikuosim pasenusias vertes, panaikinsime visus mitus ir kad nuo to žmogus bus laisvas, kad visuomenė taps išlaisvinta. Mes galime tik pakeisti vieną mitų sistemą kita mitų sistema. Vienas mano draugas, kuris tikėjo į demitifikacijos galimybes ir buvo pradėjęs demitifikacijos kampaniją, turėjo tokį patyrimą: jis lankėsi Zagrebe, Jugoslavijoje, su paskaitomis ir po jų buvo pakviestas į bendras diskusijas jugoslavų komunistų rašytojų sąjungoje. Jis iškėlė klausimą, ką rašytojai mano apie mitų ir marksizmo santykius. Reikia pasakyti, kad publikos reakcijos buvo gana nepalankios. Rašytojai daugiausia manė, kad liaudį vesti reikalingi mitai, kad reikia tiktai naudoti gerus mitus. Sutinka jie, kad asmenybės kulto mitą reikia panaikinti, bet visvien ką nors reikia duoti jo vietoje...

Norėčiau truputį nukrypti nuo temos ir sugrįžti prie to, apie ką mes vakar ar užvakar kalbėjome, būtent apie užklausimą, kaip prancūzui intelektualui atrodo Rytų satelitų pasaulis ir kaip jie bendradarbiauja su Rytų ir Vakarų europiečiais. Turiu pasakyti, kad prancūzų intelektualas nesijaučia visai svetimas vengrų ir jugoslavų problematikoje. Ir kai jugoslavas ar vengras kalba su prancūzų intelektualu, jis neturi įspūdžio, kad kalba su kuo nors svetimu. Tai yra mūsų problemos ir mes europiečiai tvarkomės su jomis. Mes kairieji tvarkomės su savo problemomis. Nes jeigu čia yra tam tikra negrų problema, kuri skiria kairiuosius nuo dešiniųjų, tai kai negrų klausimu pasisakei kartą, tai tas pasisakymas reiškia, jog priklausai tam tikrai intelektualinei šeimai ir kad toje šeimoje turi teisę tarti žodį. Šitaip pasisakęs, ga-

li jau įvesti variantus ir nagrinėti atskiras situacijas. Štai Jugoslavijos problema skiriasi nuo kitų, pavyzdžiui, nuo Lenkijos problemos. Lenkija, kadangi ji kitaip atsikratė nuo stalinizmo, gyvena dabar absurdo literatūra ir yra visko neigimo fazėje. Jugoslavai patys pasakė ne, ir todėl jų problema nėra neigti socializmą, pas juos visos literatūrinės srovės yra laisvos ir priimtinos, jų problema yra: kaip statyti tą savitą socializmą? Kaip matot, tai jau visai kita perspektyva.

Jeigu priimsime tezę, kad niekada teisybės negalima pasakyti, kad nuo mitų negalima atsikratyti, kad ideologija yra prilipusi prie žmogaus, kad ji yra žmogaus buities būtinybė, — tai lieka, tiek asmeniniam žmogui, tiek žmogui-visuomenininkui, tik vienas kelias — tai sąmoningo mitų ir ideologijų kūrimo problematika. Galima ieškoti ir reikia ieškoti, kaip demitifikuoti vieną ideologiją, tik su sąlyga, kad turi ir gali duoti naują ideologiją, leidžiančią žmogui arba tautai gyventi. Čia aš statau ne politikos, bet gydymo, terapeutikos problemą. Tai nėra ant bačkų šokinėjimo ar ideologijų, senąja prasme, ieškojimo ir kūrimo problema. Kaip negalima atimti, demitifikuoti tai, kas leido ligoniui gyventi, taip negalima jį viduryje kelio palikti, nes yra dideli šansai, kad jis pats susitvarkys, nušokdamas nuo tilto. Tai yra pati tragiškiausia fazė visame psichoanalitiniame gydymo procese ir ji yra pati pavojingiausia. — Taip pat yra ir su tautomis. Ir su jomis šposų negalima krėsti. Mes nežinome, kas yra gera ir bloga, bet žinome, kad negalime palikti žmogų, neįrašydami jo į tam tikrą simbolinę kultūrinę sistemą.

Paimant mitus ir išverčiant juos į ideologijas (nesvarbu ar tai vadinsis filosofija, metafizika, romanas, pasakos ir t. t.), juos galima suvesti, kaip sakiau, į du tipus: aksiologinį ir ideologinį. Pirmasis tipas yra kontradikcijų sugretinimo formulė. Oedipo mito definicija gali tarnauti pavyzdžiu šios rūšies demifikacijai. Oedipo pasaka, istorinės kultūros atžvilgiu

imant, atrodo tokia: Graikijoj buvo du tikėjimo sluogsniai; žmonės tuo laiku tikėjo, kad žmogus yra gimęs iš žemės kaip augalai ir kad tai yra bendras visokio gimimo išaiškinimas. O jaunoji karta, savotiški 40-tųjų metų egzistencialistai, teigė, kad žmogus gimsta ne iš žemės, bet iš dviejų gyvulių kopuliacijos. Šitokie kartų nesutarimai, šitokia dviejų tikėjimų koegzistencija ir sudaro mitą. Jeigu žmogus yra gimęs iš žemės, tai giminystės ryšiai nieko nereiškia. Jeigu žmogus yra gimęs iš tėvo ir motinos, tai giminystės ryšiai daug reiškia. Mitas tad ir yra sistema, kurios pagalba į vieną formulę suvedamos dvi kontradikcijos.

Kitas pavyzdys būtų rusų liaudies pasakos. Ten sistemos, kaip tam tikro rusų literatūros žanro, reikšmė būtų tokia: problema, kurią turi išspręsti liaudies pasaka, yra individo laisvės ir socialinio kontrakto reikalingumo problema. Jeigu jaunoji karta gerai sugyvena su senąja, tai pasauly yra šiokia tokia tvarka. Bet tos tvarkos rezultatas: asmeninės laisvės paneigimas. Jeigu priimi socialinį kontraktą, tai esi vergas, bet jeigu teigi savo asmeninę laisvę, tai visuomenė sugriūna. Tai du prieštaraujantys principai, suvedami į vieną sistemą ir paduodami mito forma. Tą patį galima pasakyti, pavyzdžiui, ir apie nekalto prasidėjimo mitą, kuris irgi yra dviejų prieštaravimų: pagimdimo fakto ir Dievo Motinos nekaltybės vienalaikis teigimas. Tokie prieštaravimai jokiu protu neišaiškinami. Taip kaip nesuderinamos visuomenės organizacija ir individo laisvė liaudies pasakoje. Tai suvedama į formulę ir vadinama dogma, simboliu arba mitu. Tai yra viena iš galimų mitų egzistencijos formų.

Paskutinį pavyzdį noriu duoti iš mano patyrimo su psichodrama. Teko studijuoti obsesines vaiko psichikos struktūras, kurios gydomos jiems duodant išgalvoti, o po to suvaidinti įvairias istorijas. Jie pasakoja, pasakoja, išsipasakoja ir pradeda geriau gyventi. Pirma pasaka, kurią tas vaikas psichoanalistui pasakojo

ir kurią jis paskui žaidžia ir išgyvena, tai buvo istorija tėvo, kuriam daroma didelė skriauda. Vaikas tai skriaudai, nors ir galėtų ją pataisyti, pasiduoda. Dėl to jis žino, kad tas skriaudėjas yra niekšas, išdavikas, neigiamas tipas, o jisai, sūnus, kuris, kad tėvo nesukompromituotų, pasiduoda šiam šantažui, yra pats sau herojus, herojus savo paties akyse, nors, kitų nuomone, jis gal ir atrodo smulkus kupčius. Tai drauge ir skriaudos buvimas ir heroizmo toje skriaudoje ieškojimas. Tai, galima sakyti, obsesinės struktūros, surandančios kompensacijas, kuone bendra definicija.

Ir šia struktūra, deja, mūsų tauta jau apie 20 metų gyvena tremtyje. Grįžtu tad prie Br. Railos kaip demitifikatoriaus, kuris garsiai skelbia, kad užtenka pagaliau mums verkšlenančios Lietuvos mito. Užtenka melo, pagal kurį čia mes herojai, bet nuskriausti, nelaimingi herojai ir amžinai bandome suderinti savo paslėptą heroizmą su pasidavusio, pabėgusio vargšo tipo realybe. Ar galima ir kaip galima sutaikinti zuikio ir herojaus sąvokas? Šitokia mitologija, deja, reiškiasi ne tik dabar, tremtyje, bet nuo senų laikų, pradedant nuo Vytauto Didžiojo mito, apie kurį turėsiu progos vėliau pakalbėti.

Yra statiškų mitų, kurie simbolių ar dogmų pagalba leidžia žmogui gyventi, blogiau ar geriau. Bet yra ir dinamiškų mitų. Paimkim krikščionybę: ji nėra vien tik statiškų mitų, dogmų formulavimas, bet drauge ir tam tikra ideologija, ieškojimas pasaulio transformacijos, jo pagerinimo. Krikščionybė, nereikia užmiršti, yra, vienu savo bruožu, soterizmas, t. y. išganymo mitas. Dievas siunčia savo sūnų, duoda jam individo, žmogaus formą, kad tasai savo mintimi, savo kova realizuotų pasaulio transformaciją ir suteiktų žmonijai naują galimybę realizuotis. Dėl to, jeigu palyginsime Nekalto Prasidėjimo krikščionybę ir soterizmo, Išganymo krikščionybę, tai rasime joje du skirtingo tipo modelius. Šitoks noras

išgelbėti žmoniją ir sudaro atskirą ideologijų tipą, kurios nori transformuoti ir žmogų ir jam sudaryti sąlygas geriau jaustis savo kailyje. Tai liečia tiek tautas, tiek kultūras, tiek ir individus. Žmogaus gyvenimas yra tiesos arba melo teigimas. Tiesos teigimas yra mirties panaikinimas. Bet žmogus gyvena ir visų tiesų mirtyje, lyg tirštame vandenyje. Žmogus mano, kad jis gyvas, bet jis negyvas. Tačiau kiekvienu momentu jis gali teigti teisybę ir ta teisybė užmuš mirtį ir iškels gyvenimą. Ši schema yra paprasta ir suprantama. Ją hegelistai ir marksistai vadina dialektika. Ar imsite marksizmo klasių kovą ar hegelizmo tezės ir anti-tezės schemą ir žmogaus dievėjimo problemą, tai jų bendra formulė yra neigimas pasenusio turinio, teigimas naujo turinio ir ieškojimas paskutinės sintetinės afirmacijos.

Sugretinus visus mitus ir ideologijas, gaunasi formalinis modelis, pagal kurį galima matyti, kaip žmonija gyvena ir save apgaudinėja ir kokios yra prasminės žmonijos egzistencijos sąlygos duotoje kultūroje. Perstatę šitą problematiką į lietuviškąjį gyvenimą, pažiūrėkime į lietuviškus mitus. Mūsų sąjūdžio uždavinys yra naujų mitų kūrimas. Nereikia padėti žmogui. Reikia jam sunkinti gyvenimą. Reikia ieškoti, kaip paversti žmogų, kuriam reikalinga pagalba, į žmogų, kuris būtų savo ir kitų transformatoriumi. Santaros—Šviesos uždaviniai būtų išdirbti ideologinius modelius, pagal kuriuos lietuviams būtų sunkiau, o lietuvių tautai — lengviau gyventi, kad jinai galėtų naudoti juos kaip ateities kelrodžius. Šitame kontekste gal ne taip baisiai atrodys mano siūlymai tiems, kurie man darė priekaištus. Problema yra duoti gydomuosius sprendimus tautai. Dėl to ir gaunasi du mitų ir ideologijų planai. Kultūrinis sambūris, nešąs atsakomybę ant savo pečių, turi išreikšti visus mitus ideologijomis, atrinkti priimtinus mitus ir galvoti, ar jais galima ir reikia tautai ir žmogui gyventi. Jeigu šitas susąmoninimas, kurio

simbolis yra A. Mackus, jeigu šis mito ideologine kalba išvertimas yra sunkus dalykas ir reikalauja iš lietuviškų kairiųjų ne tik atvirumo, bet ir toliaregiškumo, aiškiaregiškumo, — tai šis uždavinys yra ir logiškos konsekvencijos, logiško vientisumo reikalavimas pačiam sau ir kitiems. Ir tai yra mūsų žmogaus pažinimo sąlygose vienintelis tiesos kriterijus, kur jis bebūtų, ar žmogaus moksluose ar gamtos moksluose. Fizinės teorijos, matematinės teorijos, pagrįstos tiktai šitos logiškos koherencijos principu. Tik įsisąmonindami į ideologiją ir jų pasirinkimo galimybes, mes darome mokslišką darbą, o ne „svieto muilinimą" ir tuo atliekame savo įsipareigojimą tautai.

Ideologinė kova yra atsakomybė ir didelis uždavinys. Gal iš dalies tai pensininkų uždavinys. Jaunimas turi teisės apie mus manyti, kad mes tik galvojame ir nedirbame. Bet reikia darbininkų ir galvojimui ir akcijai. Socialinis darbo pasiskirstymas reikalauja pagaminti tam tikrą skaičių protaujančių žmonių, kurie galėtų abstrakčiais konceptais organizuoti savo idėjinį pasaulį: o tam reikia 15 - 20 metų intensyvaus intelektualinio pasiruošimo. Idant žmogus galėtų kalbėti apie ideologiją, jam reikia sulaukti apie 40 metų amžiaus. Pasiskirstymas ir glūdi tame, kad jaunimas gali gyventi patiektom ideologijom ir mitais, bet ideologijų darbininkais ir konstruktoriais yra kitos kartos žmonės. Todėl Santaros—Šviesos tarpe abejonės dėl amžiaus, svarstymai dėl kartų konflikto, yra nepagrįsti. Pagal smegenų celių senėjimo eksperimentus, mes iki 50 - 60 metų galime iš dalies ką nors naujo ar originalaus pasakyti ir iš dalies pritaikyti kitoms sritims tai, ką buvome anksčiau pasakę. Nuo 60 metų žmogus kartojasi, ir reikia tokiame amžiuje labai atsargiai elgtis. Liko tad jums dar laiko tarpas, kuris gali būti išnaudojamas mūsų tautinės kultūros problematikai. Nereikia smerkti tų, kurie tik formuluoja ideologinės kovos principus, ne-

užsiimdami konkrečiu darbu. Prancūzijoje į Albert Schweitzer, kuris čia imamas akcijos žmogaus pavyzdžiu, žiūrima kaip į paternalizmo įkūnėjimą: štai ko mums reikia vengti savo veikloje.

Baigdamas norėčiau duoti kelis pavyzdžius lietuviškų mitų, kuriuos galima būtų skirstyti į tris rūšis: 1) iškilmingas šventimas, net ir Nepriklausomoje Lietuvoje, pralaimėjimų mitų; 2) tolerancijos mitas, šviesiečių kultyvuojamas, kuris yra iš tiesų neigiamas mitas; 3) atsparumo mitas, kuriam iliustruoti galima paimti Pilėnų pavyzdį. Aš jau kalbėjau apie vienos tautinės valstybinės minties buvimą tiek tremtyje, tiek Lietuvoje, sakydamas kad lietuvis Lietuvoje, ar jis bus komunistas ar nepriklausomas bolševikas, nemažiau galvoja apie lietuvių tautos istoriją, jos ateitį ir ieško krypties tam istorijos keliui pratęsti. Nemanykime, kad mes turime Lietuvos laisvės atstatymo monopolį! Nors tai ir būtų neteisybė, bet Santara—Šviesa turi skelbti šitą mitą, nes tai yra naudingų ideologijų kūrimo pavyzdys. Mes turime tikėti ir skelbti, kad Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komitete yra žmonių, kurie galvoja kaip lietuvišką ateitį kurti. Jie galvoja apie ateitį, socialistiniame režime, bet svarsto drauge, kaip suderinti lietuviškumą su socializmu. Jeigu šitą išvadą priimate, tai šitas mitas gali pasidaryti galingas. Kaip kitą dinamiškų mitų pavyzdį noriu pasiūlyti Vilniaus garso (Geležinio Vilko), ateities užangažavimo mitą, pagal kurį lietuvių tauta turi dar ką pasakyti pasauliui, kad ji turi prieš akis atvirą savo istoriją. Aš įsitikinęs, kad šituo mitu ir Vilniuje žmonės gyvena: su kokiu pasididžiavimu jie apie Vilnių kalba ir kaip tiki į Vilniaus misiją!

Norėčiau pasiūlyti išdirbti ir V. Kudirkos mitologiją. Kudirkos gyvenimas yra tam tikra muzikalinė modulacija, kurią galima būtų pozityviai pavadinti, duodant ją kaip praktiško, realaus, pozityvaus, suvalkietiško savo gyvenimo įprasminimo ir savo socia-

linės atsakomybės realizavimo mitą. Reikia stengtis kurti ir vystyti kairumo mitą. Jeigu liberalizmą apibūdinsi tolerancija, tai jokių grūdų iš jo neišeina. — Dabartinis socialistinis režimas Lietuvoje yra realybė ir nebėra toks didelis baubas lietuviams, kadangi daug kas jame priimtina. Nematyti, kad istorinė ir geografinė situacija leistų greitai įvesti Lietuvoje kapitalistinę arba buržuazinę tvarką. Geriausias būdas veikti aktyviai į socializmą, kurį lietuvių tautoje monopolizavo komunistų partija, tai elgtis taip, kaip prancūzų katalikai: reikia kairiuosius apsupti iš kairės. Reikia pasidaryti kairesniems už komunistų partiją ir tada bus galima užbėgti jiems už akių ir vesti tautą į priekį. — Teigimas, jog mes irgi sutinkame, kad socialinis teisingumas reikalingas, yra labai neįtikinąs ir primena tą verkšlenančią mitologiją, kuria tremtis gyvena. Prancūzų katalikai taip padarė ir į juos dažnai objektyviai žiūrima, kaip į kairesnius už komunistus. Todėl labai svarbu, kad Bažnyčios Suvažiavimo pasėkoje atsirastų progresyvi, pirmyn einanti katalikybė ir prisidėtų prie supimo iš kairės. Tik šitokiu būdu galima surasti išeitį iš to beprasmiško maišto, rankomis skerečiojimo.

Santaros—Šviesos problema: surasti kelią iš šitokio individualinio maišto, nieko neužangažuojančio ir dažnai beprasmiško, surasti kelią, kaip iš tokio maišto situacijos pereiti į revoliucionierišką situaciją. — Nes ideologijų ir naujų mitų kūrimas tai jau yra revoliucija. Yra baisiausia — jei ne juokingiausia —, kad mes užsikertame ant žodžių ir bijome tų žodžių, kaip kad žodžio „komunizmas". Nežiūrint didelio entuziazmo, kuriuo aš prisipildžiau čia būvodamas, atrodo, kad dar nėra šiame sambūry pakankamo laipsnio politinės atsakomybės išjautimo. Santara—Šviesa atliko didelę rolę demitifikacijos procese ir reikia dabar iš neigimo periodo pereiti į teigimo periodą. Jeigu Rytų Europoje dabar vyksta nihilizmo ir neigimo fazė ir visų vertybių beprasmiš-

kumo išsakymas, tai toje fazėje Rytų tautos nesimaudys visą laiką. Kaip egzistencializmas su beprasmiškumo išjautimu atgyveno per dešimtį metų, taip ir Rytų Europoje užeis teigimų ir pozityvių vertybių ieškojimo fazė. Santara—Šviesa turėtų šiam darbui pasiruošti. Dėl to mano pasiūlymas būtų galvoti kaip supolitinti Santarą—Šviesą, naudojant šią sąvoką švaria prasme. Ir aš norėčiau, baigdamas, pasiūlyti tokią politikos definiciją: politika yra ideologinės kovos modelių išdirbimas tautinei kultūrai kaip vertybių sistemai realizuoti.

Peizažo nuotaika, akvarelė, 1965 m.

EVA KUBBOS
gimė Didšilinkuose, Šilutės apskr. 1946 - 51 metais studijavo Berlyne, Hochschule fuer Angewandte Kunst. Dabar gyvena Sydney, Australijoj, kur gavo eilę premijų, kurių svarbiausios: Wynne Prize (1963 m.) ir Australian Fashion Fabric Design Award (Silver palette, 1965 m.). Asmeninės parodos: 1961 m. Sydney, 1964 m. Newcastle. 1962 m. dalyvavo Tokio Bienalėj.

Piovėjai, medžio raižinys, 1964 m.

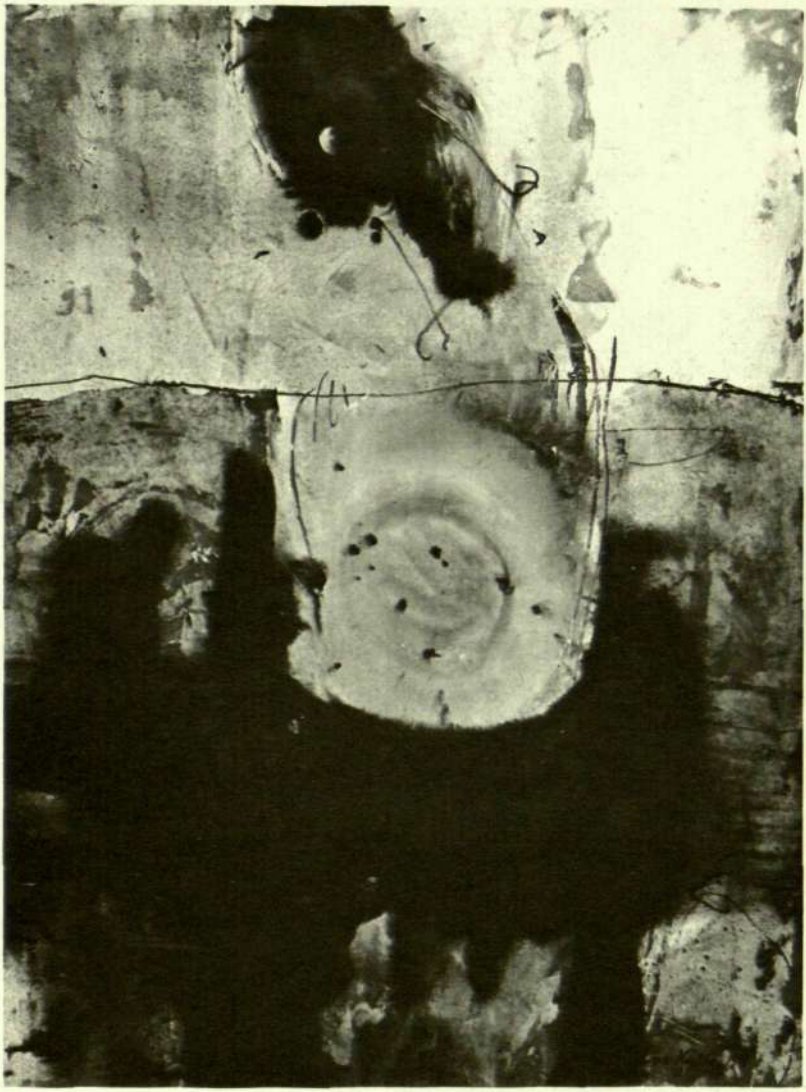

Peizaže, akvarėlė, 1965 m.

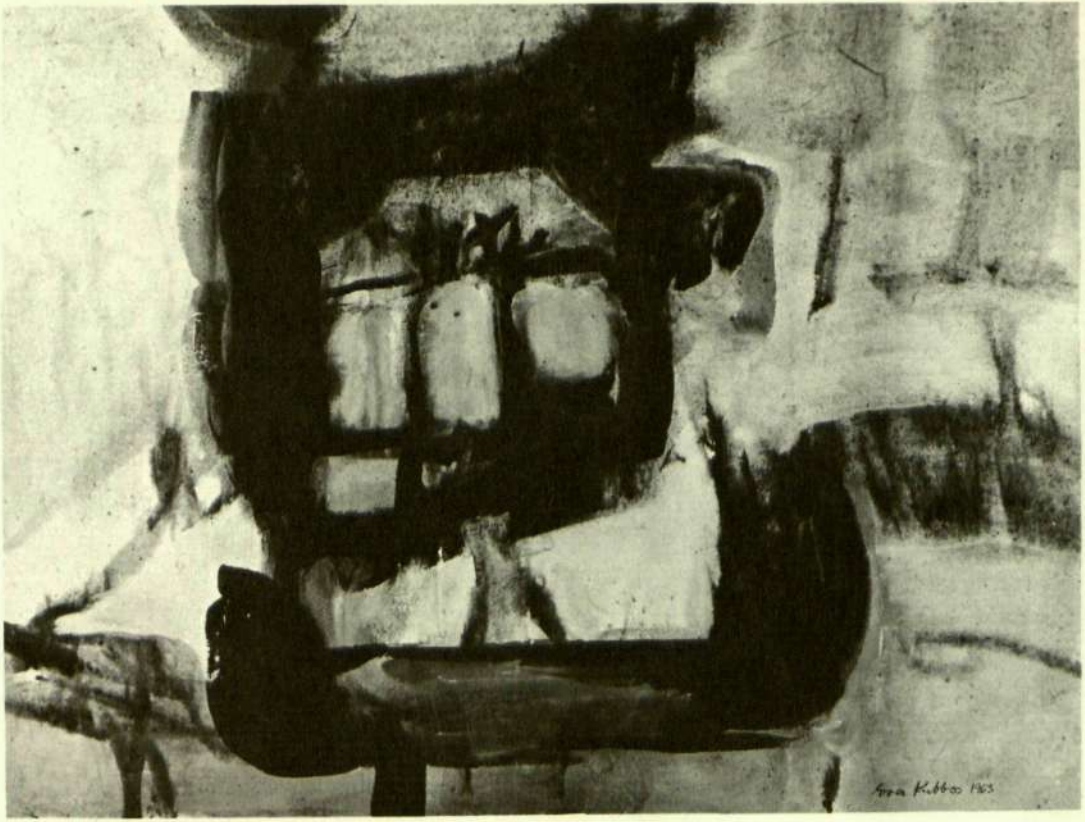

Tirpstą kamienai po geltona saule, akvarelė, 1963.

JURGIS GRABOŠAS
gimė Vokietijoj, 1944 m. Vidurinę mokyklą lankė Val D'or, Quebec. 1966 m. baigė Ontario College of Art, Toronto. Šiuo metu dirba kaip grafikas Montrealyje.

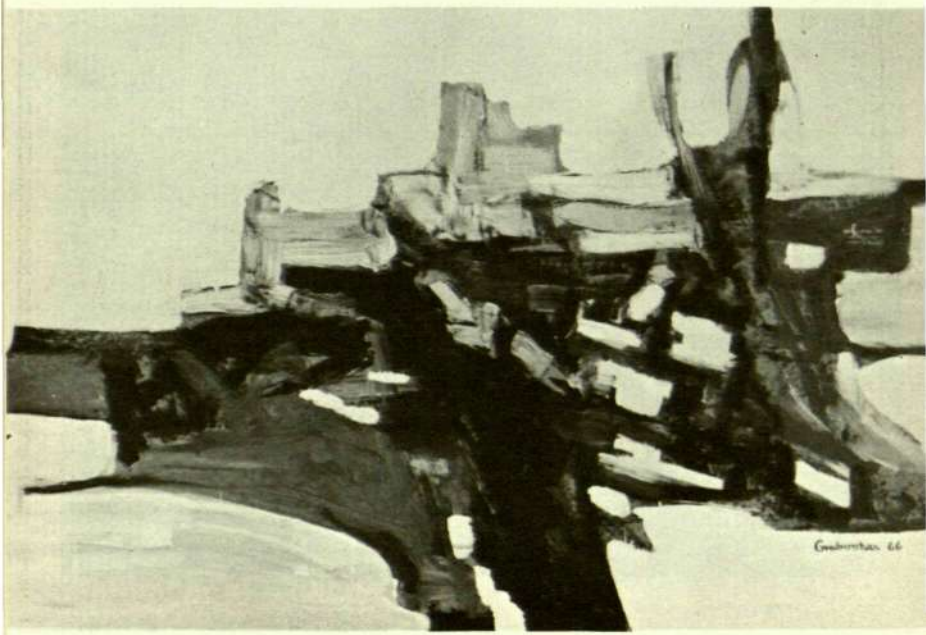

Kaimas, aliejus, 1966 m.

mėlyna, mėlyna, kolažas 1964 m. →

Grabowskas 64

Kompozicija, aliejus, 1966 m.

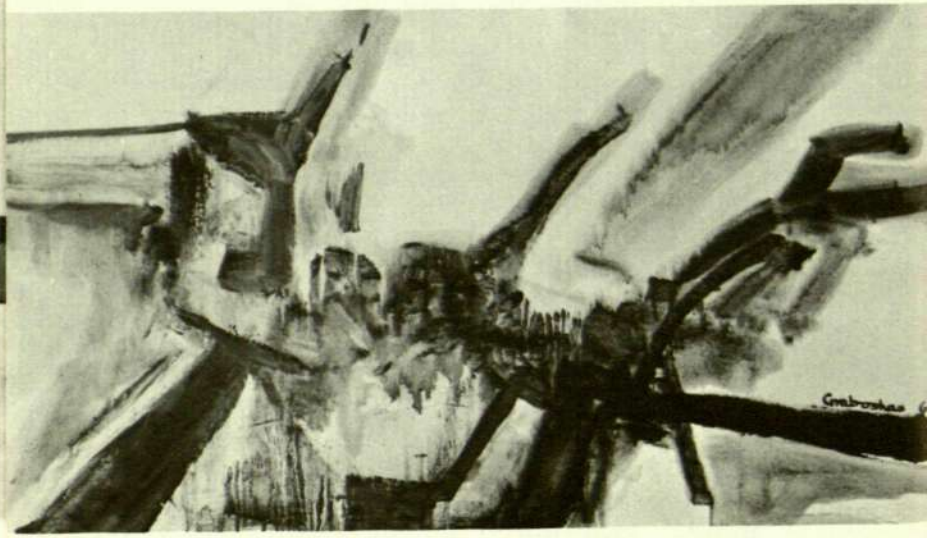

Nuotaikinga diena, aliejus, 1966 m.

BARZDA

Vieno veiksmo farsas

ALGIRDAS LANDSBERGIS

VEIKĖJAI:

KIEKVIENIS — Pirmo kurso studentas
TĖVAS — Kiekvienio tėvas
MOTINA — Kiekvienio motina
BARZDOTAS VADAS
PLIKAGALVIS VADAS
DVIŠAKBARZDIS VADAS
BARZDOTAS KAREIVIS
PLIKAGALVIS KAREIVIS
DVIŠAKBARZDIS KAREIVIS
ONYTĖ — Linksma mergina

(Visus tris vadus vaidina tas pat aktorius; taip pat visus tris kareivius.)

Veiksmas vyksta KIEKVIENIO gimtinėje ir už jos ribų; vakar, šiandien, rytoj.

Muzika: "Plaukia sau laivelis", pianissimo. Lėtai kylanti uždanga atskleidžia dviejų pakopų platformą scenos viduryje. Ant aukštesniosios pakopos, veidu žemyn, guli KIEKVIENIS. Jo smakras prigludęs prie pakopos briaunos; jo

lūpos liečia ONYTĖS, aukštielninkos ant žemesniosios pakopos, lūpas. Uždangai kylant, jiedu lėtai kelia po koją, vėl nuleidžia, vėl kelia, ir t.t., bučinio ritme. Už platformos matosi kūdikinis gardelis. Dešinėje — kabykla, ant kurios kabo šešios kaukės; dvi iš jų, atsuktos į publiką, turi ilgas barzdas. KIEKVIENIS guli po dviejomis kėdėmis, ant kurių sėdi jo TĖVAS ir MOTINA, nugaromis į publiką. TĖVAS uoliai stumdo skaitliukų ("abacus") karoliukus, MOTINA laiko pakėlus kūdikio naktinį rūbelį (meškiuką) ir svajingai žiūri į jį.

Įeina du aktoriai, vienmarškiniai, uoliai skaitydami rankraštį. Vienas jų pastebi publiką, susigriebia, kumšteli savo kaimyną. Jiedu skubiai stveria uniforminius švarkus iš už užkulisių, apsivelka. Tada jie paima nuo kabyklos ilgabarzdes kaukes, užsideda jas. VADAS apsijuosia kardą, KAREIVIS pasiima šautuvą. Jiedu atsisuka į publiką visoje savo grožybėje. KAREIVIS atiduoda pagarbą VADUI.

Švelniąją tyliąją muziką pertraukia himno garsai: ta pati melodija, bet dūdinga ir didinga. TĖVAS ir MOTINA pareigingai atsistoja. KIEKVIENIS ir ONYTĖ bučiuojasi kaip bučiavęsi. KAREIVIS ranka rodo publikai atsistot. Himnas baigiasi; grįžta tylioji melodija.

VADAS atsisėda į žaislinį vežimėlį. KAREIVIS stumia jį, kol VADAS rankos mostu parodo jam sustoti scenos viduryje. VADAS parodo aukštyn. KAREIVIS atiduoda pagarbą, prisitaiko, šauna aukštyn. Iš viršaus nukrenta antis. KAREIVIS paduoda antį VADUI, kuris apžiūri ją, įdeda į vežimėlį ir pamoja KAREIVIUI važiuot tolyn. Po poros žingsnių VADAS vėl pamoja jam sustoti, parodo aukštyn. KAREIVIS šauna — pasigirsta sirenos spiegimas ir iš viršaus nusileidžia skeletas su parašiutu. Scena užtemsta ir nušvinta. Išsigandęs KAREIVIS skubiai išstumia išsigandusį VADĄ. TĖVAS ir MOTINA apsižvalgo. KIEKVIENIS ir ONYTĖ tebesibučiuoja. Scena vėl nušvinta.

MOTINA *(TĖVUI)*. Erodas, Erodas!
TĖVAS. Nepažįstu. Ar lietuvis?

MOTINA. Tokios naktys ryja kūdikius, kaip Erodas.

TĖVAS. Erodas? Kažkur girdėtas. Žydas?

MOTINA. Mūsų mažylis — ką jis veikia tokią naktį?

TĖVAS. Ką jaunas, doras lietuvis pirmo kurso studentas tegali veikt? Jo ryšuliai jau supakuoti. Laikas poilsio prieš kelionę namopi. Bet jis vėl prisistumia prie knygos prieš miego srovę...

MOTINA. Kad jis, vaikelis, visad pasroviui...

TĖVAS. Dar dešimt puslapių! Jo galva pasvyra ant mokslo žodžių, ir žodžiai, kaip avys, grūdasi į jo smegenis.

MOTINA. Kiek jam, vargšeliui, tų smegenų — kad tik jie neplyštų. Juokdarys jisai...

TĖVAS. Darbas nutildo juokdarius. Dar septyneri su puse metų, ir jis bus daktaras. Žodis dabar — skatikas tada, lotyniškas žodis — penki skatikai.

MOTINA. Bet kodėl naktis tokia erodiška? Kas per neregėti šešėliai atslenka mūslink?

TĖVAS. Bobiški sapnai! — Jis bus daktaras!

MOTINA. Duokdie. Daktarų skruostai aksominiai, kaip kūdikių.

KIEKVIENIS atsuka galvą į publiką orui įkvėpti po ilgo, kvapą užimančio pasibučiavimo, ir tik dabar žiūrovai pastebi jo vešlią barzdą, panašią į BARZDOTO VADO. ONYTĖ abiem rankom sugriebia barzdą ir atsuka ją į save.

ONYTĖ. Dar!! Daugiau! Ilgiau! Kokia vešlybė, koks tankumynas! Barzda! Vien tas žodis mane šiurpuliais nupurto! O pati barzda! Aaaaaaaaaaaaa!

KIEKVIENIS. O aš, Onyt? Kaip aš tau patinku?

ONYTĖ. Barzda! Alei vienas plaukas!

KIEKVIENIS. "Aš?!! Girdi? Aš!"

ONYTĖ. Tu? Kas tu? O, taip — tu. Tu būk prie barzdos — kitaip vėjas ją nupūstų. Maitink ją, laistyk, augink. Kasdien atnešk ją man, palenk ją prie manęs...

KIEKVIENIS. Tai jau kaip ir laikas tau atsisveikint su ja, širduk. Mano skustuvėlis jau išgaląstas. Rytoj atos-

togų pas tėvelius, lygiais skruostais.

ONYTĖ. Nuskust *mano* barzdą?! Barzdažudystė! Ne! Aš uždraudžiu!

KIEKVIENIS. *Tavo* barzda?!..

ONYTĖ. Dėl ko barzdą užsiauginai? Ar ne dėl manęs?

KIEKVIENIS. Dėl tavęs aš ragus užsiauginčiau. Dėl tavęs man visi vadovėlių žodžiai išgaravo. Bet mano barzda...

ONYTĖ vėl pritraukia jį prie savęs. Vėl ilgas bučinys. Jiedu vėl lėtai pakelia, nuleidžia po kojų.

ONYTĖ. Pažadi neskust?

KIEKVIENIS. Mane tėvai iš namų išvarys...

ONYTĖ vėl patraukia jį prie savęs. Vėl ilgas bučinys.

ONYTĖ. Pažadi?

KIEKVIENIS išsižioja atsakyt, bet ji užima jam ranka burną ir užriša ružavą kaspiną ant jo barzdos.

ONYTĖ. Kad nepamirštum.

ONYTĖ pasiražo, tingiai atsikelia, ir atsistoja platformos krašte. KIEKVIENIS išlenda iš po kėdžių ir atsistoja šalia jos. Atsisveikindamas, jis pabraukia pirštu išilgai jos ranką; ji meilingai pabraukia delnu išilgai jo barzdą. Jiedu nusisuka vienas nuo kito, žengia po porą žingsnių. Tada ONYTĖ staigiai apsisuka, pribėga prie jo, sugriebia jo barzdą abiem rankom, įgrūda jon savo veidą, ekstatiškai suspygia, ir nubėga į užkulisius. KIEKVIENIS pamoja jai, lėtai nuleidžia savo ranką, pakelia savo kaspinuotą barzdą ir smalsiai apžiūri ją.

KIEKVIENIS *(staigiai prisimindamas)*. Onyt! O aš?!.. Tu dar neatsakei man!.. Aaaaš?!

Nesulaukdamas jos atsakymo, jis patraukia pečiais, nulipa nuo platformos scenos gilumon, ir lėtai ima eiti aplinkui ją ratu. TĖVAS ir MOTINA atsistoja ir pastato savo kėdes ant žemesniosios pakopos. TĖVAS

užkelia ant aukštesniosios pakopos kūdikinį gardelį. MOTINA švelniai paglosto kūdikinį "meškiuką" ir pakloja jį ant gardelio briaunos. Tada jiedu susėda ant kėdžių, veidais į publiką, ir pridėję rankas prie kaktų, akimis ieško savo sūnaus. Kai KIEKVIENIS, sykį apėjęs platformą, pasirodo scenos kairėje, TĖVAS ir MOTINA atsistoja ir ima moti jam nosinaitėmis. KIEKVIENIS stabteli, skubiai aptūloja savo galvą ir skruostus plačiu šaliku, ir tik tada žengia jų išskėstų rankų link.

TĖVAS. Kūdiki!

MOTINA. Kūdikėli!

TĖVAS. Kūdikėlyti!

MOTINA. Kūdikėliukėlyti!

Jiedu apkabina jį, bet bematant atsitraukia, stebėdamiesi jo aptūlota galva.

TĖVAS. Ar nuo didelio rašto?

MOTINA. Nuo tos baisios nakties, nuo šešėlių?

KIEKVIENIS. Ne... Dantis... Mmmm...

TĖVAS. Nuo minkšto gyvenimo. Mes kokiam varge užaugom, bet dantys buvo kaip vilkų.

MOTINA. Tikėk man, kūdikėli, vos tik tu paminėjai savo dantį, man dabar labiau skauda kaip tau.

MOTINA paduoda KIEKVIENIUI lėkštę ir peilį su šakute. Jis pakrato galvą ir rodo savo "skaudantį" dantį.

MOTINA. Penki mėnesiai be mamos virtuvės! Ne be reikalo tu visas ištinęs. Valgyk, kūdikėli, valgyk visais dantim — visos ligos pranyks!

KIEKVIENIS, nusisukęs į šalį, praryja porą kąsnių.

TĖVAS *(stumdydamas skaitliukų karoliukus)*. Pusmetis praeitin. Trys su puse metų. Po septynių su puse metų — daktarystė. Po vienuolikos — žmona; aš jau sutariau

su kaimynu. Trys vaikai; du berniukai...

KIEKVIENIS. Dėl tos medicinos, tėti. Aš nežinau...

TĖVAS. Šiaudai! Lietuvis žino, ko nori. Tu lietuvis, tu žinai ko nori!

KIEKVIENIS padeda peilį ant lėkštės.

MOTINA. Kūdikėli, ar pamiršai? — peilis visad ant lėkštės krašto.

KIEKVIENIS pastumia peilį ant lėkštės krašto.

KIEKVIENIS. Tėti, o kad man taip kokį semestrą iškišus nosį iš medicinos. Gal atsiras koks dar nebūtas mokslas.

TĖVAS. Lietuvis paklusnus! — Medicina!

KIEKVIENIS. Tie lotyniški kaulų pavadinimai — maišosi, grūdasi...

MOTINA. Tai Paskutinis Teismas — lotyniškos giesmės, kaulai sugrūsti. Vakar naktį — vakar naktį ėmė žiotis Paskutinis Teismas.

TĖVAS. Poilsio abudu! Tu, motin, naktį akių nesudėjai. O tau, vaike, nuo danties ir valia patino, ir pareigingumas.

KIEKVIENIS. Aš...

TĖVAS. Ryt rytą, pailsėjęs, tu kalbėsi kaip jaunas blaivus lietuvis.

MOTINA. Taip, kūdikėli. Tu pervargęs, vargšeli. Eikš, aš tau paklojau gardelį.

Jiedu veda KIEKVIENĮ prie gardelio. MOTINA paima jo naktinį "meškiuką" nuo gardelio krašto.

KIEKVIENIS *(juokais, MOTINAI)*. Manai, kad aš dar tilpsiu į jį?

MOTINA. Jei tikrai myli mane, jei nebūsi užsispyręs.

TĖVAS ir MOTINA paima KIEKVIENĮ už pažastų ir kelia jį į gardelį.

TĖVAS. Kvepalai?

KIEKVIENIS. Ne, ne... laboratorijos kvapas!

MOTINA *(prikišdama nosį prie jo kaklo)*. "Šanel Penki"?! "Nakties Karalienė"?!

KIEKVIENIS. Mes... mes tyrėm naktį... laboratorijoj.

MOTINA. Šią naktį?! Nemeluok, kūdiki! Ši naktis atsidavė Erodu; Erodu ir Mėlynbarzdžiu, žuvėdais, juodašimčiais, kazokais...

Jiedu stengiasi patikrinti jo kvepalus ir įkiša nosis po jo šaliku. Šalikas nuslysta, ir barzda išnyra visoj grožybėj.

MOTINA IR TĖVAS *(su pasibaisėjimu ir nuostaba)*. Aaaaaaaa!!!!

MOTINA *(dėdama ranką prie širdies)*. Mano kūdikis... nužudytas...

TĖVAS. Kūdikžuda!

MOTINA *(besdama pirštu į kaspiną ant jo barzdos)*. Šilkinis kaspinas?!

KIEKVIENIS. O, šitas? Čia... kad nepamirščiau formulės. Kaip mazgelis ant nosinės.

TĖVAS. Motin, uždaryk langus, kad kaimynai neišgirstų!

MOTINA. Lietuvaitė niekad neglaus kasų prie barzdos! Gal ji žydė?!

TĖVAS. Arabė?!

MOTINA. Negrė. Aaaaa!!!!

TĖVAS. Ji alpsta. Išpažink, prisipažink! Kada, kur, kaip, kodėl?!

KIEKVIENIS apsižvalgo. KAREIVIS skubiai prastumia BARZDOTĄ VADĄ vežimėlyje išilgai scenos.

KIEKVIENIS *(pirštu rodydamas į VADĄ)*. Todėl! Aš norėjau būt kaip mūsų Vadas!

TĖVAS *(viltingai)*. Motin, klausykis!

KIEKVIENIS. Taip, mamyt, per istorijos pamoką. Kaip varpas galvoj suskambėjo. Praeities žygiai uždegė mane, barzdočiai su kuokom! Aš panorau įpiaut savo rėžį istorijon! Ir aš tariau sau — aš būsiu mūsų vado paveikslas...

MOTINA *(su pasididžiavimu)*. Kūdikėli...

KIEKVIENIS. ... vaikščiojantis istorijos pavyzdys.

TĖVAS. Mano sūnus. Obuolys nukrito prie pat obels.

MOTINA. Kai tik jis perskaitė pirmą žodį elementoriuj — "aa aa aa" — aš jau tada žinojau, kad jis skirtas dideliems dalykams.

KIEKVIENIS. Ar man valia pasilaikyt barzdą — bent savaitę?

TĖVAS. Nedrįsk jos liest! Kaimynai, išgirdę, nagus kramtys iš pavydo!

Pasigirsta himno motyvas. Įeina BARZDOTAS VADAS, nosine šluostydamasis prakaitą, baukščiai žvalgydamasis atgal. Jo kardas beveik velkasi žeme. VADĄ seka KAREIVIS su pintine kermošinių saldainių rankoje. TĖVAS ir MOTINA sukniumba ant kelių. Himno muzika nutyla.

BARZDOTAS VADAS *(kišdamas ranką TĖVUI ir MOTINAI bučiuoti)*. Nebučiuokit rankos.

TĖVAS ir MOTINA pabučiuoja VADO ranką. BARZDOTAS VADAS rankos mostu parodo visiems tylėti.

BARZDOTAS VADAS. Artojas aria. Artojo geras arklas. Bėris traukia arklą. Bėris bėga. Bėk, bėri. Aria. Geras. Bėris. Aa — ee — ėė.

Jis nutyla, pagalvoja, atsisuka į KAREIVĮ.

BARZDOTAS VADAS *(pašnabždomis)*. Ko aš čia atėjau?

KAREIVIS parodo į savo barzdą ir pamoja galva į KIEKVIENĮ.

BARZDOTAS VADAS. A! Taip, taip... *(TĖVUI ir MOTINAI)*. Tai judu išauginot sūnų kaip ąžuolą. Didžiuokitės!

KIEKVIENIS. Girdi, tėti, mama!

BARZDOTAS VADAS. Tautai reikia ąžuolų. Sunkūs laikai. Beržai linksta vėtroj. Ąžuolų reikia.

BARZDOTAS VADAS pamoja ranka KAREIVIUI. kuris duoda po kermošinį saldainį TĖVUI ir MOTINAI. Tada VADAS atsisuka į KIEKVIENĮ. Jo kardas beveik užkliudo dar beklūpinčius TĖVA ir MOTINĄ, kurie skubiai išsitiesia ant grindų. KIEKVIENIS ištiesia ranką saldainio, bet BARZDOTAS VADAS rankos mostu sustabdo KAREIVĮ.

BARZDOTAS VADAS. Kieno kalba seniausia?

KIEKVIENIS. Mūsų!

BARZDOTAS VADAS. Vyras! Kas Europoj turėjo ilgiausias barzdas?

KIEKVIENIS. Mūsų protėviai!

BARZDOTAS VADAS. Taip, nuo jūrų iki jūrų. Sek jų pėdom.

KIEKVIENIS. Atgal?

BARZDOTAS VADAS. Ne, pirmyn! Tik pirmyn!

KIEKVIENIS. Pirmyn? Į žilą senovę?

TĖVAS ir MOTINA, pridėję pirštus prie lūpų, perspėja KIEKVIENĮ nesiginčyti su BARZDOTU VADU.

BARZDOTAS VADAS. Taip, pirmyn į žilą senovę.

KIEKVIENIS. Taip... pone vade.

KIEKVIENIS vėl ištiesia ranką saldainio, bet BARZDOTAS VADAS vėl sustabdo KAREIVĮ.

BARZDOTAS VADAS. Tai, tu, a? Pavojaus valandoj sugalvojai pagerbt savo vadą?

KIEKVIENIS *(žvilgterėjęs į tėvus)*. Aš... norėjau įrėžt savo rėžį istorijon. Bet...

ONYTĖ pasirodo scenos kertėje su plakatu, kurį ji laiko atsukusi į save. Ji padaro reveransą publikai ir atsuka plakatą į žiūrovus — plakatas vaizduoja sprogstančią bombą. Tą pat akimirką visi žiūrovai susvyruoja, kaip nuo bombos sprogimo. BARZDOTAS VADAS ir KAREIVIS baukščiai apsižvalgo. TĖVAS ir

MOTINA ***užsiima*** *ausis. ONYTĖ vėl apsuka plakatą ir išeina. KIEKVIENIS seka ją akimis ir tik jai išėjus prisimena savo neužbaigtą sakinį.*

KIEKVIENIS. Bet kas aš istorijai — be patrankų, be armijų, be bombonešių? Taip aš ir nusprendžiau: aš būsiu jūsų gyvas paveikslas.

BARZDOTAS VADAS. Kad tie, kurie pamiršo mane ir mano nuopelnus, pamatę tave sustotų ir prisimintų.

KIEKVIENIS. Maždaug.

BARZDOTAS VADAS. Vyras!

VADAS pamoja ranka KAREIVIUI, kuris paduoda KIEKVIENIUI saldainį.

BARZDOTAS VADAS *(KIEKVIENIUI).* Eikš.

VADAS pasodina KIEKVIENĮ ant savo kelio.

BARZDOTAS VADAS. Aš tau duosiu dovaną — raktą į laimę ir pasitenkinimą.

KIEKVIENIS ištiesia savo ranką bet užuot įdėjęs raktą į jo delną, VADAS prikiša lūpas prie jo ausies.

BARZDOTAS VADAS. Būk paklusnus.

KIEKVIENIS apžiūri savo tuščią delną, apverčia jį.

BARZDOTAS VADAS. Dabar aš tau nubrėšiu tavo gyvenimo kelią — stenkis būt panašus į mane.

KIEKVIENIS skeptiškai pasižiūri į jį.

BARZDOTAS VADAS. Padarei gerą pradžią. Barzda kaip mano. Kai tik ji ims žilt, niekas nebeatskirs. Tapsi mano veidrodis — didžiausia garbė šioj žemėj.

KIEKVIENIS paima savo barzdą ir palygina ją su BARZDOTO VADO.

KIEKVIENIS. Bet mano barzda kitaip raitos.

BARZDOTAS VADAS. Psst, vaike! Anarchiją skelbi! Saugokis neužrūstint manęs. Tu būsi kaip aš, girdi?

KIEKVIENIS. O aš? *Aš-aš?*

BARZDOTAS VADAS. Visa tauta bus kaip aš. Turi būt. Tvirta. Galinga.

ONYTĖ įeina baleto šokėjos žingsniais, su "bombos" plakatu rankoje. Šokdama, ji praneša plakatą pro visus veikėjus. Jie visi pargriūna; pamažu keliasi, valydamiesi dulkes.

KIEKVIENIS. Kas bus dabar? Ką man daryt?!

BARZDOTAS VADAS *(nervingai žvalgydamasis)*. Tu? Tu... kaip ąžuolas.

VADAS pamerkia KAREIVIUI, atsigręžia į KIEKVIENĮ.

BARZDOTAS VADAS. Stovėk sargyboj. Kaip drūtas ąžuolas. Mano paveikslas.

BARZDOTAS VADAS ir KAREIVIS skubiai pastato KIEKVIENĮ sargybinio pozon.

KIEKVIENIS. Žingsniai tolybėj! Ką man daryt? Duokit man šautuvą.

KIEKVIENIS ištiesia ranką į KAREIVIO šautuvą. BARZDOTAS VADAS įspraudžia į KIEKVIENIO ranką antrą kermošinį saldainį.

BARZDOTAS VADAS. Šautuvai paprastiems kareiviams. Tu — mano veidrodis. Tau — maršalo lazdelė.

KIEKVIENIS. Ką aš su ja?

BARZDOTAS VADAS. Šáuk.

KAREIVIS *(KIEKVIENIO ausin)*. Šaũk.

BARZDOTAS VADAS ir KAREIVIS ima atbuli žygiuoti iš scenos.

KIEKVIENIS. Kur jūs?!

BARZDOTAS VADAS. Mes tuoj grįšim!

KIEKVIENIS. Kada?

BARZDOTAS VADAS. Nepraeis nei tūkstančio metų.

KIEKVIENIS. Tūkstančio! Kas beliks iš mano barzdos?!

BARZDOTAS VADAS. Vaikeli, ką reiškia tūkstantis metų tautos gyvenime? Akimirkos plaukas...

BARZDOTAS VADAS ir KAREIVIS prieina prie barzdų kabyklos, nusiima kaukes. Scena ima tamsėti. Jiedu užsideda kitas kaukes. KAREIVIS pakeičia porą detalių VADO uniformoje, prikabina daugiau medalių. TĖVAS IR MOTINA apsižvalgo, atsistoja, pribėga prie KIEKVIENIO ir ima tempti jį gardelio linkui. Jiedu įkelia jį į gardelį ir uždengia jį savo kūnais. Už scenos pasigirsta himnas, dar maršingesnis ir dūdingesnis.

PLIKAS VADAS ir KAREIVIS.

Barzdų miškai
Užstoja saulę,
Nukris plaukai —
Nušvis pasaulis!

Žąsies žingsniu įžygiuoja PLIKAS VADAS su žiūronais rankose ir KAREIVIS. Jie abu plikapakaušiai ir lygiaskruosčiai kaip kiaušiniai. Ant VADO kaklo kabo švilpukas. KAREIVIS laiko kišeninę lemputę.

PLIKAS VADAS ir KAREIVIS.

Mirtis barzdoms,
Tankioms mirtis,
Lygiuos žanduos —
Pasaulio ateitis.

PLIKAS VADAS paima iš KAREIVIO kišeninę lemputę ir pašviečia scenos gilumon. Šviesos pirštas perbraukia šešis skeletus, išrikiuotus kaip anteles šaudymo galerijoje. VADAS pamoja ranka. KAREIVIS nusiima šautuvą, prisitaiko, šauna į pirmą skeletą iš kairės, kuris sukniumba. PLIKAS VADAS apšviečia antrąjį skeletą, šūvis, ir t. t., kol visi šeši skeletai guli ant grindų. VADAS perduoda kišeninę lemputę KAREIVIUI ir žvelgia aplink pro žiūronus. KAREIVIS

Šviečia žiūronų kelią lempute. Šviesos pirštas perbraukia gardelį apgulusius TĖVĄ ir MOTINĄ, staigiai sugrįžta atgal, ir sugriebia išlindusį KIEKVIENIO barzdos galą. PLIKAS VADAS sušvilpia švilpuku ir scena vėl nušvinta. TĖVAS mėgina įgrūsti KIEKVIENIO barzdos galą atgal į gardelį, bet PLIKAS VADAS sulaiko jo ranką ir ištraukia barzdą. TĖVAS ir MOTINA puola ant kelių.

PLIKAS VADAS. A-aaa! Barzda!

KIEKVIENIS. A-uuu! Paleiskit!..

TĖVAS ir MOTINA. Atleiskit...

KIEKVIENIS. ...mano barzdą!

PLIKAS VADAS *(TĖVUI ir MOTINAI).* Judu išauginot dilgėlę, rasinį piktšašį! Kalėjiman jį!

KAREIVIS apverčia gardelį ant KIEKVIENIO, kuris parpuola ant keturių.

MOTINA. Bet jis tik kūdikis!

PLIKAS VADAS. Barzdotas kūdikis?!

TĖVAS. Jam užaugo netyčia, nežiniom.

PLIKAS VADAS *(KIEKVIENIUI).* Prisipažink, piktšaši!

KIEKVIENIS. Aš pasakysiu visą teisybę...

MOTINA. Teisybę?!

TĖVAS. Teisybę?! — mes prapuolę.

KIEKVIENIS. Aš dėl merginos. Be jokių politinių kėslų. Anei plauko!

PLIKAS VADAS. Piktšašis pūliuoja purvinu melu!

MOTINA. Visam pasauly nebuvo švaresnio kūdikio už jį — anei dėmelės, niekad...

PLIKAS VADAS. Barzda įrodo jo kaltę. Jo barzdos plaukai — slaptas siūlas — veda į pačių žemiausių genčių palėpes. Ten jie — kaukėti, barzdoti — rezgia raupuotą samokslą prieš grynąją rasę. Prieš mane!

MOTINA. Ką jūs darysit su mano kūdikiu?!

PLIKAS VADAS. Barzdoms tėra vienas sprendimas. Sudegint!

TĖVAS. Taip, pone vade. Aišku — sudegint. Jis tuoj nusiskus į lėkštę.

PLIKAS VADAS. Barzdos deginamos kartu su jų savininkais!

MOTINA. Mano kūdikis?! Ant laužo?!

MOTINA ima alpti.

TĖVAS. Pone vade, mūsų giminėj niekad nebuvo barzdočių. Anei vieno!

PLIKAS VADAS. Negaišint laiko! Įrodymas?! Šeimos medis?!

TĖVAS. Miške! Bematant!

PLIKAS VADAS. Dvi minutės!

TĖVAS. Klausau, pone vade! *(KIEKVIENIUI, vilkdamas paskui save MOTINĄ).* Sakyk jam "taip!" Tik — "taip!" Visad — "taip!"

TĖVAS ir MOTINA išbėga. KAREIVIS atneša glėbį skiedrų ir padeda jas prie gardelio po KIEKVIENIO kojomis.

KIEKVIENIS. Aš nekaltas!

PLIKAS VADAS. Tu gimei, tu turi barzdą — tu kaltas!

KIEKVIENIS muša kumščiu į gardelio stogą.

KIEKVIENIS. Kur mano teisėjai?! Kas mane išklausys?!

KAREIVIS suriša KIEKVIENIO rankas.

PLIKAS VADAS. Ugnis!

KIEKVIENIS. Atriškit man rankas.

PLIKAS VADAS. Kodėl?

KIEKVIENIS. Aš noriu dar sykį paliest savo barzdą.

KAREIVIS įžiebia degtuką.

PLIKAS VADAS. Ugnis nušluos barzdų miškus ir ant švarių veidų...

TĖVAS. Įrodymas! Įrodymas!

TĖVAS ir MOTINA įstumia geneologinį medį. Ant

jo šakų kabo pilnaskruosčių moterų ir švariai nusiskutusių vyrų paveiksliukai, katilokai, korsetai, vualiai. PLIKAS VADAS užpučia KAREIVIO degtuką.

PLIKAS VADAS. Hm... Septynios kartos?
TĖVAS. Septynios!
MOTINA. Septynios! O, kūdikėli!

PLIKAS VADAS išsiima iš kišenės padidinamąjį stiklą ir apžiūri paveikslus.

PLIKAS VADAS. Hmmmmm... O kas čia? Plaukas!
MOTINA. Ne, ne, voratinklis!

MOTINA skubiai nušluosto voratinklį nosine. PLIKAS VADAS toliau apžiūri paveikslus.

PLIKAS VADAS. Hmm... A-a! Plaukas ausy!

TĖVAS išsitraukia iš kišenės žnyples, skubiai ištraukia plauką iš paveiksliuko ausies.

TĖVAS. Tas plaukas užaugo paveiksle, jau po jo mirties.
PLIKAS VADAS. Gyvas neturėjo?
TĖVAS ir MOTINA. Ne, niekad!

PLIKAS VADAS prieina prie gardelio - kalėjimo, su padidinamuoju stiklu apžiūri KIEKVIENIO barzdą, pagalvoja, paspiria skiedras į šalį.

PLIKAS VADAS. Aš dovanoju tau gyvybę!

TĖVAS ir MOTINA puola ant kelių.

TĖVAS ir MOTINA. Ačiū, ačiū!

KAREIVIS atriša KIEKVIENIO rankas.

PLIKAS VADAS. Bučiuokit ranką!

TĖVAS ir MOTINA bučiuoja jo ranką. PLIKAS VADAS prikiša savo ranką prie gardelio ir KIEKVIENIO lūpų. KIEKVIENIS susiraukia ir nusisuka.

PLIKAS VADAS. Džiaukis, nes aš jaunimo draugas. Aš tau duosiu savo uniformą, girdi? Mano vedamas, tu žygiuosi naikint požmogius. Visi mano draugai pajus mano duosnumą.

PLIKAS VADAS pamoja ranka KAREIVIUI, kuris išsiima iš kišenės kermošinį saldainį ir atlaužia po gabaliuką TĖVUI ir MOTINAI.

KIEKVIENIS. Išleiskit mane!

PLIKAS VADAS. Kai tik pasirašysi raštą. Tvarka — tai bamba mano rasės kūne.

KAREIVIS paduoda PLIKAM VADUI plunksnakotį ir popieriaus lapą. PLIKAS VADAS skaito.

PLIKAS VADAS. Aš...

KIEKVIENIS. Aš?..

PLIKAS VADAS. Pareiškiu, kad man barzdą priklijavo...

KIEKVIENIS. Man? Barzdą? Priklijavo?

PLIKAS VADAS. Barzdoti požmogiai, penktadienio pavakarėj. Beklijuodami barzdą, jie paskerdė tris kūdikius ir išgėrė jų kraują...

PLIKAS VADAS paduoda KIEKVIENIUI popieriaus lapą, o KAREIVIS plunksnakotį.

KIEKVIENIS. Taip nebuvo...

PLIKAS VADAS. Nebuvo?! Ha! Man teatsakoma — taip! Taip, taip, taip! Mano gyvybinėj erdvėj nėra nepaklusnių pavaldinių. Visi nepaklusnieji vyksta negyvėliais ir taip supaklusnėja.

TĖVAS. Rašykis!

MOTINA. Gyvenk!

KIEKVIENIS paima plunksną, dvejoja.

KIEKVIENIS. Kai aš pasirašysiu. Ir pasakysiu "taip". Kas tada?

PLIKAS VADAS. Tada nuskusim barzdą.

KIEKVIENIS. Mano barzdą?!

PLIKAS VADAS. Tau prievarta priklijuotą. Nepamiršk!

KIEKVIENIS. Mano išaugintą?

TĖVAS. Sūnau, ką mes galim padaryt prieš žemės drebėjimą? Nieko!

KIEKVIENIS. Gal... ištausot barzdą?

MOTINA. Kūdiki!

KIEKVIENIS. Dabar ji mano dalis. Atiduot, išduot savo dalį?

PLIKAS VADAS. Dėl mergos barzdą užsiauginęs, jis kalba *apie išdavystes!* Kuo tu save laikai, juokdary?!

KIEKVIENIS. Kas liks iš manęs, jei aš pradėsiu save dalint?

PLIKAS VADAS. Užteks! Laikas, tai mano priešų kraujas. Mums begaištant jis sustojo tekėjęs. Skustuvą!

Įeina ONYTĖ, baltu chirurginiu chalatu, ir paduoda PLIKAM VADUI didžiulį skustuvą. PLIKAS VADAS prideda skustuvą prie gardelio. ONYTĖ apsisuka — ant jos nugaros plakatas su bomba. ONYTĖ, nugara į publiką, šoka aplinkui veikėjus, kurie visi išgriūna... PLIKAS VADAS ir KAREIVIS, sėdomis ir gulomis, nusirita prie barzdų kabyklos. Jie nusiima savo kaukes ir užsideda kaukes su dvišakomis barzdomis. Triukšmingas himno motyvas. KAREIVIS prisega VADUI eilę medalių ant nugaros. DVIŠAKBARZDIS VADAS ir KAREIVIS įžygiuoja į scenos vidurį. KAREIVIS palydi jo žodžius, mosikuodamas rankiniu varpu.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Skambinkit varpais, gėles po kojom! Jūsų vargai baigėsi!

KAREIVIS duoda po kermošinį saldainį TĖVUI ir MOTINAI.

MOTINA. Mano kūdikiui! Jis mėgsta saldainius!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. A-a! Jaunimas kalėjime! Aš jaunimo draugas! Aš išvaduoju jaunimą iš kalėjimų!

KAREIVIS paduoda kermošinį saldainį KIEKVIENIUI "kalėjime".

KIEKVIENIS. Valio! Dabar atverkit duris! Man tvanku!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Dabar visi minutei susikaupsim ir sukalbėsim maldelę taikai.

KAREIVIS paima saldainius iš TĖVO, MOTINOS ir KIEKVIENIO.

KIEKVIENIS. Ei, mano saldainis!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Mes mylim taiką. *(Garsiai pabučiuoja nematomą "taiką").* Mes taip mylim taiką, kad mes sutriuškinsim bet ką, kas mėgins pakelt pirštą prieš taiką. Šiandien taika pavojuj! Kol pasauly tebėra bent vienas plikagalvis, taika mirtinam pavojuj! *(KIEKVIENIUI.)* Jaunime!

KAREIVIS paduoda KIEKVIENIUI saldainį.

KIEKVIENIS. Klausau!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Žygiuok naikint plikagalvių! Teskyla jų kaušų lygūs, blizgantys paviršiai — jų kaltės įrodymas! Mirtis puodynėms, mirtis vaikščiojantiems biliardo kamuoliams!

TĖVAS ir MOTINA. Bravo, bravo!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Ateitis priklauso barzdoms!

KIEKVIENIS. Tegyvuoja barzdos! — Ar galiu išeit dabar?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Kam skubėt, jaunuoli? Tuoj mes panaikinsim visus kalėjimus. Kokia garbė tau — paskutinysis kalinys. Palauk. Pasismaguriauk didvyriškumu!

MOTINA. Išleiskit jį.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Aš jaunimo draugas. Kai tau prasivers kalėjimo vartai, tu paskelbsi, kad tave įgrūdo kalėjiman dėl manęs. Mano pavyzdys įkvėpė tavo žygdarbį!

KIEKVIENIS. O mano barzda?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Barzda — gerai. Kai aš pra-

skirsiu ją dvišakai.

KIEKVIENIS. Kodėl?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Nes taip šakojasi istorija. Nedvišakos barzdos reiškia savanaudiškumą, aklumą. Tu nenori būt aklas savanaudis. Tu nori bematant patobulint savo barzdą.

KIEKVIENIS. Bet mano bazda nesišakoja. Ji natūraliai...

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Kas natūralu, nusprendžiu aš. Smakro operacija, pora savaičių gipse... Chalatą!

Įeina ONYTĖ su chirurgo chalatu rankose ir apvelka juo DVIŠAKBARZDĮ VADĄ.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Peiliuką.

ONYTĖ paduoda DVIŠAKBARZDŽIUI VADUI didžiulį surūdijusį skustuvą, kaip PLIKOJO VADO.

KIEKVIENIS. Palaukit! Ačiū už jūsų rūpestį, dėkui labai! Bet aš pasilaikysiu savo barzdą.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Jaunystė — proto nabagybė. Tik pagalvok: su dvišaka barzda tu galėsi žygiuot man iš kairės ir iš dešinės. Kas vešliausia barzda, palyginus su tokia laime?

KIEKVIENIS. Laimė — be mano barzdos?

TĖVAS. Nebūk užsispyręs!

KIEKVIENIS. Aš ir mano barzda — mudu nebegalim skirtis. Kitos tokios barzdos nėra visam pasauly, niekad nebus. Jei aš leisiu ją nuskust, mano skruostai prikaišios man visą gyvenimą. Kokią barzdą tu turėjai — jie sakys — vienatinę; kokia ji būtų dar išaugus; o tu išdavei ją... Kas man milijonai dvišakų barzdų, jei aš prarasiu savąją?

DVIŠAKBARZDIS VADAS iškelia skustuvą.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Paskutinį sykį!

KIEKVIENIS. Ne!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Kvaily! Dabar tu pajusi liaudies rūstybę! Liaudis dabar rūsčiai žiūri į tave.

KIEKVIENIS. Liaudis? Kur?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Aš esu liaudis! Kur įsikūnija liaudies giliausi siekimai? Many! Kur glūdi liaudies ateitis? Many! Tavo barzda siekia uždusint liaudies laimę — liaudis sutriuškins tą barzdą!

MOTINA. Kūdiki!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tylos!

KAREIVIS apverčia gardelį šonu ir už jo pastato KIEKVIENĮ, kaip kaltinamąjį teisme.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Mano viešpatijoj siaučia teisingumas. Net ir ši pabaisa turės skrupulingai bešališką teismą.

TĖVAS, MOTINA ir ONYTĖ įsineša kėdes ir susėda nugaromis į publiką. VADAS suduoda plaktuku KIEKVIENIUI per galvą.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tylos. Teismas eina! — Mes neskaitysim viso kaltinamojo akto. Jis toksai baisus, kad liaudis suplėšytų kaltinamąjį į skutus teismo salėje. Užteks, jei mes paminėsim, kad praėjusią savaitę jis nugalabijo keturis mūsų pareigūnus.

KIEKVIENIS. Bet aš buvau kalėjime!

VADAS suduoda KIEKVIENIUI plaktuku per galvą.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tik paprastiems nusikaltėliams reikia būt nusikaltimo vietoj. Prieš mus stovi nepaprastas nusikaltėlis! Kokia šėtoniška gudrybė — besėdint kalėjime išgaišint mūsų galvijus!

MOTINA. Bet jis myli gyvulėlius!

MOTINA ištraukia kelias nuotraukas iš savo rankinuko.

MOTINA. Čia jis penkių metų su triušiu. Septynių su šunim. Dešimties . . .

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tylos! Mes turim įrodymus! Kelios bandos galvijų išdvėsė su jo vardu lūpose! Ar

tokiam nusikaltimui gali būt pasigailėjimo?! Šviesa, piliečiai, šviesa negailestinga!

KAREIVIS garsiai ploja. TĖVAS ir MOTINA maldaujančiai ištiesia rankas.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Gynėjo žodis.

KAREIVIS užlipa ant platformos ir pradeda savo nebylę kalbą. Jis judesiais parodo KIEKVIENIO muskulų minkštumą.

KIEKVIENIS. Bet jis nebylys!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tavo nusikaltimams apgint nėra žodžių. Todėl jisai idealus gynėjas.

KAREIVIS tęsia savo pantomiminę "gynėjo" kalbą. Jis rodo publikai KIEKVIENIO barzdos menkumą, pirštu parodo, kiek nedaug smegenų KIEKVIENIO kauše, ir, galiausiai, prašančiu žestu, padaro korimo mostą prie KIEKVIENIO kaklo.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Džiaukis, nusikaltėli! Pagal įstatymus tave reikėtų įmest į atominį reaktorių. Tavo gynėjas, minkštaširdis, siūlo juokingai švelnią bausmę — medines kartuves.

KAREIVIS mostu parodo, kad jis dosnus, bet ir kuklus.

MOTINA. Pasigailėjimo!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Kaltinamojo žodis!

Kai tik KIEKVIENIS atsistoja ir išsižioja, sugriaudžia himnas. Visi atsistoja. Himno muzika girdisi per visą jo kalbą. Vos tik jis nustoja kalbėjęs, himno muzika nutyla.

KIEKVIENIS *(staigiai prisiminęs)*. Ir dar vienas dalykas!

Himnas vėl sugriaudžia. Visi vėl atsistoja. KIEKVIENIS nustoja kalbėjęs. Himnas nuščiūva. Visi atsisėda. KIEKVIENIS pašoka.

KIEKVIENIS. Man barzda!..

DVIŠAKBARZDIS VADAS *(pertraukdamas KIEKVIENĮ)*. Kaltinamojo žodis baigtas! Dabar liaudies eilė! Teisėjų pasitarimas!

KAREIVIS paduoda VADUI du veidrodžius. VADAS, laikydamas juos atokiai nuo savęs, "tariasi" su savo paties atspindžiais — rimtai linksi galva, kraipo pečius. "Pasitaręs", jis sugrąžina veidrodžius KAREIVIUI.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Teismas eina! Teisėjai, išklausę liaudies balso, nusprendė, jog kaltinamasis yra: "Ug mr pum pum uk mip gra gra pasikikiškiakopūsteliausime mimb ug." Jam tegali būt vienintėlė bausmė — sunaikint. Bet savo begaliniame gailestingume, kursai liejasi per kraštus...

KAREIVIS išsiima iš savo pintinės didelį rankšluostį ir juo apsausina VADĄ.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Per kraštus... Teismas nusprendžia perauklėt kaltinamąjį. Jis ištremiamas į šiaurę, visiškon vienatvėn, kol jis pasakys "taip".

KIEKVIENIS. Ne...

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Šiaurėn!

KAREIVIS užmaukšlina KIEKVIENIUI kailinę kepurę ir paima jį už alkūnės. TĖVAS ir MOTINA apsikabina neviltyje. ONYTĖ lengvabūdiška eisena praeina pro KIEKVIENĮ.

KIEKVIENIS. Onyte!

ONYTĖ sustoja.

KIEKVIENIS. Onyte... Eik su manim. Mano barzda šildys mus abu. Mudu pasistatysim namelį iš grubių rąstų, maitinsimės paukščių kiaušiniais, skriesim rogėm baltais laukais.

KIEKVIENIUI kalbant, ONYTĖ pamatuoja KIEK-

VIENIO ir šalia jo stovinčio KAREIVIO barzdas. Ji ima šlietis prie KAREIVIO, kurio barzda ilgesnė.

ONYTĖ. Aš niekad nemėgau paukščių kiaušinių.
KIEKVIENIS. Onyte, prisimink...
ONYTĖ *(patraukdama pečiais)*. Atsiųsk man atvirutę.

ONYTĖ išeina ranka rankoje su KAREIVIU. Scena patamsėja. TĖVAS ir MOTINA, pilki siluetai, pasirodo scenos pakraštyje. TĖVAS tebelaiko rankoje skaitliukus.

TĖVAS. Sūnau...
MOTINA. Kūdiki...
KIEKVIENIS. Mama, tėti! Mes vėl gyvensim drauge!
MOTINA. Mes jau nebegalim.
TĖVAS. Mudu mirėm — nuo šalčio, nuo vienatvės.

KIEKVIENIS nusiima savo kailinę kepurę.

MOTINA. Kūdikėli, mūsų metai nebesulaukė...
TĖVAS. Toks užsispyrėlis buvai...
MOTINA. Aš tau viską atleidžiu, viską.
TĖVAS. "Taip" — toks mažas žodelytis. Ar tau buvo sunku jam atsakyt "taip". Mes dabar būtumėm gyvi, drauge.
KIEKVIENIS. Aš negalėjau. Tėti, suprask!
TĖVAS. Ar tu patsai supranti?
KIEKVIENIS. Aš labai norėjau, kad jūs išgirstumėt mano "taip". Bet aš neturėjau savo "taip". Jei aš būčiau ištaręs svetimą "taip", aš būčiau save patį paneigęs. Gal aš būčiau su jumis, bet manęs nebebūtų. Prie savo "taip" aš tegalėjau prieit sakydamas "ne".
TĖVAS. Aš taip ir maniau, kad tu pats nesupranti.
MOTINA. Visad užsispyręs, bet vistik mano...
TĖVAS. Mums jau reikia eit. Sudiev...
MOTINA. Sudiev, kūdikėli...
KIEKVIENIS. Dar ne! Palaukit! Jūs dar nepasakėt, ar jūs suprantat mane! Dar bent pora žodžių...

TĖVAS. Paklusnumas...
MOTINA. Peilis skersai lėkštutės, nepamiršk...

Bekalbėdami, TĖVAS ir MOTINA išeina — pilkuma į juodumą. Prieš pat jiedviem išnykstant iš scenos kailiniuotas DVIŠAKBARZDIS VADAS išnyra prie TĖVO ir mikliai ištraukia jam iš rankų skaitliukus.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Psst!
KIEKVIENIS. Kas ten?
DVIŠAKBARZDIS VADAS. Vadas. Dvišakbarzdis.
KIEKVIENIS. Kodėl jūs šnabždat? Ledo dykuma neturi ausų.
DVIŠAKBARZDIS VADAS. Ta pati naivybė... Mes, vadai, niekad nesam vieni. Po ledu, kaip žuvys, nardo mūsų priešų ausys, akys, nagai, siekiantys mūsų valdoviškų širdžių.
KIEKVIENIS. Tai toks tu — visagalis — vadas...
DVIŠAKBARZDIS VADAS. Vėl pašaipa... Ką tu supranti apie vadystę? Daug lengviau, tūkstantį sykių lengviau pasakyt "ne" ir stovėt vienam, negu kantriai nešt valdymo naštą. Kas nors turi valdyt, supranti!
KIEKVIENIS. Kodėl jūs taip nekalbėjot mane teisdamas?
DVIŠAKBARZDIS VADAS. Atvert savo širdį miniai?! Pažadint chaosą, nuo kurio kas labiausiai nukentėtų? Minia!
KIEKVIENIS. Jūsų širdis? Kur ji?
DVIŠAKBARZDIS VADAS. Tu niekad nepagalvojai, kad po šiais kailiniais, uniforma, neperšaunama liemene, vilnoniais apatiniais su valstybės emblema, plazda, kenčia — širdis...

VADAS atsega kailinius, uniformą, rakteliu atrakina neperšaunamą liemenę ir prigrūda KIEKVIENIO ausį prie savo širdies.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Klausykis!

Pasigirsta trankus egzekucinių būgnų tarškėjimas.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Girdi, egzekuciniai būgnai! Mano istorinė našta! Tau bepigu! Net ir čia tavo širdis plaka, kaip... paprasta širdis.

KIEKVIENIS. Ko tu nori?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Sakyk "taip".

KIEKVIENIS lėtai papurto galvą. DVIŠAKBARZDIS VADAS išsitraukia iš kailinių Sears-Roebuck katalogą, "Playboy" žurnalą, verčia jų puslapius, kiša juos KIEKVIENIUI į veidą.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Žiūrėk! Šilta, blizga, skanu!

VADAS beda pirštu į nuogos merginos nuotrauką.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Aha, jau vien bežiūrint į ją sniegas ima tirpt tavo barzdoj. Man tereikia pajudint pirštą ir ji bus prie tavo kojų. "Taip"?

KIEKVIENIS. Kodėl jums taip svarbu?

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Man nuobodu. Visoj mano viešpatijoj nebėra žmogaus, kuris būtų bet kada pasakęs "ne". Kai jie choru šaukia "taip", mano širdis žiovauja.

VADAS įspraudžia skaitliukus KIEKVIENIUI į rankas.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Skambink man arfa, dainuok mano garbei! Tada mano kraujas vėl užvirs!

VADAS suima KIEKVIENĮ už atlapų.

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Kol tu čia, man nenusilenkęs, mano galybė pavojuj. Kol tu nedainuoji mano garbei, mano galia beskonė. Sakyk "taip", būk prie mano šalies, dainuok mano garbei!

KIEKVIENIS. Užsiauginęs barzdą merginos užgaidai; pastatytas sargybon tūkstančiui metų; regėjęs šaltį, ragavęs mirtį — kaip aš dabar begalėčiau glostyt arfą, dainuot tavo garbei? Man beliko du žodžiai: "taip" ir "ne", svarbiausi žodžiai gyvenime. Tau — "ne"!

DVIŠAKBARZDIS VADAS. Prasmek!

VADAS ištraukia skaitliukus iš KIEKVIENIO rankų ir išeina. Scena truputį patamsėja. KIEKVIENIS apglėbia rankomis savo pečius, apsiginti nuo šalčio.

KIEKVIENIS. O jei aš klystu? Kas pasakys man, kad aš teisus?! Dieve!

KIEKVIENIS žiūri aukštyn. Tyla.

KIEKVIENIS. Dieve, atsakyk!

Tyla. Scena vis tamsėja ir KIEKVIENIS lieka apgaubtas siauro šviesos rato.

KIEKVIENIS. Ne! Ne! Ne!

KIEKVIENIO balsas ima silpnėti. Jis lėtai nusisuka nuo publikos ir vėl lėtai atsisuka veidu į ją. Jo barzda žila, jisai pats sulinkęs senelis.

KIEKVIENIS. Ne. Ne. Ne... Ne... Ne...

Jo balsas išblėsta. Jis pamažu sukniumba ant kelių, jo galva nusvyra. Scena staigiai nušvinta akinančia šviesa. Didinga vargonų gaida. Iš viršaus, drauge su besileidžiančia uždanga, parašiutais nusileidžia keturi angelai, po du iš jo kairės ir dešinės.

P A B A I G A

Birutė Bulotaitė. Iliustr. Aristofano „Lysistratei", monotipas →

GOGOLIS IR TIKROVĖ

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

Literatūrinė Gogolio veikalų kritika kartais įsivelia į beprasmį ginčą, mažai ką bendro turintį su Gogolio menu, apie tai, ar jis buvo realistiškas rusų gyvenimo kritikas, ar kiek pakvaišęs poetas, visiems demonstruojąs groteskiškas Freudo fantazijas iš savo paties vidujinio pasaulio.*) Visa nelaimė tame, kad abidvi kritikų rūšys neklausinėję priima jau seną klasikinę mintį, kad kiekvienas menas kokia nors prasme imituoja tikrovę. Jie analizuoja, kokiu būdu Gogolis, girdi, atspindi objektyvią arba psichologišką tikrovę, nepagalvodami, kad gal ką Gogolis iš tikrųjų sukūrė buvo tik labai individualus atspindys tų gelmių ir komplikacijų, kurios sudaro paties meno turinį, o ne šalia meno stovinčios tikrovės esmės ir vertybių išraiška.

Šitoks požiūris prileidžia mintį, kad kūrybos aktas iš Gogolio reikalavo, kad jis pirma sugriautų tą tikrovę, iš kurios gimė jo menas, kaip kad, pavyzdžiui, norint sukurti statulą reikia sudaužyti tą marmuro gabalą, iš kurio ji bus padaryta — kad ta „marmuro tikrovė" kaip tokia toliau nebeegzistuotų.

---

*) Paskaita, skaityta angliškai 1966 m. Tarptautinės Modernių Kalbų ir Literatūrų Federacijos (Federation Internationale des Langues et Litteratures Modernes) suvažiavime Štrasburge, Prancūzijoje.

Jau iš pat pradžių įdomu pastebėti, kad geriausi Gogolio veikalai, kurie, kaip sakoma, perduoda aiškiausią rusų gyvenimo vaizdą, buvo sukurti užsieny. Net ir ankstyvieji pasakojimai iš Dikankos ir Mirgorodo ciklų buvo parašyti Peterburge, toli nuo spalvingos ir romantiškos Ukrainos, kurios tikrovė būk tai juose atsispindi. Savo „Autoriaus išpažinty" Gogolis stengėsi paaiškinti, kad jam buvo reikalingas atstumas nuo Rusijos tam, kad galėtų ją atkurti iš perspektyvos, kaip jam suprantamą visumą. Jis taip pat kalba apie didelį tėvynės ilgesį, iš kurio išaugo jo įkvėpimas. Mes galėtume sutikti su ta mintim, kad Gogolis pasiekė tobuliausio įkvėpimo, kada iš pats sau užsidėtos tremties jis žiūrėjo į tėvynę kaip į prarastą rojų. Tik bėda, kad ką jis iš tų tolių matė, buvo panašu ne į rojų, o į pragarą, arba jau bent į ūkanotą, iš savęs kvailai besijuokiantį, pragaro prieangį. Tai visai nepanašu į tipiško tremtinio matomą numylėtos tėvynės viziją. Meilės ir ilgesio darbai negalėjo pagimdyti tokių groteskiškų figūrų, kaip Pliuškinas ir Sobakevičius, Skvoznikas - Dmuchanovskis ir Chlestakovas. Lygiai taip pat sunku įsivaizduoti, kad šitie portretai būtų rezultatas kokios nors aiškesnės perspektyvos, Gogolio įgytos svetimam krašte. Šitie charakteriai jau turėjo senai slapstytis kur nors tamsiuose Gogolio sielos užkampiuose tam, kad išlįstų lauk ir prisistatytų kaip Rusijos įkūnėjimas, kada pati Rusija buvo pakankamai toli, jiems nepavojinga. Pasitraukęs fiziškai nuo gyvenimo, kurį jis būk tai vaizdavo, Gogolis pasiekė tam tikrą menininko išsilaisvinimą. Dabar jis galėjo tapyti, ką matė savo dvasios akimis, žinodamas, kad joks tikras rusų dvarininkas ar revizorius neateis užginčyti jo paveikslų panašumo į tikrovę.

Bet šitoks pabėgimas turi savo pasekmes. Realybės reikšmė menui mažėja, kada jos kontroliuojanti įtaka būna pašalinta iš kūrybos proceso. Tada menininkas atsiduria pavojuje visai pasimesti be-

prasmiškam pasauly, jeigu jis negali atrasti arba išrasti kito atramos taško, taip sakant, kitos tikrovės. Kai kurie menininkai tada ieško metafizinių dimensijų, kiti kuria himnus pačiai tai tuštumai ir beprasmybei, bet Gogolis pastatė prieš save savo paties vaizduotę, lyg tai būtų koks magiškas veidrodis, kuriame turėtų atsispindėti tiesa ir apie jį patį ir apie pasaulį. Gogolis pats sakė, kad jo herojai įkūnija jo paties biaurumą, priedo prie to biaurumo, kuris jau juose buvo. Pačiam Gogolio mene tačiau dalykai atrodo daug painiau. Iš pradžių atrodo, kad tie atspindžiai veidrody pajėgia perduoti tiek Gogolio pagrindinę mintį, tiek ir savo, kaip charakterių, apybraižas. Kada majoras Kovaliovas pasižiūri į veidrodį ir pamato, kad neturi nosies, visa jo idiotiška asmenybė ir visas jo komplikuotas „galimų negalimybių" pasaulis perveria mūsų dvasią kaip staigaus supratimo žaibas. Tik vėliau mums paaiškėja, kad nežinome, ką supratome, nes šitoks nosies dingimas niekaip negali būti įsivaizduojamas mūsų priprastam pasauly. Bočinskis be Dobčinskio neišbaigtas, ir visa sukrečianti **Revizoriaus** idėja mus pasiekia tik paskutinėj scenoj, kada jiedu žiūri vienas į kitą, kaip į veidrodį, nustebę ir siaubo perimti. Bet ir čia, po kiek laiko skaitytoją pradeda kankinti mintis, kad, gal būt, tiktai Bočinskis su Dobčinskiu ir žinojo, kokia ta **Revizoriaus** pagrindinė idėja, jeigu ji iš viso ten yra. Net ir ankstyvoj Gogolio **Baisiojo keršto** apysakoj visas siaubas persiduoda, kada negyvas burtininkas mato savo paties atspindį begalinėj daugybėj numirėlių veidų, žiūrinčių į jį po žeme. Bet tuo pat metu situacija pasirodo taip perdėta ir juokinga, kad mūsų baimė pavirsta juoku, lyg tai būtų paties bijojimo išvirkščias atspindys veidrody. Po kiek laiko pasidaro visai aišku, kad visa Gogolio kūryba yra perpildyta veidrodinių atspindžių, kurių dauguma visai neturi jokios prasmės. **Mirusiose sielose** Čičikovas ir Manilovas žiūri vienas į kitą be

žado, kaip du senoviški portretai abipus veidrodžio. **Nevos Prospekte** du storuliai stovi vienas prieš kitą ir svarsto, pagal Gogolį, du juodvarnius, kurie „taip keistai vienas prieš kitą tupi." **Mirusiose sielose** dar yra toks krautuvininkas, kuris atrodo visiškai, kaip jo paties samovaras, tik neaišku, kodėl vienas iš tų samovarų užsiaugino sau didelę barzdą. Galų gale Pliuškino namas stebina savo neįmanomu ilgumu ir savo dviem priešpastatytais bokštais, kol mes suprantame, kad jis faktinai susidaro iš vieno normalaus namo ir jo atspindžio veidrody, sustatytų galas su galu, taip, kad mes nebegalime atskirti, kur čia namas, ir kur tik atspindys. Tada suprantame, kad šitoks daugialypis visa ko suskaldymas veidrodžiuose iš tiesų sudaro labai efektingą tikrovės sunaikinimo priemonę, nors ir paliekant iliuziją, lyg tai Gogolis būtų nukreipęs savo mintis ir jausmus į tai, kas iš tikrųjų egzistuoja. Ant prancūzų rašytojos Colette kapo parašyta, kad jos darbas buvo kaip didelis langas, atvertas į gyvenimą. Gogoliui išėjo kaip tik atvirkščiai — užuot žiūrėjęs pro langą į tikrąjį pasaulį, jis tol spoksojo į savo magišką veidrodį, kol pradėjo atrodyti, kad jame besikraipančios fantastiškos figūros ir sudaro vienintelę įmanomą realybę.

O vistiek, kaip Gogolis pats pasakė, niekas nėra iš tiesų tai, kas atrodo. Jo kaleidoskopiškas pasaulis — karusėlė, besisukdamas apie neegzistuojantį atramos tašką, galų gale pavirsta į tobulą nulio aprašymą: nebūtis žiūri į save tarp bekūnių šmėklų ir juokina visur slypinčią piktąją dvasią. Tada ateina baimė, beformė grėsmė, kuriai Gogolis savo ruožtu suteikė daugybę formų tiek savo mene, tiek ir gyvenime. Jam nebuvo išsigelbėjimo nuo tos baimės ir nuo tuštumos niekur kitur, kaip tik toj pačioj tikrovėj, kurią jis jau buvo sudaužęs. Tada jis renka ir graibsto sudužusios tikrovės gabalus — konkrečią informaciją apie įvairiausias gyvenimo smulkmenas — su kolekcionieriaus aistra, lyg jis ir pats būtų kaip

jo Pliuškinas, rankiojąs virvagalius ir geležėles nuo kelio, veltui tikėdamasis užpildyti jais vidinę tuštumą. Tur būt, dėl to Gogolis savo ankstyvuose laiškuose motinai taip labai reikalavo iš jos informacijos apie Ukrainos buities detales: apie tikslius, retai vartojamus žodžius kokiai nors samanėlei arba specialiam valgiui aprašyti, smulkią informaciją apie šunų veisles ir jų vardus, apie ukrainiečių papročius ir t. t. Susidaro įspūdis, kad Gogolis tikėjosi šitų smulkmenų pagalba paversti tikru tą fantastišką pasaulį, kuriame į akis žiūri šmėklos ir laumės plaukia virš prūdo, kaip veidrodžio, slėpdamos savo tarpe vieną, neatpažįstamą tikrą paskenduolę.

Panašiai Gogolis rankiojo ir fabulas savo veikalams. Gal ir netiesa, kad kaip tik Puškinas jam suteikė pagrindines tiek **Revizoriaus,** tiek ir **Mirusiųjų sielų** fabulas, bet tai ir nesvarbu, nes šitokios temos bei anekdotai visur „plūduriavo ore" Gogolio laikais. Net buvo ištisas kaip ir „mokslas" — „nosologija", rinkinys pasakų, legendų ir „tikrų" atsitikimų, liečiančių žmonių nosis, iš kurių Gogolio apysaka **Nosis** išsikiša, kaip visa ko karūna. Kritikai kartais stebėjosi, kad Gogolis, su tokia stebuklinga vaizduote, nesugebėjo pats išgalvoti savo veikalams fabulų. Atsakymas, gal būt, yra tas, kad fabulos išvystymas reikalauja, kad kūrėjas priimtų tikrovę kaip visumą, kaip organišką vientisumą, susidedantį iš judesio ir formos, kuriuos galima imituoti mene, kad pasiektum kokios nors idėjos ar prasmės įkūnijimą. Gogolis kaip tik ir sunaikina tą pajutimą realybės kaip žmogui suprantamo visa ko pagrindo, nes jis supina kartu faktus ir fantazijas, konkrečius daiktus ir atspindžius veidrody, ausdamas magišką kilimą, kuris, kaip Popriščino troika **Bepročio užrašų** apsakyme, nuneša mus neaišku kur. Gogolis priklauso tai rusų rašytojų grupei, kurių pasiekimas glūdi paties žodžio meniškoj jėgoj, o ne gilume kokios nors idėjos, įkūnytos fabulos struktūroj.

Gogolio išgalvoti žmonės, patys savyje gana keista kolekcija, rankioja realybės smulkmenas su tokia pat aistra, kaip ir jų autorius. Pliuškinas renka šiukšles, Nozdriovas — šunis ir kitokį brudą, Manilovas — išrūkytus pypkės pelenus, Chlestakovas pinigus, o Čičikovas mirusias sielas, kurios iš tiesų yra mirę baudžiauninkų kūnai, arba, tiksliau, vien tik jų vardai. Kaip Gogolio menas neperduoda organiško gyvenimo pajutimo, taip ir visi tie konkretūs trupiniai, jo herojų surankioti, savo visumoje nesuteikia prasmingos realybės pergyvenimo. Jo herojai pasilieka kartu ir nerealūs ir neužmirštami. Mes žinom, kaip Gogoliui buvo sunku sukurti įtikėtiną moterį, bet kaip tik jo vyrai — svarbiausi veikėjai — nustebina tuo paradoksu, kad jie dominuoja sceną patys visiškai nieku nebūdami, nebent tiktai „prišiukšlinta tuštuma". Pavyzdžiui, Chlestakovas, tobulam pasityčiojime iš minties, kad tikras žmogus savyje sutalpina begalybes, verčia iš savęs fantastiškus namo didumo arbūzus, laivus, vežančius sriubą iš Paryžiaus, minias žmogėnų, kaip musių vasarą, ir t. t. O pats jis taip ir pasilieka tik skambantis tuščias puodas — dėžė, sėdinti miesto burmistro galvoj, ar ant jo galvos. Pats Gogolis Chlestakovą pavadino „melagingų apgaulės įkūnėjimu". Čičikovas įgyja buvimą tuo, kad siurbia į save visą esmę žmonių, su kuriais jam tenka susitikti, kaip koks voras, kuris maitinasi mirusiomis sielomis. Tiesa, prieš knygos galą kiti žmonės pradeda įtarti, kad jis ne voras ir ne kirmėlė, o tik mechaniškai iš įvairių gabalų sustatyta marionetė. **Šinelio** herojus Akakijus Akakijevičius jau tikrai nebegalėtų būti mažiau reikšmingas; kartais jis beveik ir visai nebeatrodo „mūsų broliu", nes jam aiškiai sunku suvokti tokias elementarines gyvenimo funkcijas kaip valgymą, kalbėjimą ir lytinį gyvenimą. Iš to, kaip jis draugiškai merkia akį savo mėgiamiausioms raidėms dokumentuose, galima pamanyti, kad jis ir pats yra raidė, bet, gal

būt, jis iš tiesų yra tik šinelis, pirma aplopytas o paskui velnio - siuvėjo Petrovičiaus ir visai iš naujo susiūtas. Dėl to ir nenuostabu, kad apsakymo gale jis pavirsta į vaiduoklį, nes, gal būt, jis tuo ir grįžta į savo tikrąją dimensiją.

Šita dimensija nėra metafizinė, bet greičiau tokia speciali Gogolio tamsa, „literatūrinė prietema", iš kurios bet koks daiktas ar žmogysta gali staiga išeiti scenos švieson, paleisti seriją garsų, bauginančiai panašių į tikrą žmonių kalbą, ir paskui vėl dingti ir niekad nebegrįžti. Ypač įdomūs yra Gogolio žmogėnukai, kurie tūno jo kūrybinio pasaulio užkampiuose ir leidžiasi žemyn kaip uodai, kada tik įvykių eiga pasuka keista ar net fantastiška kryptim. Jie staiga prasikiša į laiškus, perduodančius svarbias naujienas: **Revizoriuje**, laiške apie revizoriaus atvykimą, nei iš šio nei iš to kyšteli kažkoks Ivanas Kirilovičius: „Ivanas Kirilovičius labai sustorėjo ir dar vis groja smuiku". Daugiau nieko apie jį mes ir neišgirsime. Kartais jų atsiranda begalinė daugybė, kaip pvz. Chlestakovo girtam sapaliojime, jog jis esąs toks be galo svarbus žmogus Peterburge, kad jo ieškoti kartais būna išsiunčiami 35.000 pasiuntinių. Taip ir bėgioja tie visi pasiuntiniai po sceną, lyg koks fantastiškų žiurkių antplūdis, o paskui visi dingsta. **Šinelyje** yra toks vaiduoklis su neapsakomai dideliu kumščiu, "kokio ir tarp gyvųjų nerasi". Dažniausiai visi tie žmogėnukai atneša su savim kažkokią neaiškią grėsmę, lyg tai jie būtų pasirodę tam, kad sunaikintų pagrindinius veikėjus. Chlestakovas vos suspėja pabėgti nuo vieno tokio neegzistuojančio žmogėnuko — tikrojo revizoriaus. Čičikovas žino, kad jam jau bus tikrai blogai, kada iš visų kampų pradeda lįsti kažkokie tai Zavališinai ir Poležaevai, Sopikovai ir Chrapovickiai, ir toks Sisoj Pafnutjevič, ir net Macdonald Karlovič, kaip kokie jį atsekę medžiokliniai šunės. Gal dėl to Gogolio pagrindiniai herojai ir neturi tikros egzisten-

cijos. Jie patys yra tik žmogėnukai, vaidiną tikrus žmones kokiam tai groteskiškam maskarade ir paskui dingstą toj tamsoj — tuštumoj, iš kurios jie atėjo.

Šitoks veikėjų traktavimas, savaime aišku, nesustiprina suprantamos ir racionalios tikrovės įspūdžio. Bet ir čia glūdi paradoksas: pagrindinė Gogolio literatūrinė priemonė tiems vaiduokliams sukurti, atrodo, būtų tinkamiausia fantazijos vėjus paversti į konkrečią tikrovę. Vienas iš Gogolio kritikų, Vinogradovas, pavadino tą priemonę „idėjos objektyvacija", t. y. procesu, pagal kurį žmogus, kuris nepaprastai aistringai ko nors trokšta, pats galų gale pavirsta į jo trokštamą daiktą. Taip nebaigtam **Trečio laipsnio Vladimiro ordino** vaidinime herojus, per didelį norėjimą tą ordiną gauti, pats juo pavirto. Šitas metodas išaiškina, kokiu būdu Gogolio vaiduokliai - žmogėnukai per savo neišpasakytą norėjimą pasidaryti tikrais žmonėmis, sukuria tokią lyg ir „troškimų realybę". Atrodo, lyg jie ir tikrai jau žmonės, kol nepapučia vėjas ir neišsklaido jų ir jų sapnų. Graudu klausytis, kaip mažiukas Bobčinskis prašo Chlestakovo, kad šis, nuvykęs į Peterburgą, visiems ten pasakytų, kad iš tikrųjų pasauly egzistuoja toks Petras Ivanovičius Bobčinskis. **Šinelis** faktinai aprašo Akakijaus Akakijevičiaus narsią kovą, ir pralaimėjimą, stengiantis pavirsti žmogum, tokiu, kaip ir visi. Čičikovas, kas jis bebūtų, nori pasidaryti rimtu dvarininku, beprotis Popriščinas nori būti Ispanijos karaliumi, o Kovaliovas svajoja apie pasidarymą Tikruoju Valstybiniu Tarėju. Ši jo svajonė iš tiesų ir išsipildo, tik ne jam, o jo nosiai, po to, kai ji palieka Kovaliovo veidą. Posakis „čia ne tavo nosiai" pasitvirtino atvirkščiai — nosis pasiekė tai, kas buvo neįmanoma jos savininkui. Tokiu būdu svajonių išsipildymas iš svajotojo juokiasi.

Kalbėdami apie tikrovės sunaikinimą meno kūriny, mes turime galvoj nutrūkimą ryšio tarp iš žodžių sukurto pasaulio ir mūsų įprastų gamtos ir lo-

gikos įstatymų. Ankstyvojo Sovietų laikmečio kritikas Vinogradovas šitaip aprašo tą ryšio nutrūkimo procedūrą: visų pirma kas nors, ko negali būti tikrovėje, pristatoma mene kaip įvykęs faktas. Kovaliovas pabunda anksti rytą ir mato, kad nebeturi nosies. Tada autorius tyčia sukelia abejones šito fakto tikrumu. Gal būt, Kovaliovas tik sapnuoja — tokiu atveju ryšys tarp tikrovės ir meno pasilieka, nes mes gi sapne keisčiausių dalykų sutinkame. Po to Gogolis rūpestingai paneigia galimybę, kad Kovaliovas tik sapnavo, primygtinai pabrėždamas, kad vargšas majoras save ir gnaibo ir trina tuščią vietą veide, jokiu būdu negalėdamas įtikėti, kad ir ne sapne tokie dalykai gali įvykti. Visa apysaka pilna tiksliausių realistiškų smulkmenų, taip kad neįmanoma galvoti, kad čia tik sapnas. Skaitytojas visai pasimeta autoriaus žodžių labirinte ir nebegali surasti sau kelio atgal į tikrovę.

Reikia dar pastebėti, kad šis specialus Gogolio fantazijos pasaulis nieko bendro neturi su pasaka. Pasakoj princas gali būti paverstas į varlę, bet jis vistiek iš tikrųjų yra princas ir atgaus savo pavidalą, kada burtai bus panaikinti. Pas Gogolį nosis nuolatos, ir be jokios logikos, pereina iš vienos būties kategorijos į kitą. Ji gali būti tiktai nosis, arba visai ne nosis, o asmuo, arba vėl tik daiktas randamas, duonos kepale. Freudo šalininkai dar pridėtų, kad ta nosis tampa ir seksualiniu simboliu. Skaitydami Gogolį, mes nebežinome, kas tai yra nosis — nebežinome, kas tai realybė.

Dar vienas pavyzdys, kaip Gogolis nutraukia ryšį tarp tikrovės ir žodinio pasaulio, yra jo labai savotiški svorių ir atstumų aprašymai. Tiek svoris, tiek atstumas gali staiga išaugti beveik į begalybę ir vistiek pasilikti lyg ir visai normalūs. Čia nėra komiškos hiperbolės klausimas, nes Gogolis išdarinėja tuos triukus net kada jis nori būti visai rimtas. Pavyzdžiui, Taras Bulba, didysis kazokų herojus,

sveria 720 svarų! Nepaisant to, jis gali visai lengvai užšokti ant žirgo kaip kačiukas ir lėkti zovada į mūšio lauką, mikliai švaistydamas kardu. Kartais gi miesto aikštė — paprasčiausia miesto aikštė — gali nusitęsti iki tolimiausių horizontų, kaip **Šinelyje**, kada Akakijus Akakijevičius praranda savo šinelį ir veltui šaukiasi pagalbos nuo plėšikų, melsdamasis į mažytę šviesėlę aikštės pakrašty, pačiam pasaulio gale. **Revizoriuje** provincijos miestelis, kurin atvažiuoja Chlestakovas, yra Rusijoj, bet tuo pačiu metu ir visai niekur, nes iš jo galima joti zovada tris metus be pertraukos nepasiekiant jokios kitos valstybės.

Tokia yra Gogolio tikrovė — pasaulis, kuris prarado bet kokius išmatavimus ir kuriame, kaip Gogolis sako **Portreto** apysakoj, gamtos įstatymai taip susilpnėjo, kad vos begali išlaikyti visatą. Savaime aišku, iškyla klausimas, kokia tai galėjo būti ta paslaptinga Gogolio savybė, vertusi jį taip rašyti. Gal būtų galima jį atsakyti, pabandžius įsivaizduoti, kaip jaučiasi žmogus, turįs Gogolio neišpasakytai komplikuotą ir daugialypę asmenybę, su kuria palyginus tikrasis pasaulis turi neišvengiamai atrodyti vulgarus, tuščias ir pilkas. Iš savo įkvėpimo aukštumų Gogolis matė visą tragišką skirtumą tarp pasaulio menkystės ir jo paties sielos nesuskaičiuojamų begalybių. Iš to gaunasi susikirtimas tarp jo paties stebėtinos dvasios ir viso likusio pasaulio, tarp lakios poeto fantazijos ir daiktų nepajudinamumo, tarp genijaus ir apmirusios tikrovės. Gogolis daug kartų kalbėjo apie savo neapsakomai aukštą misiją pasauly; jis taip pat nuolat galvojo apie rusišką žodį „pošlost'" — visų dalykų vulgarų, žemą ir nepakeliamą vidutiniškumą, tokią kosminę menkystę. Jo misija buvo sunaikinti tą „pošlost'" visam pasauly ir pačiam savy. Jo ginklas buvo jo menas. Kaip jo siuvėjas Petrovičius **Šinelyje** Gogolis neapsiėmė tik aplopyti pasaulio rūbą, bet užsimojo sukurti visai naują pa-

saulį, deja, tik tam, kad galų gale jį prarastų, kaip ir Akakijus šinelį, kartu su savo paties gyvybe. Norėdamas neduoti maisto kosminės menkystės slibinui, Gogolis pats save numarino badu. Kiekvienas rimtas pasiryžimas sunaikinti pasaulį, koks jis yra, pasibaigia savižudybe kokia nors to žodžio prasme. Čia yra Gogolio tragedija. Jo laimėjimas glūdi tame, kad jis sukūrė genialią poeziją iš žmogaus situacijos dviprasmiškumo. Anapus vilties, kad yra koks nors metafizinis absoliutas, viršijąs tiek racionalią, tiek ir fantastišką tikrovę, jis parodė visiškos beprasmybės šmėklą. Anapus siaubo, kylančio iš beprasmės visatos, jis surado begalinę jėgą, glūdinčią žmogaus sugebėjime juoktis.

Birutė Bulotaitė. Iliustr. Sofoklio „Karaliui Edipui", monotipas →

IŠ J. B-ČIO UŽRAŠŲ

JURGIS JANAVIČIUS

I.

Kaip atsispyriau slėnio traukai

Pasodino ir gėlių, daugiausia zinijų, primenančių jos senelės gėlynėlį Lietuvoje ir aną, mums visiems patį svarbiausią laiką. Bet ne lysvėmis, ne sukastom žvaigždėm ar pusmėnuliais, o eile čia pat už namo — toj vietoj dabar mes žaidžiam, kai ūpas, shuttle cock — viduryj aukštos, australiškai paspalum vadinamos žolės. Palei tas Danutės zinijas tąsyk, išėjęs, priguliau ir ranka palengva braukiau per žolę. Pirštais suspaudęs vieną šiurpių ašmenų lapelį, pasakiau: "Jo laikausi. Jei ne jis — smuksiu". "Kur smuksiu?" Ore drėgmės buvo daug. Saulė švietė neryškiai, bet aitriai. Pietiniam horizonte smailūs topolių bokšteliai tvinko, tempėsi, vietomis lūžo laiptais. Po truputį, pradžioj nežymiai, tarytumei jo ir nebūtų visai, pajutau traukimą į vakarus — į slėnio pusę. Pažiūrėjęs įdėmiau, topolių bokšteliuose pastebėjau didelį neramumą, lyg ir bangavimą kokį. Virš siūbuojančios žalumos kai kur aiškiai pasirodė iškištos ryškių spalvų vėliavėlės. Traukimas slėnin neabejotinai stiprėjo. Žolės lapelio aš nebepaleidau. "Kažin iš kur tos vėliavėlės ten toli virš topolių?" Danutės paliktos žolei karpyti žirklės gulėjo prie pat manęs. Pagriebęs jas, laisva ranka aš staigiai nukirpau

mane laikiusį lapą. Tuo pačiu momentų, tačiau, įsitvėriau kito. Vėliavos virš topolių kilo aukštyn ir plazdėjo jau visu horizontu. Čak, čak. Aš kirpau vėl ir vėl griebiausi naujos smilgos. Prie prakaitų išmuštų delnų mes čionai, ypačiai vasarą, visi apsipratę. Čak, čak, čak. Svarbu buvo tik nežiopsoti. Žolės aplinkui pagaliau netrūko. Vėliavos, tuo tarpu, jau pynėsi visu dangum ir virš manęs ir virš Danutės zinijų. Čak, čak. Lapelis praslydo man pro pirštus ir aš smukau, bet tik iki sandėliuko durų. Atsirėmęs į slenkstį, akimirksnį (o, gal būt, ir gan ilgą laiką) išgulėjau nejudėdamas. "Čak-čak, čak-čak, čak-čak", gulėdamas girdėjau nenutrūkstantį žirklių garsą. "KAS ČIA DABAR?" Aš pašokau ir, kad ir smarkiai smukdamas, spėjau užvesti naują, iki tol nenaudotą lawn mowerį. Pro virtuvės langą Danutė žiūrėjo kieman didžiulėm, išplėstom akim. Jos žvilgsnio ilgai negalėjau pamiršti.

II.

Mūro raktai

"Pro mūrą prasilaužti... pagrindinė menininko užmačia".[1])

"Kiek toji kova jam kainavo, liudija jo paveikslai".[2])

"Giorgio de Chirico nugriovė mūrą versdamas (akmenį po akmenio) paveikslą po paveikslo".[3])

Du metus tie sakiniai man nedilo iš atminties. PRO MŪRĄ PRASILAUŽTI, VERSDAMAS PAVEIKSLĄ PO PAVEIKSLO — tai buvo man kaip lopšinė, kaip musical background. Tik tiek, kad aš niekaip negalėjau suprasti, kodėl kaip tik šitie žodžiai lydėjo mane. Savo šaknim MŪRAS neabejotinai siekė ir tą mano užsisvajojimą, tiek kartų apkalbėtą namuose ir kitur. Danutė tąsyk buvo net susirūpinus truputį. Bet kągi...

1, 2 ir 3. Versta iš ANTAIOS IV/5, psl. 473.

Prieš keletą savaičių, sėdėdamas už stalo ir mintyse VERSDAMAS PAVEIKSLĄ PO PAVEIKSLO, girdžiu: "Jurgi, mašinos raktai mašinoj?" "Jo", atsakau. O pats sau: "Mašinos raktai yra, raktus MŪRUI reikia paieškoti". Ar aš juos radau ar ne — kas pasakys? Tačiau, rūpinčiam tekste "PAVEIKSLUS" pakeitęs "dienomis" ir vietoj būtojo laiko įvedęs esamąjį, aš jaučiuos turįs juos. "Kiek toji kova jam kainuoja, liudija jo dienos" ir "Chirico griauna mūrą versdamas (akmenį po akmenio) dieną po dienos". Va! Dabar aš ir vėl matau jį. Jis sunkiai dirba. Jo fone tiktai dangus. Mūro siena visiškai juoda. Juodas šešėlis siekia ir mane. Bet man jau nebe mūras rūpi.

"Chirico!"

"Chirico!", šaukiu ir vėl: "Kas yra kitoj pusėj?" Ir jis atsako. Jo visa figūra ir veidas spindi nušviestas saulės, ir aš aiškiai įžiūriu, kaip juda jo lūpos. Girdėt, tačiau, nieko negirdžiu. Pagal jo lūpų judėjimą, jeigu jis kalba lietuviškai, jo atsakymas yra: "Vienas auksas".

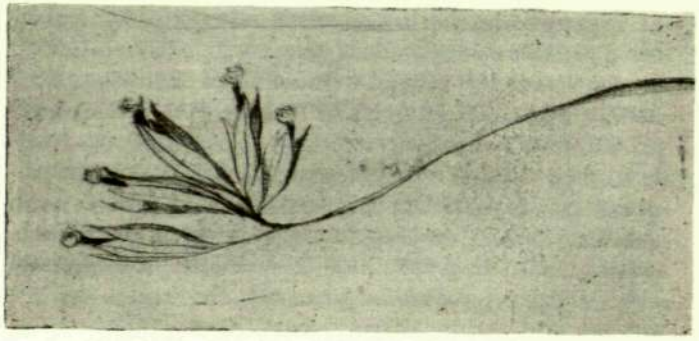

J. B-ČIO MIRTIS

Palei kairį krantą upė yra sekli, ir srovė ten menka. Arčiau vidurio vanduo staigiai gilėja, o viduryj ir likusioj vagoj iki pat dešinio kranto teka ūžiančiom, pulsuojančiom keterom; dugno tenai jau nėra. Pasroviui nuo tilto upė platėja ir tarytumei aprimsta kiek. Įpuldama, tačiau, sekančion sriaunumon, ji ir vėl apsikaišo purzlais ir vaivorykštėm. Pats tiltas be atramų. Jų vieton išilgai yra padėti sunkūs, iš viršaus plokščiai nutašyti balkiai. Jais Vaitiekus, matyt — nors sakiau, kad nedurniuotų — ir mėgino eiti. Bet ar jis iš tikrųjų jais ėjo ir kokiu būdu jis įkrito upėn, aš nepastebėjau. „Vaitiekau!", šūktelėjo Jurgis. Sekantį akimirksnį jis jau nėrė. Mes abu stovėjom maždaug pusiaukelyj tarp dešinio kranto ir tilto vidurio. Kairiam krante tuo pat metu pamačiau baltą kaip popierius Miliutę, brendančią pagelbėti juosmens gilumo vandenyj besiplakančiam, ne tiek skęstančiam, kiek išsigandusiam vaikui. Ir tik tada — toji mintis, rodos, nuplieskė mane gyva ugnim — supratau, kas įvyko. Tiltu, paskui per krūmus ir uolas (keliai man ir šiandien dar kruvini) nubėgau iki sriaunumų. Upė tenai šniokštė kaip per turbinas eidama. Aš žvalgiausi veltui.

Apie „dalyvavimą peizaže" dažnai kalbėdavo jis. „Mes visi" — tai jo žodžiai — „nuolatos esame paveikslo dalis, o kartu ir to paveikslo, kuriame randamės, kūrėjai. Mūsų apsirengimas, laikysena, judesiai ir veido išraiška visą laiką nenutrūkstamai būna harmonijoj arba disonanse su mūsų aplinkos vaizdu, su laukais, parku, gatve ar interjeru. Apie tai mažai galvota. O tačiau kaip tik šiame aspekte glūdi visų menų, žaidimų ir, taip pat, linksmybės ir liūdesio širdis. Sąmoningai įsijungti į žemišką vaizdą ir kartu, tebūnie tik sekundei, tobulai užvaldyti jį — kiek iš mūsų šiais laikais, ypatingai užsieniuose, to pasiekia?"

Iš lietuvių liaudies meno parodos, nuo 1966 m. lapkričio 20 d. iki 1967 m. sausio 15 d. surengtos Kalifornijos Universiteto, Los Angeles, Tautinių Menų Muziejuje ir Laboratorijose. Paroda, kurioje išstatyta daugiau kaip 150 eksponatų, surengta prof. dr. M. Gimbutienės, muziejaus Senojo Pasaulio Archeologijos kuratorės, iniciatyva. Eksponatų dauguma surinkti dr. V. Alseikienės.

NEAIŠKUSIS ŽMOGUS IR ISTORIJOS DVIPRASMYBĖ

Vienos vasaros minčių žemėlapis

VYTAUTAS KAVOLIS

Civilizacijos augimas apskritai siejasi su jos pagrindų aiškinimosi — klarifikacijos — procesu. Tačiau juo aiškesnės sąvokos, kuriomis žmogus definuoja savo civilizaciją, juo neaiškesnis gali būti tas sąvokas vartojąs žmogus. Ir tada aiškinimosi procesas pakeičia kryptį: palikęs ramybėje išaiškintąsias sąvokas, žmogus ima žvelgti į savo paties neaiškumą.

Už žmogaus neaiškumą dabartiniame civilizacijos augimo tarpsnyje masyviausiai atsakingas sociologinis faktorius yra pirmą sykį istorijoje įvykęs šuolis iš prekybinės civilizacijos, kurioje dauguma buvo beraščiai ūkininkai, izoliuoti nuo kultūrinių judėjimų ir politinių sprendimų civilizacijos centre, į pramoninę civilizaciją, kurioje visi raštingi, visi įtraukti į nuolatinės komunikacijos ir politinių sprendimų tinklą ir dauguma — miestiečiai. Tai civilizacijos pasikeitimas iš pagrindų, ligšiolinės civilizacijos pagrindus žmoguje ir institucijose išlaužąs pasikeitimas, savo svarba lygintinas tiktai su prieš dešimt tūkstančių metų prasidėjusia Žemdirbių Revoliucija. Šio persi-

laužimo įtaką žmogaus psichikai dar stiprina anksčiau neįsivaizduotas geografinis ir socialinis judrumas, neleidžiąs pastoviai įsišaknyti bet kurioje visuomenės struktūros dalyje ir iškristalizuoti tai struktūrai atitinkantį asmenybės tipą.

Kol pramoninė civilizacija nėra socialiniai, kultūriniai ir psichologiniai stabilizavusis, tol sąmoningasis, šio persilaužimo krizėje gyvenąs žmogus daugiau pajunta atitrūkimą nuo ligšiolinių kultūros pagrindų negu priklausomybę naujiesiems, dar tebesiformuojantiems. Šia prasme dvidešimtojo amžiaus žmogus (ir kai kurie ankstyvieji jo pirmtakai devynioliktajame amžiuje) yra egzilyje iš istorijos.

Būti egzilyje, šiandienine prasme, reiškia būti žmogumi be krašto, be tradicijos ir be tikėjimo. „Nes aš nebeturiu nei motinos, nei tėvo, nei tėvynės, nei idėjos", rašė Nyka - Niliūnas dar Vokietijoje:

Šiandieną mano kraujuje sušalti baigia Dievas
Ir sunkiose konvulsijose miršta kūno akmeny;
Galingos laiko ir tikrovės srovės nešasi užlieję,
Ir nieko nebelieka už manęs — viskas many:
— — — — — — — — — — — — — —
Bet kas užpildys žemėje palikusią tuštybę
Ir atgaivins svajones ir sapnus?

(*Praradimo simfonijos*, psl. 110).

„Koris išvalgytas,/ avilys išdraskytas,/ ... Iš visur sugrįžtu neišėjęs", kalbėjo Algimantas Mackus jau Amerikoje. O Henrikas Radauskas pagavo tokį išeivių santykį su savo praeitimi, tokį paveldėtosios tradicijos vaizdą šių dienų žmogaus apskritai pasąmonėje:

Prieš dvidešimt metų mirusiam kambary
Senės šešėlis žiovauja, suka tuščią
Kavos malūnėlį, laikrodis rodo sekmadienį,
— — — — — — — — — — — — — —
Balso šešėlis nubėga į dingusį namą.

(*Eilėraščiai*, psl. 18).

Visa tai — kraštutiniai padėties apibrėžimai. Mažiau kraštutinėse apraiškose ji būdinga visiem sąmoningiesiem dvidešimtojo amžiaus žmonėm, ir daugeliui nesąmoningųjų. O ypač ji charakteringa dviem grupėm: pajėgiausiesiems intelektualams ir išeivių vaikams.[1]) Ir viena, ir antra grupė yra gerokai atitrūkusi nuo akcijos realybės. Jos neapsprendžia pagrindinių veiksmų, iš kurių susidėsto šio šimtmečio istorija. Bet kaip tik todėl abi šios grupės tampa ypač sensityvios pojūčio realybei. Jos (bent potencialiai) jautriau pajunta, koks žmogaus gyvenimas yra pasidaręs, kas jame nustojo reikšmės ir kas liko reikšminga.

Būti be krašto, be tradicijos ir be tikėjimo yra būti be tų dimensijų, kuriomis žmogus ligšiolinėje istorijoje definuodavo savo aiškumą. Būti egzilyje todėl reiškia būti pasidarius neaiškiu žmogum; ir tai ne vien kitiems, bet ir sau pačiam. Savo identiteto definavimo uždavinys tokiam žmogui yra: kuo tiksliausiai išreikšti savo neaiškumą visose jo dimensijose. Į aiškumą, paradoksiškai, jis tegali eiti savo neaiškumo išpažinimu.

* * *

Šiandienį žmogaus neaiškumą konkrečiausiai pajunta jaunimas. Jis dar nėra psichiniu sukiautėjimu apsisaugojęs nuo būtinybės žvelgti į patį save ir bent retkarčiais klausti, kas jis iš tikrųjų yra. Tiesa, ir jaunimas moka gintis nuo konfrontacijos su savo identiteto problema. Iš vienos pusės, jis pasirenka pasyvias būkles — klausytis triukšmingos muzikos, už-

---

1) 1965 m. pabaigoje įvykusioje ateitininkų stovykloje Ramūnas Girnius kalbėjo: „Skirtumas tarp senųjų ir mūsų yra ... tas, kad mumyse kyla nesąmoningas noras neigti tai, ką jie teigė, bet nieko konkretaus nepastatant prieš ... Mūsų laukia tas pats likimas, kuris ištiko senesniuosius mūsų tautos išeivius. Ką sukūrė tėvai, vaikai nebepripažino ir tokiu būdu su senaisiais viskas dingo". *Ateitis*, 1966 m. vasaris Nr. 2, psl. 39.

sinarkotizuoti nuotykingose filmose —, kad nereikėtų (net sau vienam tegirdint) prabilti apie save. Būdinga, kad, kai jis nori savo intymųjį charakterį kiek praskleisti, jam prireikia melodijos priedangos ir daina maskuotų žodžių. (Kai lietuvių studentai sėdi savo organizacijų paskaitose, jie nesiklauso, kas jiems sakoma, bet balso bangavimo). Iš kitos pusės, šiandienis jaunimas reikalingas intensyvaus kūniško judėjimo, — šokių salėse ar revoliucijose —, kad įrodytų, jog bent vienas dalykas — jo kūnas — yra tikras, neabejotinai egzistuojąs. Dėl to jis labiau linkęs į socialinį judėjimą negu į darbą vienišame susikaupime. Tik judėjime jis tegali pajusti save apčiuopiamu faktu, tik spontaniškoje akcijoje jis jaučia žmogiškas vertybes susikuriant ir realizuojantis.

Bet už pasyvių būklių pomėgio ir fizinio judėsio pareikalavimo glūdi esminė charakterologinė savybė: šio jaunimo neaiškumas. Jis neaiškus savo mažėjančiais apsirengimo, šukuosenos ir elgesio skirtumais tarp vyrų ir moterų, tarp viešų ir privačių vietų, ir visuose susipramoninusiuose kraštuose. Neapsisprendimas ne tik pasaulėžiūros,[2]) bet ir konkrečių tikslų atžvilgiu šiandien dažnesnis negu anksčiau, ne vien Vakarų kraštuose, bet ir Rytų Europoje. Jei, studentų tarpe, apsisprendimo precizijos trūkumas seniau

---

2) *Komjaunimo Tiesa* 1966 m. atskleidė, kad „konkretūs sociologiniai tyrimai, atlikti kai kuriuose Zarasų, Jonavos, Raseinių rajonų kolūkiuose, parodė, kad ten apklaustų jaunuolių 25 procentai dar tiki, abejoja arba laikosi religinių tradicijų, apeigų, o iš 75 proc. netikinčiųjų — tik 3 procentai yra aktyvūs ateistai". Cituota iš *Draugo*, 1966 m. vasario 21 d. Didžioji dauguma — pasaulėžiūriškai „neutralizuoti", nei vienaip nei kitaip neužsiangažavę, abiem tikėjimam skeptiški. Varšuvos akademinio jaunimo apklausinėjimai 1958 ir 1961 m. parodė, kad, laikui bėgant, ne tiek indoktrinacija, kiek ideologinė neutralizacija plečiasi komunistinių kraštų jaunuomenėje. E. Wilder, „Impact of Poland's 'Stabilization' on Its Youth", *Public Opinion Quarterly*, 28 (1964), psl. 447 - 452.

charakterizuodavo protiniai atsilikusius, tai šiandien jis būdingas intelektualiai pajėgiausiems, moraliai sensityviausiems. Bet net ir apsisprendusieji, tradicinių ideologų liūdesiui, negreiti suliepsnoti abstrakčių principų gynimui [3]) ar jų nesilaikančiųjų moraliniam smerkimui.[4])

Magiškoji kreida, kuria individas apibrėžia ratą apie save, kad apsisaugotų nuo piktųjų dvasių, nebeegzistuoja. Kiek varginantis, kada negalima su savim pačiu susikalbėti, būtų savo neaiškumo pajutimas, jis duoda vieną didelę galią jį įsisąmoninusiems: pajėgumą kitų neatmesti. Bet šio pajėgumo antroji pusė gali būti nesugebėjimas būti ištikimu bet kam. Neaiškiųjų nemesis — neištvermingumas. Su šiuo štai savo charakterio defektu tenka grumtis dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės jaunimui.

Šiandienis jaunimas neaiškus ir tada, kai jis labiausiai pozityvus: jis negali logiškomis kategorijomis išdėstyti, kodėl jis eina praktiškai gelbėti kitiems. Savo intelektualiniame galvojime jis ieško ne absoliučios, visiems laikams galiojančios tiesos, bet šiandienio žmogiško švarumo. Teisingai radikalie-

---

3) Lenkijos komunistų *Literatūrinio Gyvenimo* savaitraščio redaktorius Wladyslaw Machejek, apkeliavęs kraštą, savo įspūdžiuose nesenai susirūpinęs klausė: „Argi darosi sunku atsakyti jaunimui, kuris kvescionuoja socializmo pranašumą?", *The Washington Post*, 1966 m. rugpiūčio 13 d.

4) Net specialiai katalikiškoje studentų organizacijoje, jos pirmininko nusiskundimu, „yra elementas studentų, kurie žiūri į religiją, moralę ir gyvenimo tikslą gan liberaliai ir laisvai. Bažnyčios lankymas, sakramentų priėmimas jiems pasidarė reliatyvus dalykas; lytinio moralumo klausimas pasidarė grynai subjektyvinis ir asmeninis reikalas". Nors ir Studentų Ateitininkų „Sąjungoje yra žmonių, kurie gyvena pagal savo krikščioniškus pasaulėžiūros principus", „reikia apgailestauti, kad šitų studentų įtaka mažėja". Augustinas Idzelis, „Studentų Ateitininkų Sąjungos dabartinis stovis", *Ateitis*, 1966 m. vasaris Nr. 2, psl. 34.

ji Amerikos studentai Greenwich Village'o laikraštyje buvo pavadinti greičiau Albert Camus negu Karl Marx'o vaikais. Konkrečių ateities vizijų jie neturi, tik **atsakomybės už šiandienybę** ne visada realistišką pajutimą.[5]) Šiandienio jaunimo pasaulėvaizdis juda ir mirguliuoja, kaip televizijos ekranas. Ir visa, kas sustingę savyje, teorijos ar žmonės, visuomenės struktūros ar dievų veidai, — jiems atrodo netikra, apsauginės kaukės, muziejinės kolekcijos. Prisiminimus jie užmiršta greit. (Jau mano generacijoje nedaug kas gali taip tiksliai aprašyti, kas įvyko prieš penkerius metus, kaip dr. Pijus Grigaitis savo susitikimą, prieš septyniasdešimt penkius metus, su Vincu Kudirka).

Labiausiai išsivysčiusiuose kraštuose šiandien bręstama **sumažėjusio tikrumo** aplinkoje. Kada praeityje kiekviena karta definuodavo savo charakterį, surasdama jai savitą santykį su savo apčiuoptąja aplinkos tikrove, dabartinio jaunimo aplinkoje mažai kas liko apčiuopiama. Nebėra psichologinių šaknų, kurių įsitvirtinus laikytis. Trūksta (bent Vakaruose) įtikinančiai tvirtų autoritetų, kad būtų prieš ką su prasminga aistra sukilti. Pasigendama uždavinių, kritiškai išbandančių gelmines individo jėgas. Retai surandama progų generaciniam solidarumui istoriją kuriančioje akcijoje. Visa, kas tikrai duota, yra neaiškumo pajutimas. Nuo šio pajutimo galima gintis

---

5) „Bet nedaugelis jaunųjų (Amerikos) radikalų yra ideologiškai tikri savimi. Jie jaučiasi daug saugesni moralinio griežtumo pozicijose, naudodami jaunystės švarumą ir akciją atsakyti į savo priešų politinius puolimus. Jiems komunizmas yra klausimas, keliamas tiktai vyresnių negu trisdešimties metų žmonių, ir todėl jiems nėra ko juo rūpintis... Naujiesiems radikalams realūs klausimai yra čia ir dabar, Dominikonų Respublikoj ir Vietname, ne Vengrijoje ar Tibete... Stalino valymai jiems tik miglotas prisiminimas...; jų neapykanta rezervuota tam, kas vyksta čia ir šiandien". Paul Jacobs and Saul Sandau, *The New Radicals* (New York: Vintage Books, 1966), psl. 78-79.

užsimiršimu, pasitraukimu į apsauginius kiautus,[6]) nuolatine kūno intoksikacija. Bet galima šį neaiškumą ir sąmoningai suvokti, išieškant, ką jis moraliniai ir intelektualiniai reiškia tokioje aplinkoje brėstančiam žmogui.

* * *

Būti neaiškiu sau pačiam galėjo atskiri individai ir praeityje. Bet tik dabartiniame laikotarpyje tipiškas galvojantis žmogus **definuoja savo identitetą** savo neaiškumo išsakymu. Visada žmogus definuodavo save ir būdavo kitų definuojamas pirmiausia tuo, kas jame aiškiausia: jo priklausomybe kraštui, tradicijai, tikėjimui. Šiandien žmogus definuoja save visų pirma tuo, kas jame **ne**aišku: kraštu, kurio jis nebeturi; tradicijom, kurios jo nebemaitina; tikėjimu, kuris miręs.

„Esu neolituanas, bet ir išlaisvinton Lietuvon nei aš, nei mano draugai negrįšime", garbingai prisipažino Jaunimo Kongreso sekcijoje apie tautinę ištikimybę vienas studentas. Priklausau nacionalistinei organizacijai, bet atsisakysiu net gyventi tos organizacijos idolizuojamame krašte. „Ką reiškia būti žydu šiandieniam pasaulyje?", klausia jauni Amerikos žydų intelektualai, ir juos labiausiai įtikinąs atsakymas yra: būti atviru žmonijai ir kovoti dėl teisingumo visiems.[7])

---

6) „Egzilui, lyginančiam savo mažos, nuskriaustos tautos rolę dabartinėje istorijos raidoje su jį priglaudusio krašto svarbumu, gali kilti noras prisijungti prie tos didesnės, galingesnės srovės, tuo išvengiant tolimesnių nusiminimų bei skriaudų. Lietuvis studentas jaučiasi jau užtenkamai per tėvus iškentėjęs tą tautinę skriaudą ir jo jauna dvasia ieško identifikacijos su stipria, lengvai suprantama jėga". Algis Lapšys, „Lietuvio studento politinės pažiūros", Mykolo Drungos red. *Lietuvių Studentų Sąjungos 1966 metrašty.* Apie išeivijos akademines organizacijas Kęstutis Paulius Žygas kalba tiesiog kaip apie „defenzyvines ideologines ir vietines klikas" (ten pat, psl. 16).

7) Pasaulio Žydų Kongreso pirmininkas dr. Nahum Goldmann

Bet kas šitokioje buvimo žydu sampratoje specialiai žydiško, atsiribojančio nuo Algimanto Mackaus buvimo lietuviu sampratos?

Save definuoti šiandien daug kas tegali negatyviai: esu tuo, ką skaudžiausiai juntu savyje nykstant, kuo intensyviausiai abejoju, ko labiausiai savyje ir kituose pasigendu, ko ieškau neprisipažindamas sau.

Bet — mūsų sąžinė klausia — ar turime teisę būti neaiškūs, kada didžiosios rusų ir vokiečių tautos, komunizmo ar nacionalsocializmo priedangoje, triuškina mažąsias; kada Indonezijos mahometonai ir hinduistai už šešius generolus ir mergaitę, antikomunizmo vardu, iššudo keturis šimtus tūkstančių nesipriešinančių savo tautiečių; kai anglai ir amerikiečiai, po demokratijos vėliava, sukūrena Dresdeno ir Hirošimos civilius; kai į „lietuviškiausiąją Čikagos apylinkę" atvykęs Amerikos nacių vadas gali pareikšti niekur kitur nematęs tokios palankios baltųjų reakcijos; kada asketiškų dignitorių opozicija gimdymų kontrolei Pietų Ameriką užkrečia neišbrendamu skurdu, padvigubindama ir patrigubindama niekam nereikalingų kūdikių mirtingumą; kada Gage Parke pilietinių teisių manifestacijoje žygiuojančiai vienuolei akmeniu praskėlus pakaušį, namų savininkų minia suklinka džiaugsmo riksmu; kada, pranešusi apie žemės drebėjimą Turkijoje ir vėl per klaidą subombarduotą kaimą Pietų Vietname, televizija duoda suprasti, kad didžiausia nelaimė kūno

---

nesenai nusiskundė, kad žydų organizacijos, kurios tesirūpina „grynai žydiškom problemom", „praranda kai kuriuos iš geriausių savo jaunimo elementų, idealistus, kurie pasirenka dirbti ir kovoti už didžiuosius žmonijos idealus ir sąjūdžius, kuriais, jų nuomone, žydų organizacijos nėra interesuotos". Tie didieji idealai esą „taika, socialinis teisingumas ir lygybė visoms žmonijos dalims". *The New York Times*, 1966 m. rugpiūčio 1 d.

kvapas; kada dauguma psichiatrinių ligonių turtingiausiame pasaulio krašte palieka negydomi, nes neužtenka kuo daktarų apmokėti; kada Jungtinėse Tautose kalbama apie visų kolonijų teises, išskyrus Pabaltijo, Kaukazo ir Moldavijos; kai Amerikos lietuvių spauda, užsiminusi apie negrus, meluoja tiek, kiek sovietinė spauda, nagrinėdama Lietuvos partizanus; kai Argentinoje karininkų valdžia muša profesorius, o protestuojančias studentes uždaro kalėjiman su prostitutėm; kai sovietų Lietuvoje vyskupai iš namų arešto išleidžiami tik laidotuvėms; kai **Draugas** atsisako pranešti apie Nepriklausomybės akto signataro laidotuves, kadangi jos vyksta Tautinėse kapinėse?

Ar turime teisę būti neaiškūs, kada visa tai aplink mus dedasi? Kai kas šį nuolatinio kartojimo reikalaujantį klausimą jau pajėgia sąžiningai atsakyti, ir jų atsakymas būna toks: Mes negalime logiškomis kategorijomis nusakyti, ko ateičiai norime, bet mes aiškiai sąžinėje jaučiame, ko negalime dabartyje pakęsti.

Kai nieko kito nelieka, save galima definuoti ir žmonijos žaizdomis, kurios mums skauda. Ir tai, gal būt, pati garbingiausia savęs definavimo galimybė, atvira šiandienybės žmogui.

Aiškesnė savo identiteto definicija, manau, ir vėl bus įmanoma ateityje, kai pramoninė civilizacija stabilizuosis ir taps tokia savaime suprantama, koks per tūkstančius metų žemdirbiams buvo jų gyvenimo būdas. Bet mes gyvename šiandien, ugniakalnio prasiveržimo pavojuje ir dvokime, ir negalime savęs definuoti dulkėtais enciklopedijų tomais ar žydriomis ateities padangių utopijomis. Save tegalime definuoti tuo, kuo konkrečiai reaguojame į pasaulį tame istorijos tarpsnyje, kuriame gyvename. Mūsų problema yra surasti galimybę būti realiais dabartyje.

Keli žvilgsniai į šią problemą — kaip būti šiandienine prasme realiu, kaip pajusti savo kraujo sūrumą — asmeninės komunikacijos, kultūrinės kūrybos,

istoriją formuojančios akcijos ir pasaulėžiūrinio pasirinkimo plotmėse.

* * *

Visada žmogus, komunikuodamas su kitais, bandydavo jiems pasakyti tai, kas jame aiškiausia. Jis kalbėjo įpročius, kurie jam atrodė savaime suprantami. Jis kalbėjo dogmas ir, entuziazmo priepuoliuose, jas skleisdavo kardu ir ugnimi.

Bet kai šiandieniškas žmogus siekia komunikacijos su kitais, jis kalba apie tai, kas jam jo paties egzistencijoje neaišku. (Dėl to ir jo kalba: atskirais žodžiais iškrentanti, sakinių fragmentais sugraibstoma, dažnai visai neprasimušanti per slogų inercijos rūką, kartais tekanti kaip beformė upė). Šis žmogus nukreipia savo intelekto kardą ir ugnį į savo abejonę, savo pasaulio dviprasmiškumus, bevardį ilgesį, — ir šios vidinės kovos chaosu jis dalinasi su kitais. Jo komunikacijoje neskelbiamos iš anksto nusikaltos ir dialogo situacijon, lyg akmeninės lentelės, atsineštos tiesos. Jis kalba tik tada, kai, komunikacijos žaismo įtampoje, pro jo įpročius ir dogmas prasiveržia netikėtas, jį patį nustebinantis, jo žmogiškojo tikrumo blykstelėjimas.

Tai, kas žmoguje jam pačiam aišku, paprastai būna kitų jau iš anksto, daugiau ar mažiau, žinoma. Komunikacija su tuo, kuris jau žino, kas jis yra, nebereikalinga: ji neatskleidžia nieko naujo, ji niekam nepadeda. Verta kalbėti, kai matai **kalbos metu** susiformuojančią mintį ar vaizdą, atveriantį žmogų nauju, iš anksto nepramatytu ir iš karto neapibrėžiamu kampu. Komunikuoti tegalima tada, kai, atskleisdami save, savimi nustembame.

Komunikacija nebėra universalios, kaip teisme, tiesos, bet kiekvienam skirtingo žmogiško tikrumo ieškojimas.[8])

8) Panašiai jau pasisakoma ir sovietų Lietuvoje. Nesenai

Kitiems mes daugiausia pasakome, kai kalbame patys sau; mažiausiai, kai smaigstome gaires.

* * *

Kultūrinėje kūryboje šiandien mes atrandame tai, kas vyksta žmoguje, kuriame modernizacijos procesas yra išjudinęs ligšiolinės civilizacijos pagrindus. Vienišumą asmens, kuris jaučiasi fragmentu, ištrupintu iš istorijos tęstinumą vaizduojančios freskos. Komunikacijos vargą, kai reikia kalbėti dar nesusiformavusia, Algimanto Mackaus žodžiais, „augintinių" kalba. Situacijos absurdiškumą, kai kiekvienas šneka savo specialiu dialektu, o istorija blaškosi, kaip panikon puolęs kareivis, ir triuškina žmones ir tautas. Agresiją prieš save ir kitus, kurią atpalaidavo papročio susprogdinimas, technologijos šuoliai, tuštuma, tikėjimas. Vertybių, sukurtų visose civilizacijose ir visuose istorijos perioduose, staigų antplūdį modernaus žmogaus sąmonėn, — potvynį, kuris sutriuškina įsisenėjusių sąvokų augmeniją ir, nuplaukdamas, palieka tylą ir tuštumą tarp begalinių horizontų pamestose „negyvenamose salose".

Tiktai savo pačių nepakankamumo išsakymu mes liudijame, kiek esame reikalingi kitų. Šiandienėj literatūroj daugiau negu anksčiau deformuotų žmogiškumo pavidalų ne dėl to, kad žmogus būtų „moraliai nupuolęs", bet todėl, kad jam, pagautam civilizacijos persiorganizavimo sūkuryje, labiau reikia kitų žmonių. Kaip tik dėl to, kad rašytojai išsako savo pačių nepakankamumą, kuriuo jie dalinasi su visais kitais, jų kūryba prabyla visiems kitiems. Ne apologetinė literatūra, iškilmingai teigianti Vakarų

Literatūroj ir Mene vienas naujosios kartos poetas rašė: „Realiai džiaugiuos mūsų poezijos maršrutu nuo bendrų deklaracijų, štampų — prie intymaus lyrinio dienoraščio. Štai iš čia, iš stoties ‚Intymioji', ir tegali šakotis įvairios magistralės: kam į Kubos revoliuciją, kam į kaimą, kam į senamiesčio gatves lyjant..." Cituota iš *Dirvos*, 1965 m. lapkričio 29 d.

ar Rytų žmogaus idealus, jaudina jaunus intelektualus Maskvoje ir New Yorke, bet toji, kuri liudija šio žmogaus nepakankamumą ir apeliuoja į visus prisipažinti **savo** nepakankamumą, kaip pradinį žingsnį į žmogiškąją komunikaciją. Ne ateities vizijomis, bet pasakymu, ko šiandieniam žmogui trūksta, angažuojamos jo vaizduotės ir sąžinės jėgos.")

Sociologijo į klausimą, ko šiandieniam žmogui trūksta, bandė atsakyti susvetimėjimo (alienation) sąvoka. Žmogus, stumdomas galingų socialinių jėgų ir nežinodamas, kas jis pats savyje yra, tampa svetimas sau, kitiems, savo darbo vaisiams civilizacijai apskritai. Nežinodamas, kas jis yra, žmogus tik atlieka funkcijas, vaidina reikalingus vaidmenis, tampa jį manipuliuojančių jėgų įrankiu ir pats manipuliuoja kitus. Bet labiausiai jis svetimas, kai jis nepajunta, kad yra tapęs visuomenės funkcija, Henriko Radausko žodžiais tariant, „viešu dalyku". Alienacijos koncepto įstrigimas mūsų sąmonėje yra ne tiktai civilizacijos persiorganizavimo bėdų simptomas, bet ir viltingas ženklas: jis primena identiteto problemą ir verčia klausti, kas žmogus lieka, kai jo svetimumas nuo jo nuplėšiamas. Kas yra žmogus už „viešo dalyko", sužeidžiamasis žmogus, žmogus, kurį reikia išsaugoti? Komiškas didvyris absurdiškoje situacijoje, — atsako Marius Katiliškis romane apie išėjusius negrįžti, — ir nebėra kitokių herojų, kaip tik tie, kurie suvokia savo situacijos desperatiškumą, savo pačių komiškumą ir **viską ištveria**, nepasidavę ir neišdavę.

Egzistencialistinė filosofija šių laikų pasaulėjautoje paliko tezę, jog vienintelė esminė žmogaus cha-

---

9) Ir šitokia literatūra, kaip ir visa kita, gali būti pašaliniams tikslams išeksploatuota. Bet sensacionalumo siekiąs (nes niekam kitam nepajėgus) „avangardas", nors triukšmingas ir dažnai pelningas, paprastai greit išblunka.

rakteristika yra laisvė, o visa kita — jo laisvų apsisprendimų produktas. Ši tezė, nors nenusakanti visų egzistencializmo krypčių ir niuansų, pagauna kelis šiandieninio žmogaus neaiškumo aspektus. Jei žmogus yra tik tai, kuo jis apsisprendė būti, ir nėra, kuo jis galėjo, bet nesiryžo tapti, — tai jis lygiai tiek pat galėjo ir būti, ir nebūti tuo, kas jis yra. Jo identitetas yra tik subjektyvių atsitiktinumų pasėka, kažkas nesubstancialaus, nebūtino. Šioje filosofinėje perspektyvoje suvoktas žmogaus identitetas yra, be to, ir nepastovus. Jeigu žmogus jau nebėra, kuo buvo anksčiau apsisprendęs, ir dar nėra, kuo ateityje apsispręs, tai jis apčiuopiamas tiktai vieną jo kitimo momentą fiksuojančioje fotografijoje, jo izoliuotame veiksme, — bet abejotinas visame savo biografijos tęstinume. Prancūziškos ateistinio egzistencializmo filosofijos paveiktieji dažnai ir pražūva nesibaigiančioje vis naujų vaidmenų ar vertybių ragavimo progresijoje, nesuvokdami, kad žmogus tampa savimi tik tada, kai jis turi kam priklausyti — galutinai, nebeatšaukiamai.

Etikoje žmogaus neaiškumą ir laikotarpio dviprasmybę atspindi vadinamoji situacinė moralybė. Šios etinės teorijos požiūriu, žmogaus veiksmų vertę apsprendžia tai, ar jie kitam, su kuriuo konkrečioje dabartyje susiduriama, padeda ar pasunkina ištverti savo egzistenciją. Kai mano principai **kitam žmogui** uždeda naštą, tokie principai yra nusikaltimas prieš žmoniškumą. Kai mano principų **neturėjimas** apsunkina kito žmogaus gyvenimą, beprincipiškumas yra nusikaltimas prieš žmoniškumą. Jei absoliuti etika, žmogaus atžvilgiu, nemorali, tai lygiai nemorali ir etinių principų tuštuma. Ne kaip įgyvendinti ateityje rojų, bet kaip padėti konkrečiam žmogui ištverti civilizacijos persiorganizavimo eksperimentą, kuo užpildyti specifinę **jo** tuštumą, — yra šiandieninės etikos problema.

Žmogaus neaiškumą sau pačiam, jo svetimumą savo aplinkai, egzistencialistų įsitikinimą, kad žmogus

viską turi pats savo apsisprendimais susikurti, ir jaunųjų radikalų jausmą, kad tik spontaniška akcija gimdo vertybes, — tapyboje sintetizavo abstraktusis ekspresionizmas. Nors ir nevaizdavo jis žmogaus veido drobėje, abstraktus ekspresionizmas buvo dalis modernaus humanistinio sąjūdžio, kuris žmogiškojo neaiškumo išryškinimu protestavo prieš mokslo ir mašinų ir totalitarinių ideologijų preciziškumą. Po jo dailėje vėl stiprėja pasidavimas mechanizacijai ir paviršutiniškumui. Tarytum tie, kurie atėjo po abstrakčių ekspresionistų, pirmieji televizijos universo auklėtiniai, už mechanizacijos efektų savyje iš viso nieko nebeužčiuoptų. Bet žmogiškos tuštumos išreiškimas mechaniniais efektais irgi gali būti priemonė humanistinio pasipriešinimo sąjūdžiams išprovokuoti.

Iš visų tradicinių pasaulėžiūrinių sistemų, įskaitant jų tarpan ir komunizmą, krikščionybė šiandien yra intelektualiai vitališkiausia, ir tai todėl, kad ji vienintelė, kuri kvescionuoja savo tradiciją iš pagrindų. Marksizmo kontekste, pavyzdžiui, sunku įsivaizduoti ką nors klausiantį savo tradicijos atžvilgiu tiek radikalius klausimus, kaip protestantų teologo Paul van Buren: Ar krikščionybei reikalinga transcendencijos sąvoka? Ar Dievas egzistuoja transcendencijoje, ar, greičiau, paprastuose, kasdieniškuose pergyvenimuose, kai jie pajuntami nepaprastais ir nekasdieniškais? — Bet didžiausieji šiandienės religijos laimėjimai yra pasiekti bedievių: bedieviai savo kvescionavimo intensyvumu suaktualino Dievo sąvoką. Švariam intelektualiniam intensyvumui šiandien pajėgūs yra tik tie, kurie kvescionuoja, ką jie gerbia — ir gerbia, ką kvescionuoja. (Gal neatsitiktinai geriausią pereito dešimtmečio religinę filmą, visų krikščioniškų Bažnyčių teigiamai įvertintą, susuko italas komunistas).

Mes dar nežinom, kaip su savo neaiškumu gyventi: kaip jį sau patiems įsivaizduoti; kokiais sim-

boliais jį išreikšti, kad kiti suprastų, apie ką kalbame; kaip sujungti savo individualius neaiškumus į tarpusavio ištikimybės bendrumą; kaip savo žmogiškuoju neaiškumu veikti į per daug aiškų daiktų ir paveldėtų svetimybių pasaulį; kaip, pagaliau, ištverti savo neaiškumo naštą. Šių paslapčių atidengimo šiandieninė kultūrinė kūryba ir ieško.

* * *

Dabartinėje kultūrinėje kūryboje įsišaknijusiam žmogui būtų natūrali pagunda ir visuomeninėje akcijoje (kaip Kosto Ostrausko „Gyveno kartą senelis ir senelė" dramoje) tematyti absurdo teatrą. Absurdo visuomeninėje veikloje, žinoma, užtenka, ir niekur jo nėra daugiau kaip išeivių politikoje. Bet ten, kur visuomeninė akcija turi lemiančios reikšmės, ją charakterizuoja ne tiek nepramatomas absurdas, kiek dviprasmiškumas, ir šį dviprasmiškumą bent iš dalies galima pagauti dialektinių dėsnių virtine. Keli dėsniai ir kelios iliustracijos:

1. Beatodairiškas tikslų siekimas atima galimybę juos pasiekti. Abiejuose Pasauliniuose karuose Vakarų galybės siekė absoliučios karinės pergalės prieš Vokietiją, nesileisdamos į dviprasmiškus kompromisus. Tokios pergalės pasėkoje po Pirmojo karo išaugo dar didesnis pavojus Vakarams ir taikai: totalitarizmas Rusijoje ir Vokietijoje. O po Antrojo prarasta laisvė Rytų ir Vidurio Europoje, dėl kurios — dėl Lenkijos valstybinės nepriklausomybės — vakariečiai buvo karan išėję.

2. Vieno tikslo siekimas reikalauja praktiškai bendradarbiauti su tais, kurie kito, lygiai svarbaus tikslo atžvilgiu palieka nesutaikomi priešai. Gomulka ir Višinskis suranda erdvės bendradarbiauti dėl tautinių Lenkijos interesų ir kovoti dėl ideologinių priešingumų. Lietuviai krikščionys ir nacionalistai, kovodami dėl Lietuvos teisių į Vilnių, lenkų tarpe didžiausius priešus randa krikščionyse ir nacionalistuose, o beveik vienintelį sąjungininką komunistuose.

(Kitas, nuoširdesnis sąjungininkas yra apie Paryžiuje leidžiamą **Kultūros** žurnalą susispietę radikalūs liberalai).

3. Kartais reikia priešo, kad saviškiai pabustų konkretiesiems savo pačių tikslų reikalavimams. Marksizmas pabudino katalikybę, ligi aštuonioliktojo šimtmečio rekrutavusią aštuoniasdešimt nuošimčių (Lietuvoje — šimtą nuošimčių) savo šventųjų iš aristokratijos, žemutinių sluogsnių tikrovei pajusti. Šia prasme supratome prof. Greimo pernykštę mintį, kad turėtume būti „kairesniais už komunistus" — t. y. priešais, kurie ne tik patys pasaulį tobulintų, bet ir savo pavyzdžiu provokuotų komunizmo teoriniuose pagrinduose sustingusį humanistinį elementą, paveldėtą iš Apšvietos amžiaus filosofų.

4. Tikslo pasiekimas gali turėti nepramatytas ir tikslą nusistačiusiųjų intencijoms stačiai priešingas pasėkas. Revoliucijos — ar rasinės riaušės — dažniausiai kyla ne kai žmonių būklė prasčiausia, bet kai ji pradeda gerėti (ir sukelia tolimesnio pagerėjimo sunkiai patenkinamą viltį). Taikingų būklės gerintojų pastangos šiuo būdu gali pradžioje paskatinti masių agresyvumo prasiveržimus. Laisvinimo ideologijos, kaip įrodė Rusijoje marksizmas, gali nukalti dar kietesnius pančius. Bet absoliutaus despoto nutarimas savo galią sustiprinti pramonės ir mokslo priemonėmis išjudina jėgas, pradedančias reikalauti despoto įpėdinių galios apribojimo.

5. Tikslą pasiekusieji, jei jie patys nepasikeičia, ima darytis nebereikalingi. Pavyzdžiais galime paminėti politinius liberalus demokratinę laisvę ir mažumų toleranciją laimėjusiuose Vakarų kraštuose, marksistus (ir sparčiai išsigemančias profsąjungas) — gerovės valstybėje. Nors komunistiniuose kraštuose politinė kontrolė tebėra sukaupta partijos rankose, ekonominė ir kultūrinė iniciatyva pradeda iš jų išslysti. Partija per daug sėkmingai pasiekė savo tiks-

lus, kad būtų neišvengiama.[10]) Kai Amerikos katalikai, eidami savo ligšiolinės evoliucijos keliu, galutinai suprotestantės ir, savo įtakos Bažnyčioje dėka, užspaus savo antspaudą visai katalikybei, — protestantizmo, kaip atskiro institucinio reiškinio, bus galima ir atsisakyti.

Suvokus daugialypes akcijos dviprasmybes, imama beveik visur įžvelgti, kad, kas bebūtų žodžiais deklaruojama, aiškių tikslų politiką pakeičia **dviprasmiška politika.** Ši politika reikalauja ištirpdyti dogmas, atsisakyti beatodairiškumo, dažnai transformuoti organizacines formas, visada budinti save žvelgiant į savo akciją iš šalies. Dviprasmiška politika neišjungia nė priešų bendradarbiavimo konkrečiam žmogui naudinguose — t. y. jo pajėgumą ištverti stiprinančiuose — veiklos projektuose. Ir ši politika nebūtinai naivi: tie, kurie moka jos metodiką apvaldyti, nuvokia, kada priešai bendradarbiauja, skelbdami priešiškumą, ir kada eksploatuoja, deklaruodami bendrus tikslus.

Kai politinės sąvokos palieka sustingusios, įprantama iš kontekstų plevėsavimo spręsti apie žmogaus charakterį ir sistemų kitimo galimybes. Ne vien šiandienėje Lietuvoje, kaip kalbėjo Vincas Rastenis, dažnai sunku atskirti, kur pasibaigia išdavikas ir

---

10) Prez. Tito nusiskundė, kad Jugoslavijos „kultūriniame gyvenime komunistai yra buvę daugiau stebėtojai negu ideologiniai vadai". O Rytų Europos komunistinių kraštų jaunimas, kuris save šiaip jau dažniausiai identifikuoja „socialistais" humanistine šio žodžio prasme, komunizmą laikąs ideologine seniena. „Partijai, kuri daugiau negu pusę šimtmečio didžiavosi savo radikalumu — savo *ateitiškumu* — būti releguotai, jaunųjų galvosenoje, į istorijos šiukšlyną, kartu su prieškarinės rytinės Europos dvarininkais ir bajorais ir su patetiškai atgyvenusiais politiniais egzilais, kurie pabėgo į Vakarus 1945 - 48 m., yra didžiai pritrenkiąs pergyvenimas". Edmund Stillman, „A Thaw in East Europe's ‚Ice Age'", *The New York Times Magazine*, 1966 m. rugpiūčio 21 d., psl. 108.

prasideda herojus (arba atvirkščiai), ir ne vien savo tautą galima išduoti ar ginti. Kiekviename, kurioje nors jo veiksmų plotmėje, yra ir herojaus, ir išdaviko galimybė. Bet kur yra herojus išdavike, ten gali būti, ir skirtingomis kalbomis šnekant, bendras emocijų sąmokslas — bei sąžinių išsiskyrimas tuos pačius skelbimus garsinančiuose. O pavojų, kad herojuje atsivers išdaviko potencija, turi priimti **visi** dviprasmiškoje politikoje dalyvaujantieji. Ir kas nusvers išdaviko ir herojaus dialogą kritiškoje situacijoje atsidūrusio šiandienio žmogaus sąmonėje — istorija dar nėra atsakiusi.

Dviprasmėje politikoje tikslai nepasiekiami greit. Bet ilgainiui joje atsilieka, pralaimėdami, ir dogmatikai, ir naivieji.

* * *

Kiekviena epocha į istoriją įauga ne tik savo akcija dabartyje, bet ir savitu praeities įvertinimu. Tokiais vertinimais epocha apsisprendžia, kokios istorijos ji nori — ir kokio pobūdžio veiksmais ji stengsis kurti savo ateitį. Tuo, kuo reaguojama į konkrečias, kritiško svarbumo istorijos situacijas, išsidirbami patys lemtingiausi akcijos vertinimo kriterijai ir savęs identifikavimai. Istorijos atžvilgiu nusistatydama, epocha definuoja, ką joje gyvenantiesiems reiškia sakyti: esu neišskiriama žmonijos dalis.

Bandydami atvirai žvelgti į lietuvių tautos istoriją, negalime išvengti dviejų prievartinių dvasinių revoliucijų palyginimo. Komunizmas buvo Lietuvon atneštas tiek pat kruvinai — proporcingai imant, gal net mažiau kruvinai —, kaip savo metu krikščionybė. Abstrakčiu moraliniu kriterijum vertinant, krikščionybė, prievartos keliu atnešta, užsitarnavo būti prievartos keliu komunistų ir naikinama. Konkrečiu žmogišku kriterijum vertinant, krikščionybė šiandien yra daugelio intymiosios egzistencijos dalis, ir todėl jos naikinimo nieku negalima pateisinti. Bet kas jei komunizmas prievartos keliu tiek lietuvių

tautoje (arba bent kurioje jos dalyje) įsigalės kaip krikščionybė? Ar turėtume teisę jį naikinti?

Nėra rusiškojo imperializmo atneštas komunizmas labiau svetimas šiandienio lietuvio dvasiai negu vokiečių imperialistų kadaise neštoji krikščionybė buvo svetima lietuviui pagoniui, garbinusiam neperdaug komplikuotus savo dievus, bet su Gediminu tikėjusiam, kad visų tautų dievai lygiai gerbtini. Abu tikėjimai jų priverstinio įvedimo metu buvo lygiai svetimi. Abu ėjo ne apaštalavimo sugestyvumu, bet imperijos galia. Bet prigijo krikščionybė ir, su visa savo kraujo hipoteka, tapo lietuvių charakterio dalimi. Reikėjo, apskritai kalbant, penkių šimtų metų Lietuvoje krikščionybei humanizuotis. Nepriklausomybės laikotarpyje, kaip tarpusaviai religijų santykiai ir netikinčiųjų traktavimas liudija, krikščionybė Lietuvoje dar nebuvo žmoniškumo pasiekusi. Išeivijoje krikščionybė tiek humaniška, kiek ji paveikta šiandienio Vakarų religinio fermento pavojaus. O Lietuvoje tik komunizmas, pavertęs ją kankinių religija, galutinai humanizavo krikščionybę, — ir šiandien ji Lietuvoje gina žmogaus integralumą, ir jos likimas jaudina žmogų visur. Bet gali būt, kad netrukus turėsime klausti: kiek truks, kol Lietuvoje humanizuosis komunizmas? Ir kokia mūsų atsakomybė humanizuoti mūsų priešus? Tai klausimai ne šiandieninei politikai, bet ilgalaikiam žvilgsniui istorijos ateitin, praeities istorijos dviprasmybių išprovokuoti.

Palyginus su Europa ar Pietų Amerika, religija Šiaurinėj Amerikoj negausiai naudojosi jėgos priemonėmis ir buvo iš esmės taikingai, su žmonių sutikimu, baltųjų gyventojų priimta. Gal dėl to šiandienė Amerikos visuomenė — net darbininkija — bent paviršiuje liko artimesnė organizuotai religijai negu Europoje ar Pietų Amerikoje. Gal dėl to Amerika šiandien dar turi tiek religijos, kad gali ją eksportuoti į tuos žemynus, kuriuose krikščionybė nevengė naudotis valdžios prievarta, pakirsdama savo teisę

apeliuoti į žmonių sąžinę. Manau, kad toks istorinėje perspektyvoje bus ir komunistinio tikėjimo likimas: jis neišliks gyva jėga ten, kur bus įprievartautas. Kiekvienas istorinis sąjūdis neša su savimi visą savo istoriją, ir jo perversijos palieka trūnyti jo vizijų pamatuose, ir kada nors pabunda, šaukdamos iš gėdos, jo paveldėtojų žmogiškume. Visuose idealuose, kurie buvo nežmoniškomis priemonėmis ginti, amžinai palieka, sumišęs su idealo šviesa, ir priemonių nešvarumas. Todėl visi idealai dviprasmiški.

Jei Šiaurinėje Amerikoje krikščionybė išliko švaresnė negu Europoje, tai pati amerikiečių tauta nei savo sąžinėje nei pasaulio akyse negali atsipalaiduoti nuo išnaikintų indėnų, nuo jėga importuotų, į koncentracijos stovyklas panašiose plantacijose laikytų ir beatodairiškai eksploatuotų negrų hipotekos. Šių nusikaltimų dvasia ir neleidžia Amerikai (šiandien ištikimiausiai laisvės gynėjai) sėkmingai vadovauti laisvajam pasauliui, o jos intelektualus verčia abejoti savimi.

Lietuvių tauta tokios hipotekos neturi. Ji jokių svetimųjų nėra išnaikinusi ir su nieku visoje savo istorijoje nėra elgusis blogiau kaip su saviškiais. Marquette Parko tipo išeivija yra pirmoji, kuri šią lietuvių moralinės laikysenos tradiciją yra masyviai išdavusi.[11]) (Emigrantai visada greičiausiai išmoksta,

---

11) Martin Luther King pastebėjo, kad jis net ir Alabamoje žygiuodamas nematė tiek neapykantos, kiek Marquette Parke. Ne vieni lietuviai dėl to kalti. Bet jie iš šios padoriųjų žvėriškumo atmosferos ryškiau ir neišsiskyrė. Tiesa, manifestacijose namų savininkų pusėje, dalyvavo kun. Juozevičius, įsiveržęs į žygiuojančių tarpą iš baltos vienuolės „patirti, kaip ji pateko ne į savo vietą... Ar jai vienuolyne nebuvo ramios vietos? Ar ji bažnyčioje negalėjo rasti ramaus kampelio". *Naujienos*, 1966 m. rugpiūčio 15 d. Nors žodžiai socialistų laikraščio, bet jie tikriausiai atstovauja ir išeivijos katalikų daugumos nuomonei apie vienuolių vietą šiandieniniam pasauly.

kas blogiausia juos priėmusiame krašte. Todėl jie taip greit tampa karikatūromis, nurašytinomis į žmonijos nuostolių sąrašą).

* * *

Visos istorinės ideologijos yra stačiusios ir griovusios. Visos yra vienur gynusios ir kitur, nors ir ne vienodu mastu, išdavusios žmogų. Kas atvirai žvelgia į istorinį visų ideologijų dviprasmiškumą, — ir į savo paties žmogiškąjį neaiškumą, — tam nebeįmanoma arba - arba pasaulėžiūrinio pasirinkimo psichologija, taip ryškiai definavusi visokeriopo aiškumo amžius — aštuonioliktąjį ir devynioliktąjį šimtmečius.

Šiandien renkamasi: kiek iš religijos ir kiek iš ateizmo; kiek socializmui ir kiek privačiai iniciatyvai; kiek patriotizmo ir kiek universalaus humanizmo; kiek revoliucijos ir kiek tradicijos; kiek desperatiško realizmo, kiek moralinio impulso, ir kiek ilgesio vaizduotės. Kas praėjusių šimtmečių žmogui — vis dar stipriam, bet silpnėjančiam — buvo ideologinis pasirinkimas tarp aiškiai atskirtų priešybių, tas šiandieniam neaiškiajam žmogui yra asmeninė sintezė, kiekvienam skirtinga, tarp elementų, intelekto ir politikos kadaise išskirtų, sąžinės ir istorijos vėl pradedamų sujungti. Formulės pabyra fragmentais, kad susiderintų žmogiškose mozaikose.

Prieštaravimai palieka. Tačiau jie perkeliami individo sąmonės vidun. Ir pasaulėžiūros nebeišsakomos prieš visas silpnybes apšarvuotų principų skelbimais, bet savo vidinių prieštaravimų, savo idėjų žmogiškojo pažeidžiamumo atskleidimu.

Apsisprendimas už bet kurią ideologiją yra apsisprendimas ir už jos inkvizitorius. Apsisprendimas prieš bet kurią ideologiją yra apsisprendimas ir prieš jos kankinius. Kaip galima apsispręsti prieš bet kieno (net ir savo priešų) kankinius? Kaip galima apsispręsti už bet kieno (net ir saviškių) inkvizitorius?

Vieną dieną norėjau šokti žemyn iš penktojo aukšto.
Šaligatviu ėjo nėščioji.
Ar galėjau ją išgąsdinti? —

rašė Antanas Škėma. (**Metmenys**, Nr. 2, psl. 58).

Tik kai šitokiais klausimais pradedama, tegalima kalbėti apie ateities ideologijos kūrimą.

* * *

Normaliame žmogaus brendimo procese neaiškumas turėtų būti pereinamoji fazė. Tik klausimas, ar normalus brendimo procesas galimas šiandien, kada pati civilizacija yra pereinamoje fazėje. O gal žmogaus brendimas tokioje civilizacijos fazėje galimas, tik sunkesnis ir todėl daugiau laiko reikalaujantis, sulėtintas. Jaunystė iš tiesų šiandien užsibaigia vėliau negu praeityje. O jos neaiškumų dalį paveldi ir jaunystę užbaigusieji.

Neaiškumo įsisąmoninimas yra kaina, kuria besiformuojančios civilizacijos avangardas apmoka savo pionieriškumą. Ši našta ne visiems pakeliama, ir ne visiems ją galima siūlyti. Bet gal pirmą kartą istorijoje neaiškieji pradeda formuoti ateitį, aiškieji sustingsta, ant savo blėstančių žarijų puodo, — nors dažnai ginkluoti, — praeities monumentų sargais.[12])

Neužtenka savo neaiškumo įsisąmoninimo, reikia išugdyti ir pajėgumą su savo neaiškumu gyventi, sustiprinti savo **ambiguity tolerance**. Kokios yra šiandienio žmogaus neaiškumo priežastys ir pasėkos? — yra problema intelektualinei analizei. Iš kur savo neaiškumą ir savo situacijos dviprasmybes įsi-

12) Būdingas konservatyviausios, po socialistų, mūsų politinės srovės, valstiečių liaudininkų pirmininko pareiškimas: „Paskutinieji metai yra didelių ir nuostabių ieškojimų metai... Šie ieškojimai savaime yra užkrėtę ir tūlus mūsų tautiečius, ypatingai jų jaunąją dalį. Tačiau mums, varpininkams, naujų kelių ieškoti nereikia". Jonas F. Daugėla, „Sveikinimas varpininkų sąjūdžiui", *Nepriklausoma Lietuva*, 1966 m. liepos 20 d.

sąmoninęs žmogus semia pajėgumą gyventi? — yra klausimas šiandieniam religiniam ieškojimui, nebeužsidarančiam net ir už bažnyčių ribų, nebepajuntančiam nieko svetimu.

* * *

Esminį mums ir moderniam žmogui apskritai galimą pasirinkimą man simbolizuoja užsieniečio ir egzilo sąvokos. **Užsienietis** save definuoja savo svetimumu: su juo negalima intymiai komunikuoti. Jis užsidaro savo namuose ir atsisako prisipažinti savo tuštybės. **Egzilas** save identifikuoja savo atviru, skaudžiu, dviprasmišku įsipareigojimu: kraštui, kurio jis nebeturi; tradicijom, kurių jis nebeturi; tikėjimui, kurio jis nebeturi.

Įsipareigojimas užpildyti tuštumą yra, kaip skausmo pajutimas, bendras visiems, kurie jį savyje neša, nors ir būtų pajustoji tuštuma kiekvienam skirtinga. Priešingai įsipareigojimams tų, kurie turi neabejotinus kraštus, tradicijas ir tikėjimus, tuštumą pajutusiųjų įsipareigojimas jokio žmogaus neišskiria ir todėl žada būti visuotinio humanizmo pagrindu.

Tai, ką esame praradę, ištuštino mus nuo aiškių nuosavybių asmenybės periferijose. Bet aiškių periferijų praradimas atkreipia dėmesį į neaiškumą centre. Šio neaiškumo — šiandienio žmogaus tikrovės — autentišku pagavimu į savo žodžius ir veiksmus tegalime užpildyti tuštumą, kurią mums paliko atitrūkimas nuo ligšiolinės istorijos savaime suprantamumo.

Užbaigą pasiskolinsiu iš Alfonso Nykos-Niliūno **Orfėjaus medžio**:

Pro šalį eidamas kažkoks žmogus, nudilusia sermėga,
Man sako nepažįstama kalba niūriai:
— Sakyk man, svetimas žmogau, ko tu čia jieškai? —
— — — — — — — — — — — — — — —
Kai šis praeina, nusileidęs paukštis klausia:
— Kodėl tu niekur nebeini? Laukuos diena dienon liūdniau. —
Nuo jo kalbos man plyšta ausys —
Ir jam sakau: A š č i a g i m i a u.

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

„Į LIETUVĄ ŽIEMOJANČIĄ EINU"

(Prof. Balį Sruogą prisimenant)

Dvidešimt metų praėjo nuo to, kai jis atsisveikino su mumis visais. Gyvenančiais tenai ir išblaškytais po pasviečius. Dvidešimt metų, kai tarė sudieu žemei, numylėtam Vilniui, „Neries bangų švelniajai pyniavai", Taurakalniui. Dvidešimt metų... O nenustebtumėm, jei ir dabar, kada ne kada, Universiteto koridoriais ir Vilniaus gatvelėm praslenka jo didelis šešėlis.

Lietuvoj šįmet minima 70 metų B. Sruogos gimimo sukaktis. Kalamos paminklinės lentos Baibokų kaimo namely. Renkami jo rankraščiai, laiškai.

Sunku įsivaizduoti Sruogą tokiam patriarchiniam amžiuj. Mirtis pakirto jį pačiam vasarvydyj, ir liko jis mums jaunas. 70 metų jubiliejus, kurį tenai švenčia yra, gal būt, proga kai kam kitam. Tik ką pasirodė jo *Dievų miško* vertimas į lenkų kalbą. Ir rašantieji apie profesorių mažiau užsimena apie jo dramaturgiją, kaip apie Stuthofo kančias. Nepagaili pagiežos žmonijos išgamoms — naciams.

Tiesa, kai ką sužinom apie kitus buvusius kalinius Stuthofe. Įkaitus už Lietuvą. Taip, sakysim, paaiški, kad slaptingasis „bambizas iš Biržų, mano bičiulis Jonas", taip šiltai minimas *Dievų miške*, buvo paprastas sodietis — J. Šernas. Sužinom apie J. Briedikį, M. Kriaučiūną...

Apie prof. B. Sruogos paskutiniuosius gyvenimo metus, jo laikyseną, ne kažinkiek. Tik sesers liudijimas:

> Nuvažiavusi pirmąkart (Birštonan) aš jau radau jį rašantį. Ir čia pat pasisodinęs mane ėmė skaityti apie „gyvenimą" Stuthofo koncentracijos stovykloj... Aš neišlaikiau

ir pro ašaras ėmiau prašyti, kad mestų rašęs, kad jam šiuo metu sveikata turi būti brangesnė, kad užtenka vien to, jog pats visa tai pergyveno...

Balys sėdėjo niūrus, susikaupęs, kaip siena, ir tylėjo. Tylėjo jis ir kai mes vaikščiojom rudeniškom parko alėjom, ir aš jutau, kad Balys rašys, rašys, nepaisant jokių įkalbinėjimų, ir kad tai būtina, jog žmonės pasibaisėtų tais žvėriškumais.

Ir tai viskas. Jokios užuominos, kad, gal būt, Sruoga aptiko Lietuvoj baisesnę koncentracinio pasaulio realybę negu išgyventą Stuthofe.

Reikia pavartyti atydžiau tenai išleistą Sruogos raštų rinkinį (už kurį redakcinė komisija buvo, tarp kitko, puolama), kad kai ką prisimintumei, kad kai ką suprastumei. Ir dėl kai ko susigėstumei...

Buvo tai vokietmetis. Su visa sumaištim. Vaizbūnyste. Amputuotais Mėlynosios Divizijos kareiviais pasileidžiančiais pakalnėn nuo Šv. Rapolo ligoninės ketvirtą valandą vakaro. Siūbuojančiais ant ramentų. Su pramprekybininkais teatro partery. Dažnai pusbadžiu gyvenančia profesūra, nekūrentom auditorijom, besislapstančiais nuo išvežimų studentais.

Universitetas veikė ir toliau, nežiūrint okupanto letenos. Nežiūrint, kad teko bibliotekose suslapstyti kenksmingus autorius. Dažnai prasikaltusius vien tuo, kad jų prosenelės pratrotijo rasinę skaistybę. Nežiūrint, kad profesoriai turėjo duoti ataskaitą rubuiliams rudžiams apie savo mokslinę veiklą. Įtikinti jos naudingumu Reicho šlovei ir didybei.

Veikė ir prof. B. Sruogos vadovaujamas teatro seminaras.

Sruoga ir studentai. Teisingiau — *amžinasis studentas Sruoga*. Dievaži, jam tiktų toks epitetas. Kaip retas kitas, jis mylėjo universitetą. Tarsi nuolatos būtų jo auklėtiniu.

Dabar prisimenu (kodėl anksčiau to nepastebėjau), kaip jis sugebėdavo išsikovoti sau kabinetą universiteto rūmuose. Daug profesorių turėdavo tokį kambarėlį, kur galima prieš paskaitą nusispirt purvabridžius, padžiaut apsiaustą, pasklaidyt laikraštį. Gal kiti ir neturėjo, bet dėl to nesismulkino.

Sruogai, jei atminimų šviesoj nepadidinu savo įspūdžio, turėti nuosavą kampą Alma Mater teritorijoj buvo būtinybė. Tarsi koks strateginis prietiltis. Ir, priešingai daugeliui profesūros narių, užsukdavo jis ten nebūtinai vien prieš paskaitos pradžią. Bet kuriuo dienos ar vakaro metu, žiūrėk, ir atlinguoja Sruoga! Augštas, atloštagalvis (kas jį dar labiau didino), visad kažkaip kitaip nei visi apsirengęs.

Tas jo ūgis (ypač kad dažnai jį matydavai su „špicuku"

Krėve) ir rėdysena savaime atkreipdavo dėmesį. Ir juose buvo kažkas jaunatviško. Kuris, sakysim, dėstomojo personalo narių būtų anuomet sutaikinęs madingų, pūstų golfo kelnių dėvėjimą su Herr Doktor orumu?

Sruogą galėdavai pastebėti mūvint ilgas vilnones kojines, slidininko megstinį, visokią sportinę aprangą. Dar labiau imponavo, kad jis vairavo mašiną ir buvo išmaišęs savo „Fiatuku" visą Lietuvėlę.

Toks individualumo pabrėžimas, gal būt, būtų atrodęs netinkamu kitiems. Sruogai jis tiko. Kažkaip ta išorė pati sakė, kad jo esama kitokio žmogaus. Poeto, rašytojo, ir tik vėlesnėj gyvenimo raidoj — profesoriaus.

Žinojom, mes studentai, ir jo kitus pomėgius. Stiprios kavos, gero dūmo, ir doro gėrimo. Bet (ir ar ne todėl tas 70 metų nuo jo gimimo dienos jubiliejus nei šioks nei toks), pamildavom jį už jaunuolišką dvasią, prasiveržiančią pro tą išorę.

Nes tik tai gali paaiškinti, kodėl Sruoga visada turėjo autoritetą jaunųjų akyse. Buvo juk mėginęs porą trejetą kartų suartėti su humanitarais ir prof. V. Krėvė. Sutikdavo globoti literatų kuopeles. Padėti jauniems, pradedantiems rašytojams. Kažkaip po dviejų - trijų susirinkimų viskas išsileisdavo.

Gal Sruoga turėjo didesnį organizatoriaus talentą. Sakysim, jis nemėgo „statistų" teatro seminaro posėdžiuose. Mergelių, kurios tik akeles varto, bet diskusijose nepasireiškia. Būdavo, kaip taisyklė, jis ims ir paskirs tokioms „andalūzietėms" referatą neįmanoma tema, kaip pvz. apie Meiningeno teatrą. Kada jų galvelės nežino, net kuriam kontinente tas Meiningenas. Bet būta neabejotinai ir kažko daugiau.

Dabar, kai profesorius paskelbė savo atminimų žiupsnelį „Maksimas Gorkis ir lietuvių literatūra", kai išsipasakojo kaip „jaujiškai skambėjo" jo jaunystės vertimai, nesunku atspėti Sruogos atlaidumą jaunystės mariadegiškumui.

> Vos iš Panevėžio patekęs į Petrogradą, žalias tuomet buvau dar visiškai. Kaip tyčia net žalią, tiksliau, žalmargę Girių instituto, kuriame mokiausi vienerius metus, studento uniformą tebedėvėjau. Na, ir, žinoma, mandras labai buvau, - toks jau mandras, kokiu ir tegalima būti tiktai šitokiame amžiuje. Atrodė, jūrą perbristum, ir tai šlaunikaulių nesiektų.
>
> Išverčiau tuomet ir Prano Vaičaičio žinomąjį eilėraštį „Nesvetinga mūsų jūra". Niekam tuomet iš mūsų galvon nebuvo atėję, kad tas Vaičaičio eilėraštis yra... vertimas

iš rusų kalbos. Tiesa, menkas vertimas, — originalas jame labai nuskaptuotas, bet visdėlto vertimas. Aš jį, tariant atverčiau, kad jis į originalą pasidarė nebepanašus. ...Atverstas atgal stačiai chameleoniškai pakeitė savo kailį.

Neklydo, neklydo Gorkis, viešai abejodamas, ar aš tokį straipsnį parašyti sugebėsiu. Neklydo jisai ir pašiepdamas mūsų trijulę draugiją Maskvoje, — ir iš jos išėjo tik burbulai. Tiesa, ne muiliniai, o vyniniai, bet vis tiek burbulai. Neklydo Gorkis ir man patardamas mokytis ir rimtai dirbti. O besimokant, man palaipsniui aiškėjo: ir kodėl Gorkis tokius patarimus davė, ir kodėl jis neklydo.

Universitetas nebuvo Sruogai vien slavistikos katedra. Puošnus baras, kur pilstoma, „šinkuojama" akademinė išmintis. Jis buvo jam teritorija, iš kurios natūraliai realizuojami ambicingesni uždaviniai. Kai Sruoga šliejosi prie akademinio jaunimo, tai ne tam, kad rastų auditoriją savajai gražbylystei. Per seminaro posėdžius Sruoga dažniausiai tylėdavo ir tik pabaigoj trumpai suglausdavo iškeltas mintis. (Po tokios sintezės pusė mūsų pasijausdavo, lyg ištrūkę iš vilko gerklės.) Nebuvo jam tai trumpalaikė užgaida, bet metų reikalaujantis užsimojimas. Sukurti eksperimentinę platformą, kurios dėka būtų išugdomos iš studentų tarpo naujos teatrinės pajėgos. Parengiami teatrinei profesijai platesnio bendro išsilavinimo žmonės. Jaunuoliai, kurių meninis skonis ir kultūra savaime reikalautų kitokio repertuaro ir savitesnių sceninės išraiškos priemonių. Atsiradus palankesnėm sąlygom, jis kalbino ir prikalbino jaunus aktorius (Alg. Jakševičių, B. Lukošių) steigti, tada utopiškai skambantį, Akademinį Teatrą. Jis įkyriai tąsė už rankovės profesorių Tarybą, kad įpilietintų teatrologijos katedrą.

Gyvenimo aplinkybės neleido, deja, visų tų svajonių įvykdyti. Akademinis teatras davė vieną pastatymą 1939 metais, nusigyvenusioj Liaudies Namų salėj.

Užtat nuo 1940 m. rudens pirmą kartą pilnom fakulteto teisėmis buvo priimami studentai į teatrologijos skyrių ir ten, kompetetingų žmonių (Juknevičiaus, Jakševičiaus, H. Kačinsko, Skardžiaus, Karsavino ir kitų) ruošiami aktoriaus - režisieriaus profesijai. Dar įdomesne apraiška buvo tai, kad toje sekcijoje turėjo gilinti savo scenos pažinimą ir visas, „in corpore", Vilniaus Skrajojantis Teatras „Vaidila". Vieni sistemingo organizuoto dėstymo metai padėjo tam vienetui išaugti į pajėgią profesinę grupę. Vis tai Sruogos „nerealių svajonių", romantiškumo ir užsispyrimo pasėkos.

Veržli (ir, neužmirškim pridurti, ambicinga) Sruogos asmenybė paliko gilius pėdsakus Nepriklausomos Lietuvos gyvenime. Bet, kaip visada būna gyvenime, jam teko susilaukti ir nuoskaudų. Istorija iššifruos, kas jį išdavė Geštapui. (Vokietmety profesorius laikėsi atsargiai. Net kur kas atsargiau negu bolševikmety, kada jis nepašykštėdavo aštraus žodžio.) Viena aišku, jis nujautė savo likimą.

Vokietmety išėjo iš spaudos Baltrušaičio *Ašarų vainikas*. Sruoga, kuris labai gerbė poetą, jaunystės laikų draugą (nors kai kas tvirtina, kad lietuviškieji Baltrušaičio eilėraščiai esą mistifikacija. Juos sukuriąs pats Sruoga), parašė jai įžangą. Nebeprisimenu, kas buvo tam rašiny, bet mus visus teatro seminare sujaudino profesoriaus parinkta citata iš Balmonto, skambanti maždaug taip: *Statykitės miestus ant Vezuvijų ir mokykitės gyvent ant prarajos.*

Vėliau *Dievų miške* skaitysim ir suprasim jo nuojautą:

Iš kažkur atsirado staigus noras skaityti knygas apie katorgininkų gyvenimą. Apie jų skurdą, apie jų dvasios stiprybę, apie laisvės pasiilgimą. Prisirinkau tokių knygų, — apie klasinę katorgininkų šalį, apie Sibirą. Skęstu jose. Prisimenu Vaižganto paguodžiantį šauksmą:
— Lietuviai, nebijokite turmos!

Kovo 16 diena. Bevartaliojant kalininkišką knygą, 22.30 valandą laiptuose pasigirsta sunkūs kaustyti žingsniai.
... Taip ir yra: du geštapininkai. Pilki. Pakaustyti.

Tada, prieš tą rūškaną kovo 13 rytmetį, kai išvydom prie Universiteto durų žalius kaip varles vokiečių kareivius, sunku buvo pagalvoti apie okupanto represijas. Žinojom, kad prieš Sruogą daromos intrygos. Ar nebuvo karštakošių siūlyta pašalinti jį iš profesūros? Ar nebuvo pakaltintas, kad sukūręs kultūrbolševikų landynę savo teatro seminare? Buvo prisimenama taip pat, kad naudojęsis apmokamomis atostogomis, kad parašytų Maskvos Dekadai skirtą „Apyaušrio Dalią".

Už ją, už kantatą Vilniaus teatrui „Lietuvos keliu", Sruogai teko daug atkentėti. Šiandien skaitydami pavergtosios tėvynės rašytojų kūrinius (Mykolaičio Putino *Sukilėlius*, Grušo *Herkų Mantą*, poetus), mes, gal būt, teisingiau atspėjam, kur žodžiai plaukia iš širdies, ir kur prirašyti pagal partorgo nurodymus. Tada per greit buvom pamiršę aplinkybes, kuriose tie dalykai buvo kuriami, ir nepaisėm, ką Sruoga sugebėjo pasakyti *tarp* eilučių.

Prisimenu seminaro posėdžius, kada buvo aptariami *Apyaušrio Dalia* ir *Kazimieras Sapiega*. Netiek skaudžios buvo kritiškos pastabos (jų visumoj būta nedaug), kiek tylus veikalų ignoravimas, tarsi jie tebūtų vien užsakiminiai, „policiniai numeriai".

Gal būt, Sruoga buvo romantikas, gal net naivus, tačiau tuose kūriniuose nebuvo nieko, kas liudytų autorių nusigrįžus nuo savo tautos. Priešingai jis savo poetišku uždaviniu prisiėmė kaip tik guosti tautą nelaimės valandoj, nesidrovint pripažint, kad nesykį „geso jai saulė netekėjusi," kaip kad pavadinta viena veikalo dalių. Nesidrovint taip pat parodyti „barzda ir ašakom apžėlusiai Maskvai" pajėgiausias mūsų teatrines pajėgas, įskaitant ir baletą.

Ar tai būtų pavykę — kitas dalykas. Jau tada, pirmam bolševikmety, buvo šnabždamasi, kad *Apyaušrio Dalia* komisijai nepatinkanti. Kad svarstoma, ar ne verčiau vežti dekadon Petrulio *Prieš srovę*. Kiek pataisius, pašabašinus.

Sruoga tuos gandus žinojo, ir jais nesistebėjo. Jis taip pat žinojo savo svorį ir įtaką rašytojų tarpe. Ir tikėjo fatalizmu.

Kaip kad tą 1945 m. valandą, kada, pačiame stalininės reakcijos siautėjimo įkaršty, baigė savo kalbą inteligentų suvažiavime šiais žodžiais:

> Gal tamstos, brangieji, man atleisite, kad aš taip jaudinuos, vėl atsiradęs tamstų tarpe, — atsiradęs mūsų Tėvynėj, karo nelaimių taip sužalotoje.
>
> Todėl tad su giliausia pagarba ir meile sveikinu kiekvieną kūrybinę pastangą, kiekvieną triūsą, didį ar mažą, gaivinantį mūsų žemelę!
>
> Ne aš, poetas, nurodinėsiu tamstoms, visuomenininkams, kas ir kaip reikėtų daryti, kad mūsų Tėvynė greičiau pagytų, — per menkos tam mano jėgos ir visuomeniška patirtis per skurdi. Tiktai aš pats, patyręs savo nedalioje tiek daug neteisybės, tiek daug klastos, noréčiau palinkėti, kad mum, besikeliant į kūrybos žygius, būtų mūsų širdyse amžiam ugnimi įrašyta: „Ir šviesa, ir tiesa mūs' žingsnius telydi!

Sakiau, kad redakcinė komisija paruošusi Sruogos raštų leidinį, iš kurio paimta ši citata, buvo smarkiai kritikuota. Ilgą laiką man atrodė, kad dėl šito gabalėlio. Skaitydamas dabar pastebiu, kad užminuotų vietų esama ir daugiau. Net ir nekalčiausiai užvardintuos straipsniuos.

Vėlgi reikia atsiminti, kada jie buvo rašyti. Pokario metais. 1958 m. pabaigoj jaunas kritikas V. Kubilius, rašydamas apie

Sruogos dramaturgiją, išeities tašku pasirinko ne kieno kito, bet paties Sruogos žodžius, kuriais autorius išsako savo literatūrinį credo:

> Pasiremiant istorine teisybe, išaiškinti mūsų kultūrines tradicijas, sukonkretinti stiprybę, kuria iš praeities prisiekėme Kudirkai — tai yra mūsų tautos gyvenime, šalia nepriklausomybės išlaikymo, gal pats svarbiausias uždavinys.

Vystydamas šią mintį V. Kubilius įžiūrėjo Sruogos pastangą *teisingai perduoti pačią istorinio judėjimo kryptį* ir epochos koloritą, ištikimybę istorinei tiesai, *kovą dėl lietuvių tautinės valstybės suverenumo.*

Tokių dalykų skelbimas viešai negalėjo praeiti nepastebėtas net „atodrėkyje". Kubiliui buvo prikišta, kad panašiu požiūriu į Sruogos kūrybą jis prisidedąs prie *„įnešimo tam tikro blaškymosi, svyravimų, laikino nesusigaudymo į kai kurių lietuvių tarybinių rašytojų ir literatūros darbuotojų galvoseną".*

Vartant Sruogos straipsnius, rašytus Stalinui gyvam esant, nesunku pramatyti, kaip jis mažai sielojosi, kad gali, neduok Die, įnešti „blaškymosi ir nesusigaudymo". Krašte stovėjo stambios įgulos. Miškuose vyko desperacinė partizanų kova. Rodos, apie kultūrinę autonomiją, lietuvių kultūros skirtingumą nuo slavų giminių nelabai metas kalbėti. O Sruoga samprotauja nekaltai tiems „darbuotojams":

> Jau nebetoli ta diena, kada bus sukurtas naujas lyginamasai tautosakinės poetikos mokslas... Niekur kitur pasauly nėra tam reikalui tokių palankių sąlygų kaip Tarybų Sąjungoje. Tai ne tik lemta Tarybų Sąjungos mokslininkams, tai yra ir jų tiesioginė pareiga, sekanti iš t a u t ų d r a u g y s t ė s d ė s n i o gyvendinimo reikalo.

Anom dienom daug buvo zaunijama apie Didžiojo Brolio geradarystes. Parvažiavėliai raudonųjų gurguolėj nevisada aiškiai pasisakydavo, kaip jie regi Lietuvos ateitį.

Ar ne apie juos galvojo Sruoga, ar ne jiems priminė caristinės Rusijos monarchistų kalbas, kada rašė savo apybraižą „Maksimas Gorkis ir lietuvių literatūra":

> ... Tegul visa tai įsipina į rusų kultūros gyvą vainiką, kada broliška, vieninga, visiems savo sūnum motiniška ir miela Rusija pakels Europoje savo spindintį veidą — veidą tikrai Šventosios Rusijos.

Prisimenu profesorių dėstant naująją rusų literatūrą. Kalbantį apie tą patį Gorkį. Tada vyko garsūs Kremliaus valymai. Nepanoro tada profesorius aiškiai pasakyti, kas nužudė Gorkį. Tik citavo jo žodžius:

Aš nešiau Dievams atnašą, o suėdė kiaulės.

„Į Lietuvą žiemojančią einu... Rūpintojėliu kryžkelėj sustosiu... Kad speiguose, po šalta miline, neliautų plakus Lietuvos širdis", buvo Sruogos tekstas, kurį prisiminėm, kai sužinojom, kad poetas grąžintas tėvynėn.

Visa tai tik prielaidos, ir gal niekad nesužinosim, kokia buvo jo strategija. Bet jis netylėjo. Kai kiti nekalbėjo. Ar dar negalėjo kalbėti.

Dievų miškas, kuris šiandien keliamas, ir kurį pačių rusų kritika priėmė šaltokai, jei ne atšiauriai, yra mums šilta knyga. Šventa knyga. Nepalūžusio žmogaus liudijimas. Bet gal dar brangesnis širdžiai yra pats prof. Balio Sruogos pavyzdys, apie kurį kalba jo sesuo tokiais paprastais žodžiais:

Tylėjo jis ir kai mes vaikščiojom parko alėjom, ir aš jutau, kad Balys rašys, rašys, *nepaisant jokių įkalbinėjimų*...

E. Žeivys

APIE PILIETINIŲ TEISIŲ SĄJŪDĮ PIETUOSE: PASIKALBĖJIMAS SU JONU LIUTKUM

„Laisvo žmogaus tėvynė yra ten, kur skriaudžiamas žmogus — lietuvis, lenkas, žydas ar negras", 1965 m. Santaros—Šviesos suvažiavimą uždarydamas kalbėjo Raimundas Mieželis. Vienu iš suvažiavimo dalyvių, padėjusių šiai moralinei laikysenai išryškėti, buvo Jonas Liutkus, metus išdirbęs Student Non-Violent Coordinating Committee, vienos aktyviausių pilietinių teisių organizacijų, štabo nariu pavojingiausioje jos veiklos vietoje, Alabamoje. Čia spausdiname Jono Liutkaus pasikalbėjimą su Bostono Santaros—Šviesos nariais ir svečiais apie savo patyrimus kovoje už lygias teises visiems.

Nuo aptariamojo laikotarpio SNCC yra pasikeitęs ta prasme, kad baltųjų talkininkų savo eilėse nebepageidauja. Naujasis SNCC pirmininkas Stokely Carmichael pasižymi savotišku,

iš nesenos europinės patirties nesmagiai tebeprisimenamu, jėgos garbinimu. Bet SNCC posūkį agresyvesne kryptimi tegalima suprasti jų patirties kontekste. Į šią patirtį ir atveria duris Jonas Liutkus, jaunas lietuvis egzilas, Rimvydo Šilbajorio žodžiais, „suradęs namus" ten, kur skriaudžiamas žmogus.

K. P. Žygas: Be abejo, visi SNCC darbuotojai nemažai paaukoja, užsiangažuodami vykdyti SNCC projektus. Tačiau ne visi tiek pat išsižada. Kokie asmenys daugiau praranda, įstodami į SNCC?

SNCC nariai labiausiai vertina baltuosius darbuotojus, kilusius Pietuose. Jie yra visiškai atsiskyrę nuo savo visuomenės, visko išsižadėję. Jie net daugiau išsižada už pietinį negrą. Baltasis pietietis negali sugrįžti namo — jo giminės jį vietoje nušautų. Todėl jų nusistatymas nėra abejotinas. Dėl to jiems netenka pergyventi tos trinties, kuri iškyla tarp baltųjų ir negrų ir kurią net ir patikimi baltieji jaučia. Aš visuomet galiu pabėgti namo. Net ir šiaurietis negras gali sugrįžti į savo vidurinio luomo gyvenimą Šiaurėje, bet baltasis pietietis negali grįžti. Tarp kitko, balti pietiečiai buvo SNCC steigėjų tarpe.

Žygas: Šalia konkrečių uždavinių užmirštuose Alabamos užkampiuose, SNCC taip pat veda akciją pakeisti nusistovėjusias nuotaikas plačiojoje Amerikos visuomenėje. Kokius nusistatymus jie ypatingai stengiasi pakeisti?

SNCC puola nuomonę, kad vadas už žmones daro sprendimus. Mes pasitikim eiliniu žmogumi. Mes tikime, kad žmonės turi protą ir todėl turėtų dalyvauti sprendimuose, liečiančiuose jų gyvenimą. Mes taip pat spaudžiam galią turinčiuosius, kad išgautume iš jų nuolaidų. Esame svarstę teroro naudojimą, nes teroras priverčia daryti didesnes nuolaidas, tačiau praktikoje teroro nenaudojame.

A. Saulaitis, S. J.: Atrodo, kad SNCC neorganizuoja demonstracijų. Ar SNCC pakeitė savo galvoseną apie demonstracijas?

SNCC dabar nedemonstruoja. SNCC neturi programos kaip tokios. Šiuo metu mes organizuojame politinę akciją ir kooperatyvus ūkininkams. Veikla priklauso nuo žmonių nusistatymų atskiruose valsčiuose. Pavyzdžiui, štabas gali pageidauti politinės akcijos organizavimo, bet, jeigu žmonės nori kooperatyvo, jiems padedam jį suorganizuoti, nors ir nesutinkam.

A. Makaitis: Kokia jūsų nuomonė apie valdžios „skurdo programą" (poverty program)?

„Skurdo programa" neatsižvelgia į neturtingųjų interesus. Pvz., miestelyje, kuriame nėra kanalizacijos, kuris neturi nei vienos grįstos gatvės neturtingų baltųjų ir negrų rajone, „skurdo programos" lėšos naudojamos sodinti medžius ir įrengti parkus. 80 iš vietinio „skurdo programos" skyriaus yra balti, ir nė vienas jų tarpe nėra tikrai neturtingas. Valdžia pasakė, kad jeigu beturčiai administruotų šią programą, tai būtų esamos tvarkos sukrėtimas. SNCC kaip tik šito sukrėtimo siekia.

A. Makaitis: Kodėl SNCC pasisakė prieš karą Vietname?

Mes kiek laiko diskutavome šiuo klausimu. Nutarėme pasisakyti, nes esame nusistatę prieš karą apskritai ir jaučiame, kad šitas karas yra valdžios, o ne žmonių karas. Žmonės jame nedalyvauja. Jie net nėra teisingai apie jį informuojami. Vietoj to jie pakartotinai sulaukia melo.

Žygas: Kaip žinios apie būsimą HUAC (House Un-American Activities Committee) tardymą paveikė SNCC?

Dėl būsimojo tardymo mūsų štabas per pusę sumažėjo. Dabar mes tikrai prispausti. Anksčiau tik pietiečiai šerifai buvo prieš mus, tai buvo lengva pakęsti. Mes taip pat gaudavome lėšų iš liberalų šiaurėje. Staiga visa tai buvo nutraukta. SNCC dabar turi $140,000 skolų, ypatingai prasiskolinom Southern Bell Telephone. Daug asmenų apleido SNCC, nes buvo sužeisti. Kitus pergyvenimai psichologiniai palaužė. Dar kiti buvo pašaukti į karinę prievolę. Kiti tapo alkoholikais. Du mano draugai yra nuteisti kalėjiman dviem metam. Žinoma, ne viskas nuo HUAC, tačiau dabar tikrai esame pristumti prie sienos.

E. Užgiris: Kaip SNCC sugyvena su CORE (Congress of Racial Equality)?

Pusė jų aktyvių narių priklausė SNCC. Jie mus vertina. Bedirbant kartu su žmonėmis tose pačiose vietose, mes ir jie pradedam panašiai galvoti. Mūsų nariai dažnai įstoja į CORE, kada vedasi. Jie turi šeimas išlaikyti, o SNCC per mažai moka.

Žygas: Ką SNCC galvoja apie NAACP (National Association for the Advancement of Colored People)?

Jie atstovauja negrų vidurinį luomą — buržuaziją ir inteligentiją, bet neatstovauja negrų masėms. Jeigu vienas iš jų atstovų nueitų į Harlemą, tuoj būtų nudurtas. Todėl niekas nesiunčia NAACP atstovų nuraminti maištininkus, nes jiems panašiai atsitiktų. NAACP mus laiko radikalais.

Saulaitis: Kaip bendradarbiaujat su kitom organizacijom, kurios dirba panašius darbus Pietuose?

Dabar labai blogai su Kingo grupe SCLC (Southern Christian Leadership Conference) daugiausia dėl to, kad jie organizuoja demonstracijas. Kingas yra radikalus ir kovojąs asmuo, bet, būdamas visuomenės dėmesy, jis susilaukia kritikos iš visų pusių, todėl jis save turi kompromituoti beveik kiekviename nutarime. Jį remia negrai šiaurėje. SNCC, būdama aktyvistų grupė, besidarbuojanti neturtingųjų negrų tarpe, mažiau priklauso nuo rėmėjų nuomonių. Neturim vadų, kurie pasidarytų įtakuotojų taikiniai. Kiekvienas mūsų narys yra tik narys ir turi tik vieną balsą. Šerifai tai žino, todėl, įmesti kalėjiman, nesam traktuojami, kaip Kingas traktuojamas.

R. Šležas: Kaip su Kingu elgiasi kalėjime?

Aš vieną sykį buvau su Kingu toj pačioj celėj. Šį kartą save suradau ne įprastoje purviniausioje celėje, bet celėje, skirtoje baltoms moterims. Ji nebuvo užrakinta, ir Kingas galėjo iš jos išeiti, bet man to neleido. Kadangi Kingas čia buvo, aš irgi gavau maistą, atneštą iš restorano. Jam net atnešė rašomą stalą, nes jis gaudavo telegramas iš žymių asmenų, gyvenančių net ir kitose šalyse.

Žygas: Kiek kartų buvai kalėjime?

Po vieną dieną labai dažnai praleisdavau. Septynis kartus išsėdėjau ilgesnius laikotarpius. Ilgiausią trijų savaičių bausmę užsipelniau už „greitą važiavimą". Visuomet greit važiuojam, išvažiavę iš miesto, bet mane mieste sustabdė. Sustojau prie šviesos, pradėjau pirmyn ir, net trisdešimties pėdų nenuvažiavęs, buvau sustabdytas ir apkaltintas 60 mylių per valandą greičiu. Su policija negali ginčytis, nors visi žino, kad ji pesekioja SNCC narius.

N. Žygienė: Kaip policija žinojo, kad priklausai SNCC?

Pernai SNCC gaudavo specialius automobilių numerius. Alabamoje yra 68 valsčiai. Pirmieji numeriai lentelėje nurodo valsčių. SNCC lentelės prasidėdavo su 70. Šalia to, aš vairavau „Bluebird" mašiną, kurią policija ir visi kiti gerai pažindavo, nes prieš mane ją dažnai naudodavo mūsų rajoninių projektų direktorius. Jis ją visur vairuodavo, ir todėl aš jos nenorėjau perimt. Visos SNCC mašinos yra vienodos — 1964 m. Plymouth. Ne per daug kainavo ir, idėjus galingesnį motorą, perdirbus sankabą ir išėmus nereikalingus dalykus, jos idealios greitam vairavimui žvyro plentuose.

Užgiris: Ar jūs paprastai dideliu greičiu važiuojat?

Taip, visada. (Kodėl?).
Ne visuomet esame pavojuje, bet dažnai pasitaiko, kad mus

gaudo. Reikia visada greit važiuoti, kad įprastum. Jeigu normaliai važinėsi, sakysim, tarp 50 ir 60 mylių greičiu ir galvosi, reikalui esant, važiuoti 120 mylių per valandą, tai, reikalui atėjus, užsimuši.

Užgiris: Kas jus gaudo?

Baltieji. Mes nieko neprisileidžiam arti, ypač naktį.

Žygienė: O jeigu pagautų?

Primuša ir nušauna. Dėl to mes niekad negrįžtam tuo pačiu keliu, kuriuo atvažiavom į bet kokią vietą.

A. Makaitis: Kaip žinai, kad esi gaudomas?

Jeigu man, bevažiuojant 90 mylių per valandą, mašina iš veidrodėlio nepranyksta, manau, kad mane gaudo.

A. Makaitis: Ką darai, kada žinai, kad esi gaudomas?

Prieš pradedant dirbti kuriame nors valsčiuje, reikia gerai susipažinti su visais keliais, kad, bandydamas atsikratyti gaudytojais, neatsidurtum akligatvyje vidury nakties. Jeigu esi gaudomas, pirmiausia įvažiuoji į žvyru padengtą kelią, kad, smarkiai besisukant ratams, galėtum užpakalin paleisti tą žvyrą ir smėlį. Yra ir kitų priemonių. Mašinose įsitaisom specialius mygtukus išjungti užpakalines ir stabdžių šviesas. Gaudomos mašinos užpakalyje šoferis nežino, kad stabdai prieš išsukant į kitą kelią, ir per greitai važiuodamas, nespės padaryti posūkio. Jis arba atsimuš į griovį, arba pasirinks tiesiai važuoti. Mes taip pat praktikuojam tuščių butelių mėtymą užpakalin. Metam kaire ranka pro atdarą langą į kelio ženklus. Sutinkam nemažai šposininkų, kurie mus bando išgąsdinti. Kai pamato, kad meti butelį užpakalin, sulėtina greitį, žinodami, kad sekanti bonka bus skirta jų mašinos priekiniam langui. Keli mūsų šoferiai su savim veža metalinius spyglius, kurie padangas praduria. Bet daugumas jų nelaiko savo mašinose. Aš jų neturiu. Čia moralės klausimas. Jeigu motina su vaikais tuo pačiu keliu kada nors vėliau važiuotų ir pataikytų į vieną iš jų, tai visi užsimuštų. Tokia galimybė mus jaudina ir neduoda ramybės. Tai todėl dauguma jų su savim neveža, nes jeigu juos su savim turėsi, tai ir naudosi.

K. Makaitis: Kaip tu atsidūrei Selmoje?

Aš dirbau Mississippi savanoriu. SNCC tuo metu prireikė dviejų baltų darbuotojų Selmoje. Tada Selma buvo pekla Pietuose, ir tokia pasiliko, kol buvo išrinkta nauja miesto administracija. Visi negrai, gyveną savo kvartale, buvo priversti namo šviesas užgesinti 9 val. vakare. SNCC dviejų metų

būvyje nieko negalėjo suorganizuoti. SNCC darbuotojas, išėjęs iš savo buto, tuoj buvo įmetamas į kalėjimą. 1964 m. spalio mėnenį buvo išrinkta nauja administracija. Jos šūkis kandidatavimo metu buvo naujų įmonių pritraukimas į Selmą. Iki tada norėjom įrodyti gyventojams, kad juos moraliai remiam ir galim iškentėti drauge su jais, nes nebuvo įmanoma bet ką suorganizuoti.

K. Makaitis: Kaip jūs Selmoje pradėjote darbą?

Kaip sakiau, iš pradžių mes ten tik fiziškai buvome. Pradėjom organizuoti, kada nauja administracija susitarė su valsčiaus šerifais Clark ir Lingo, kad jie neatvažiuos į miestelio ribas. Tai įvyko ne įstatymų ar Washingtono įtakos dėka, bet dėl ekonominių priežasčių. Biznieriai žinojo, kad naujos įmonės neįsikurs Selmoje dėl blogos miestelio reputacijos ir dėl to norėjo santvarką pakeisti.

Yra ir kitų pavyzdžių. Fort Deposit buvo baisiausias miestas Pietuose. Ten išsilaikius, gali bet kur ištverti ir iškentėti. O dabar tas miestelis mums jau atidaras. Pradžioje George Green ir Stokeman bandė pralaužti Fort Deposit. Negrai su jais net nekalbėjo, nes jie buvo išsigandę ir pribauginti. Baltieji į juos net nekreipė dėmesio, nes žinojo, kad pavojaus nebuvo. Šitie du viską bandė, ir nieko neišėjo. Stokeman tada nutarė, kad padėtis reikalauja kokio bravado, provokuojančio akto. Jis pilnas bravado, ir kokią gražią dieną jo drąsumas jį išduos, ir jis bus nužudytas. Tai kas tenai sudaro bravado? Nutarėm nuvažiuoti ir pasivažinėti integruota mašina. Kadangi tuomet aš buvau parankėje, tai ir buvau tas integruojantis baltasis, drebėjau. Mes važinėjom po miestą. Niekas nekreipė dėmesio. Žmonės matė ir stebėjo, bet nudavė, kad nereaguoja. Reikėjo ko nors daugiau. Tada Stokeman pradėjo su triukšmu ir greičiu nuvažiuoti nuo sustojimų, nesustoti prie raudonų šviesų — žodžių, erzinti policininkus. Policija buvo pritrenkta, netikėjo, ką matė, nesusiorientavo ir mūsų nesuareštavo. Policija netikėjo, kad negrai galėtų taip elgtis. Ir taip mes pralaužėm šį miestelį. Vietiniai negrai, pamatę, kad mes galim taip drąsiai tyčiotis iš policijos, tada nutarė, kad ir jiem nereikia tiek bijoti. Po kelių dienų 300 žmonių atėjo į susirinkimą. O prieš tai net atskiras asmuo nedrįso kalbėtis viešumoje su pilietinių teisių darbuotoju.

Žygas: Kaip SNCC įsivaizduoja savo pagrindinę problemą?

Pirmiausia, SNCC nėra organizacija įprastine prasme. SNCC nėra vienetas, bet anarchija, ją su šypsena vadinam kūrybinga anarchija. Turime štabo susirinkimus, kuriuose reikalai sprendžiami bendru nutarimu. Paskutiniam susirinkime,

kuriame dalyvavau, radom reikalą panaudoti balsavimo priemonę nutarimui pasiekti. Tai beveik herezija mūsų tarpe. Pusė dalyvių vos neišėjo iš susirinkimo. Buvo apie 200 žmonių, ir *visi* diskutavo klausimą. Kadangi visi dalyvauja, susirinkimai ilgai tęsiasi. Juos varome per parą be sustojimo, paskutinis susirinkimas tęsės dvi savaites. Bet galų gale pasiekiam sutarimo. Taip yra sunku reikalus tvarkyti, bet naudojame šią formą, nes asmens teisės į savo nuomonę šiuo būdu yra daugiausia respektuojamos. Jeigu vienas dalyvis iš 200 nesutinka, jis nėra nutildomas. Susirinkimas tęsis, kol jis bus įtikintas ar įtikins kitus.

Žygas: Kaip prieinat prie savo projektų? Nuo principinių įsitikinimų į konkretų "field work"?

LeRoy Jones yra pasakęs, kad SNCC susideda iš vidurinio luomo „vigilantes". Mums sunku nugalėti mūsų įprastus įsitikinimus. Turėjome diskusijas, ką darytume, jeigu žmonės sukiltų. Ar eitume su jais į kovą? Ar mirtume šalia jų? Ar grįžtume namo pas mamą. Dauguma dar neapsisprendę. Mes taip pat diskutuojam radikalią politiką. Išsiaiškinę principus, bandom patikrinti juos, pritaikant prie konkrečių sąlygų vietiniuose valsčiuose ir miesteliuose.

A. Makaitis: Dar nepristatei SNCC tikslų. Ar nariai nežino savo tikslų?

Mes maždaug žinome, bet neturime užfiksuotos dogmos. Laikomės tam tikrų bendrų principų. SNCC nėra susirūpinus vien juodųjų — baltųjų santykiavimo problemomis. Mūsų rūpestis ekonominis ir santvarkinis. Rūpinamės, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę dalyvauti sprendimuose, kurie liečia jo gyvenimą, kad kiekvienas būtų užtikrintas, kad jis turės ką valgyti, kad rytoj nemirs badu.

A. Makaitis: Ar galėtum pritaikyti kurį nors iš šių principų konkrečiam pavyzdžiui Pietuose?

Šiuo metu SNCC stebi, ar mes ką nors galim pasiekti rinkimais. Smarkiai dirbome viename valsčiuje, organizuodami balsuotojus, kad dalyvautų rinkimuose. Norim išsiaiškinti, ar galima perimti valsčiaus politinę struktūrą ir ją panaudoti taip, kaip žmonių dauguma norėtų. Atrodo, kad nelaimėsim. Bet jeigu laimėtume, daug ką galėtume padaryti. Pavyzdžiui, Lawrence mieste yra Dan River Mill, nemokėjęs mokesčių jau dvidešimt metų. Kas, jeigu jiems staiga uždėtume 30% jų apyvartos siekiančius mokesčius? Ar jie išsikraustytų? Tada paprasti darbininkai perimtų jų produkciją.

Saulaitis: Bet nėra įmanoma turėti populiarią demokratiją bet kur. Mes čia turime atstovybinę demokratiją.

Taip, bet mes čia net neturime atstovybinės demokratijos. Atstovai mano nuomonės nereprezentuoja. Jie turėtų reprezentuoti visų skirtingų žmonių nuomones, bet ne siauros dalelės, kaip dabar.

Šležas: Tai SNCC siūlo Europos politinę sistemą, kurioje partija su aiškia programa yra atsakinga balsuotojam, vietoje Amerikos sistemos, kurioje kandidatas išrenkamas simpatiškos išvaizdos dėka?

Atstovas turėtų galvoti kaip žmonės, kuriems jis atstovauja. Lawrance mieste yra toks Hewlitt, kuris *yra* kiekvienas asmuo miestelyje. Jis nėra kaip, pavyzdžiui, Kennedy, kuris niekam neatstovauja. Hewlitt turi tas pačias pažiūras, kaip negrai jo valsčiuje. Jis daro sprendimus, atsižvelgdamas į tuos pačius pagrindus valsčiuje, į tas pažiūras, kurios yra ir jo pažiūros.

Žygas: Sakei, kad SNCC bando palaužti visą vadovo ir vadovavimo sąvoką. Argi atstovas nėra vadas?

Visas klausimas, kaip reikia į vadą reaguoti. Neturėtų būti prarajos tarp žmonių ir išdievinto vado. Vadas neturėtų daryti sprendimų, lyg niekas kitas, pavyzdžiui, jo rinkėjai, negalėtų tų sprendimų daryti. Turi būti tarp jų susikalbėjimo, komunikacijos. Paprasti žmonės turi daug sveiko proto reikaluose, liečiančiuose jų kasdieninį gyvenimą.

Saulaitis: Menonitai dėl jų įsitikinimų sulaiko vaikų auklėjimą, jiems pasiekus tam tikrą amžių, bet valdžia įsako ilgiau vaikus mokinti negu tėvai nori. Kas turi paskutinį žodį: valdžia ar tėvai? Čia reikalas, kuris tikrai liečia šių žmonių kasdieninį gyvenimą.

I'm hung up.

Saulaitis: Kas yra tas štabas? Kuo jūs skiriatės nuo kitų?

Štabe būdavo 300, dabar tik 120. Savanoris yra asmuo, kuris nepasilieka SNCC, bet būna tik vasarai. Štabo nariai yra užsiangažavę ilgesniam laikotarpiui. Savanoriai ateina į susirinkimus, bet jie nebalsuoja, nes esam įsitikinę, kad žmogus, kuris čia bus tik mėnesį, neturi teisės daryti sprendimus, kurie gyvybiškai paveiks tuos, kurie pasiliks čia po pusmečio tuos sprendimus vykdyti. Trumpalaikiai savanoriai labai dažnai yra baisiai kovingi ir neatsakingi savo sprendimuose, nes jie gali apleisti kovos lauką lūžio momentui atėjus.

Žygienė: Ar moterys priklauso SNCC?

Daug moterų dirba prie aukų rinkimo. Trumpam laikui moterim labai sekasi tiesioginiame darbe. Bet aš nepriimčiau baltos moters bendradarbe, nors ji būtų pavyzdinga darbuotoja. Reikia apskaičiuoti pavojaus galimybes. Jeigu grupė yra maišyta, tai saugiausia kombinacija juodas vyras su baltu vyru. Pavojingiau baltai moteriai su negre. Dar pavojingiau baltam su negre. O savižudybės prašymas yra baltos moters ir negro kombinacija. Negras todėl niekad nevažiuos su baltuke toje pačioje mašinoje. Yra vienas kitas su bravado, kurie tai padaro, bet jie bepročiai ir jie tai žino. Jie sutinka tai daryti, jeigu mašinoje kartu važiuoja ir baltų vyrų, bet saugosi nebūti arti baltos moters, kad jos nepaliestų. Čia gyvybės klausimas.

Aš dirbau vienam miestely ir atsirado reikalas pravažiuoti pro Talahachee County. Aš turėjau pro tenai pravažiuoti mašinos užpakaly, atsigulęs ant grindų, nes negrė vairavo. Buvo du kiti negrai mašinoje. Šitam valsčiuje, kaip ir kituose, vengi sustabdyti integruotą mašiną bet kokiam reikalui kelio šone. Juose yra rasistų ūkininkų, kurie dažnai medžioja ir dėl to savo mašinose veža šautuvus, kuriuos nevengtų panaudoti, pamatę integruotą mašiną. Pro šitokį valsčių važiuojant minėtoj mašinoj, man atsirado reikalas eiti išvietėn. O mašiną buvo neįmanoma sustabdyti. Tai reikėjo reikalą atlikti mašinos užpakalyje ant grindų. Visiem buvo baisiai nemalonu. Buvau baisiai nusivylęs ir supykęs ant pasaulio, kad jis man tai padarė.

Saulaitis: Kaip priėjote išvados, kad reikia ne demonstruoti, o eiti į politinę veiklą ir kovoti dėl esminių problemų?

Demonstracijos duoda tik paviršutiniškus vaisius. Žmonės vis tiek lieka skylėje. Neapsimoka būti mušamam per galvą ir metamam į kalėjimą dėl paviršutiniškų vaisių. Pažiūros apie jėgos naudojimą ir nenaudojimą nemažai pasikeitė per paskutinį pusmetį. Pravedė Balsavimo Teisių Istatymą, pravedė Pilietinių Teisių Įstatymą — bet šitie įstatymai nieko nereiškia. Greitu laiku Johnsonas praves net įstatymą prieš linčiavimą. Bet šitie įstatymai nieko nereiškia, jeigu jie nėra vykdomi. Pilietinių teisių grupės eikvojo laiką siekdamos naujų įstatymų, o reikia tik senus vykdyti.

Pravedus išgarsintąjį įstatymą, Selmoje atsirado grupė, kuri bandė integruoti miestelio teatrą. Po bandymo keli atsidūrė ligoninėje.

Aš atvažiavau į Selmą 1964 m. gruodžio mėnesį tiesiai į Greyhoundo autobusų stotį, kuri tuomet savo patalpose ir įrengimuose skyrė juoduosius nuo baltųjų. Po metų, man

išvažiuojant, ta stotis buvo švaresnė ir lyg „desegreguota". Baldai taip pat buvo pertvarkyti. Buvo stalai, bet be kėdžių. Dar kartą pažiūrėjus, pastebėjau, kad su tais stalais kas tai keisto. Jie man siekė iki krūtinės. Ant jų net negalėjai alkūne atsiremti, jeigu valgei. Savininkui nemaža kainavo tuos specialius stalus padaryti, ir mums tokia elgsena nesuprantama.

Bibliotekos Pietuose integruotos, ir todėl jose nėra kėdžių. Pietuose provokuojanti elgsena yra atsirėmimas ar sėdėjimas prie to paties stalo su negru. Čia visa problema. Mes čia nekreipiam dėmesio į bendrą susitikimą prie stalo, bet Pietuose atsisėdimas implikuoja intymumą. Tai todėl atsisėdimas pasidarė provokuojančiu aktu. Selmoje galiu įeiti į restoraną su negru ir viskas tvarkoj, jeigu stoviu, bet jeigu atsisėsiu, kiti restorane pradės šūkauti, keiktis, stumdyt ir mušti mane. Sėdėjimas beveik psichiškos svarbos.

Autobusų stotyje laukiamajame kambaryje yra sėdynių ir nėra iškabų, nurodančių negrams jų vietas. Bet kiekvienas negras žino, kur ta nematoma linija nubrėžta, ir jis jos neperžengs. Peržengęs žino sulauksiąs primušimo iš baltųjų.

Užgiris: Ar sėkmingas pirmojo negro įstojimas į University of Alabama palengvino kitiems negrams įstoti į ši universitetą?

Nelabai. Tokiem dar vis yra sunkumų, bet jie nėra teisiški. Teisiški sunkumai buvo panaikinti su pirmo negro įstojimo precedentu. Tebeliko psichologiniai ir visuomenės padaryti sunkumai.

Žygas: Iš kur atėjo pinigai jūsų veiklai tenai paremti?

Kai esi alkanas, elgetauji iš žmonių. Vietinės bažnyčios darydavo rinkliavą mums surinkti aukų padengti benzino pirkimui. Viso miestelio projektas gaudavo kas mėnesį $75.00 iš centro, kuriuos naudojom sumokėti mūsų raštinės — Freedom House (iš tikrųjų ji tik lūšna) nuomą. Turėjom „valkatauti", verstis savo sugebėjimu. Kai būdavo labai blogai — tris ar keturias dienas be valgio —, kur nors prie kelio nusitverdavom vištą. Esu vogęs baterijas iš mašinų, kurios priklausė asmenim, kurie mane ypač persekiojo, nes būtinai turėjom turėti mašinas, kurios momentaliai pradeda veikti. Kitaip būtum sumokėjęs savo gyvybe, nes buvom gaudomi.

A. Makaitis: Ar negalvojate, kad „skurdo programa" atims iniciatyvą iš neturtingųjų?

Neturtingiem reikia maisto ir pinigų. Didelės kompanijos gauna mokesčių lengvatas. Niekas nešaukia, kad jos dėl valdžios pagalbos praras savo iniciatyvą. Esu buvęs Hazard,

Kentucky, kasyklų streiko metu. Mačiau žmones badu mirštančius gatvėse. Mačiau šimtus baltųjų iš bado išsivertusiais pilvais. Ir tai ne negrai, bet baltieji, reiškia, geri žmonės. Mačiau juos krentant gatvės vidury ir tenai mirštant, nes jie negalėjo net per gatvę pereiti. Juos meta į griovį, nepalaidoja, o tu kalbi apie jų iniciatyvos pametimą.

Saulaitis: Bet ar vyriausybė nebando daryti tą patį kaip ir SNCC?

Ne. Mes jiem nesiunčiam produktų tik dėl šiandienos ir rytojaus. Bandom kartu su jais išspręsti jų problemą iš pačių pagrindų. Esame įsitikinę, kad būtinai reikia atsipalaiduoti nuo pašalpinės ir misionieriškos galvosenos, pvz. rašymo draugam, kad atsiųstų maisto ir rūbų. Tai neišsprendžia pagrindinės problemos. Reikia tuos žmones pažinti ir su jais bendrauti kaip su žmonėmis, o ne kaip su „welfare cases".

M. Kavaliauskaitė: Ar yra susikalbėjimo tarp jūsų ir negrų ūkininkų?

Aš turėjau artimus santykius su viena negrų šeima, nes juos lankydavau kasdien pusmečio laikotarpy. Jie man buvo artimiausi žmonės, bet tikro susikalbėjimo nebuvo. Šeimos galva gyveno iš elgetavimo — jam niekas nedavė darbo, nes jis dalyvavo pilietinių teisių judėjime. Viena iš jo dukrų praleido trisdešimt dienų „karštoj dėžėj", nes ji nesutiko manęs išduoti policijai. Kas yra „karšta dėžė"? Tai maža rūbinė, kurioje šilumai leidžiama pasiekti 130 laipsnių temperatūros. Kai žmogus apalpsta, jis ištraukiamas, ant jo užpila šalto vandens, ir jis vėl atgal įmetamas. Ji buvo tik penkiolikmetė. Mūsų raštinė Selmoje buvo nuo kalėjimo kitoj gatvės pusėj. Kas dieną buvo galima girdėti kalinius toje „karštoj dėžėj" spiegiant iš skausmo. Aš tuomet besislėpdamas nežinojau, kad ji buvo „karštoj dėžėj", bet ji žinojo, kur buvau pasislėpęs. Truko daugiau negu pusmetį, kol ta šeima mane priėmė į savo tarpą.

A. Makaitis: Kokia tavo nuomonė apie FBI?

Aš turėjau patyrimo su FBI. Jie man siūlė darbą informuoti apie SNCC. Jie mane tikrai išgąsdino, ir visa ironija yra, kad jie mane pasiėmė 5 val. pasivažinėjimui po laukus manęs paklausinėti, kaip vietinė policija yra mane persekiojus. Kada tik buvau kalėjimuose, visuomet susitikdavau su FBI agentais. Kalėjimuose reikėdavo miegoti pora naktų ant cementinių grindų. Grindys šlapios, tai naudodavom savo batus pagalvių vietoje. Penkiasdešimt asmenų naudodavo bliūdą, pastatytą ant grindų, kaip išvietę. Ištuštindavom baisiausiai ne-

švarūs, nesiskutę, susmirdę. Žmogus, tokį pamatęs, dėl smarvės neprieitų arčiau kaip per dešimt pėdų. Mums būnant tokioj padėty, FBI prieina ir pirmiausia paklausia: „Kodėl jūs, pilietinių teisių darbuotojai, visuomet taip baisiai smirdate?" Mano kojos buvo išputusios ir sutinusios nuo elektrinių smūgių gratis state of Alabama, ir jie man sako girdėję, kad man truputį pagrasino, ir prašo sėstis. Jie man tik vieną sykį buvo malonūs. Tada su šypsena paklausė apie mano padėtį karinės tarnybos atžvilgiu.

Žygas: Sunku tikėti, kad demokratija Pietuose ne visuomet funkcionuoja.

Tie žmonės — balti pietiečiai — nėra kokie nors baisūs išsigimėliai. Tom Coleman, kuris nužudė John Daniels, buvo maloniausias žmogus visoje apylinkėje. Jis aristokratas, baigęs universitetą, visų mėgiamas. Bet jis nužudė žmogų, kurį laikė savo priešu. (Nužudytojo nusikaltimas buvo bendradarbiavimas su SNCC). Visi tenai manė, kad jis tik atliko savo pareigą. Buvau teisme — žmonės šūkavo, juokėsi, plojo — buvo tikras cirkas.

Žygienė: Kaip John Daniels buvo nužudytas?

Viskas tam buvo paruošta ir iš anksto suorganizuota. Daniels buvo staiga paleistas iš kalėjimo. Telefonistė buvo prieš tai visiem paskambinus ir juos perspėjus, kad neišeitų gatvėn. Visos krautuvės, išskyrus vieną, buvo uždarytos. Jo advokatas tą dieną skambino kalėjiman sužinoti, ar būtų įmanoma sumažinti kalinio užstatą, kad jis galėtų išeiti iš kalėjimo, bet advokatui niekas nesakė, kad patys kalintojai planavo Daniels tą naktį paleisti. Kada kaliniai sužinojo, kad juos be preteksto iš kalėjimo paleis, jų draugams nežinant, jie suprato, kad kas nors netvarkoj. Tada Daniels ir kiti viską darė, kad jų nepaleistų. Jie net mušė policininkus, kad būtų vėl areštuoti, nes tokioje padėtyje pirmutinė taisyklė yra pasilikti kalėjime. Bet net tas policijos mušimas nieko nepagelbėjo, ir visi buvo jėga išstumti, išmesti iš kalėjimo patalpos. Atsiradę gatvėje, jie nuėjo į krautuvę, kuri negrams patarnauja, tą vienintelę, kuri buvo neuždaryta. Tenai nuėjo užkąsti ir paskambinti savo bendradarbiams. O viduje jų laukė Coleman ir, jiems įėjus, nušovė Daniels ir sužeidė kitą. Trečias skambino daktarui, bet tas atsisakė pagalbon važiuoti, nes esąs per daug užimtas. Policijos mašina pravažiavo krautuvės priekyje, jie irgi atsisakė padėti. Tai turėjom iššaukti ambulansą iš Montgomery, 30 mylių nuo tenai. Važiuodamas pagalbon, ambulansas buvo valsčiaus policijos mašinos sustabdytas dėl per greito važiavimo. Trim valandom praėjus, ambulansas

pagaliau atsirado, nes tik tada buvo praleistas. Tuo tarpu policija išvalė jų kišenes.

Valstybinė spauda žinutę pristatė publikai, bet tik todėl, kad nužudytasis buvo baltas. Tiesa, jie (nužudytasis ir jo bendradarbiai) pradžioje buvo įmesti kalėjiman dėl šių nusikaltimų: kaltinti prisidėjimu prie jaunuolių delinkvencijos ir organizavimu Fort Deposit demonstracijos, kuri, ačiū Dievui, neįvyko, nes joje dar būtų žuvusių. Po viso to valsčius susilaukė tik perspėjimo iš federalinės valdžios dėl minėtojo „teisingumo" ir „legalios tvarkos" palaikymo.

(Dėl susidariusių aplinkybių pasikalbėjimo tekstas nėra J. Liutkaus peržiūrėtas. Už galimus detalių neaiškumus ar netikslumus atsakingi Nijolė Šležienė ir Kęstutis Paulius Žygas).

VEIDU Į LIETUVĄ

PO DVIDEŠIMT METŲ

Pakeliui į Vilnių, pirmą sykį lipu į sovietišką lėktuvą.

Lėktuvas iš lauko atrodo gerai, ir motorai zyzia kaip visų kitų „jetų" motorai, bet vidus kaip kumečio gryčia. Kai kur jau besilupanti faniera, lemputės senamadiškais abažūrais. Stuardesė išdalina saldainius, kad nesirgtų žmonės, ir plastikinius maišiukus plunksnakočių rašalui sulaikyti, kad neišsilietų kišenėse. Ji pati gan simpatiška storulė, valgio padavėjos stiliumi ragina: „Draugai, užsekit diržus!" O, kaip matau, draugai nelabai jos klauso. Vienas kitas užsisega, kiti nepaiso. Ji vėl ir vėl ragina. Mano kaimynas, tur būt, darbininkas, vežąsis kibirą, pilną kažko, tik numoja ranka: esą, jis ne pirmą kartą skrendąs, kas čia peckiosis su diržais ...

Leidžiamės Vilniun. Matau pačią žemę, žalmarges karves, arimus. Širdis ima daužytis, akys stačiai lenda pro lėktuvo stiklus: žeme, mano žeme!

Išlipus iš lėktuvo, saulė šviečia, o man norisi glostyti tą cementą, kuriuo einu. Grįžau į savo kraštą po lygiai dvidešimt metų. Einu išsitiesęs, dairausi, klausau.

Klausau, klausau ir netikiu sau: aerodromas nors naujas, jau atrodo pasenęs, parašai visi dvikalbiai, o savo kalbos negirdžiu. Išvaikštau visą pastatą, beveik desperatiškai norėdamas išgirsti nors vieną kalbantį lietuviškai. Nei vieno. Ir mano sugrįžimo nuotaikos, jaučiu, verčiasi kamuoliais žemyn.

Važiuojame taksi į miestą. Vilniaus neatpažįstu. Pro stotį, pro iš dalies nukentėjusį senamiestį, pro Gedimino gatvę, iki Neringos viešbučio — niekas neprimena mano pasiilgto Vilniaus. Prie viešbučio durininkas rusas ima lagaminus ir neša

į viršų. Tarp svečių lietuvių kalbos negirdžiu. Atrodo, jame rusai, atvažiavę iš Sąjungos įvairiais reikalais, keletas karininkų ir kiti nieko bendro su miestu neturį. Kaip pridera, palieku pasą savo aukšto užvaizdai, ir neiškentęs einu į miestą — mano buvusio pasivaikščiojimo maršrutu: į Žvėryną. Klausau kalbų — vien rusiškai. Žiūriu išvaizdos — jokių skirtumų žmonėse neįžiūriu. Sustoju plakatų pažiūrėti prie vieno spaudos kiosko. Plakatas vaikams, su gyvuliais. Atbėga vaikas ir, durdamas pirštu į plakatą, šaukia: „Žiūrėk, mama, ežiukas". Mano pirmas lietuvis po keletos valandų savo mieste... Atsisuku: simpatiška jauna pora, neblogai apsirengę, pasivaikščiojimo nuotaikoj, eina ir šnekučiuojasi.

Buvusi niūri Lukiškio aikštė — vienas gėlynų sodas. Už jo biblioteka, nors ne architektūrinė pažiba, bet neblogos statybos. Malonus aikštės įspūdis.

Lyg apsėstas, klausau toliau kalbų. Vien rusiškai iki pat už Žvėryno tilto. Ten priedury, prie namo sėdi šeimyna ir kalbasi lenkiškai.

Grįžtu. Neris vingiuoja ramiai (ta pati, kurioj sekmadieniais maudžiausi). Vaikų būrys netoli tilto žaidžia ir mėtosi smėliu ir šaukia. Persikoręs per tilto atramą, bandau išgirsti — kokia kalba jie šaukia. Taip nieko ir neišgirstu.

Grįžtant, vienam sodo kieme, girdžiu, dainuoja man žinomą lietuvišką dainą. Vis dėlto.

Mano miestas grįžta į mane, kai išeinu į Katedros aikštę. Ta pati! Ir katedra, tik be trijų šventųjų, ir varpinė, ir už jų visų pilis. Vėjo nėra ir nematau, kokia vėliava bokšte.

Pilies kalnas ir pilis ta pati, tik geriau prižiūrėta, taip pat ir mūrai aplink prižiūrėti, cementiniais sustiprinimais. Ir vaizdas, toj vešlioj medžių jūroj, ir miesto panorama su bokštų bokštais — kaip buvo. Tik iš kalno, vietoj seno šnarėjimo, burzgesys. Tai visų miestų likimas, ateinant motorams į miestus.

Tai pasivaikščiojimo vieta. Čia yra rusų jaunimo, keletas kareivių, ir įvairaus amžiaus lietuvių. Iš čia, nusileidus pakalnėn, girdžiu garsiakalbių muziką jaunimo parke šalimais. Dabar man aiškėja kalbos proporcija gatvėj: apie 35% lietuviškai, kiti visi rusiškai. Tik atsitiktinai, — ten, kur vaikštau, — pasitaiko lenkų arba jidiš.

Įeinant į jaunimo parką — kasa. Bilietus perkasi veik vien jaunimas. Eilutėj kalbamasi, kaip ir gatvėj. Prieš mane stovi mergaitė, prie jos prieina berniukas ir sako jai: „Paimk man du bilietu". Ji atsako rusiškai: „Charašo".

Parke yra žaidimo aikštelės, kartkartėmis ledų kioskai, suoliukai, kuriuose sėdi ir senesni. Gilumoje nedidelis pavilio-

nas-rotonda, ir ten prie garsiakalbių muzikos šoka jaunimas. Taip, kaip ir mano laikais. Berniukai pasieniais vienoj pusėj, merginos kitoj. Pašokama, ir vėl į savo kampus. O prie durų, kur ir aš senis trinuosi, stovi visi, kurie nedrįsta... Prasidėjus muzikai, skubama prie nužiūrėtosios, kad kitas nepaimtų. Ir šokiai lyg tie patys: paprasti, mergaičių ir viliotinis. O melodijos visokios. Rusiški šlageriai, kubiečių ritmai, lietuviškos dainų melodijos ir „An der blauen Donau"... Stebiuosi, kaip ji čia pateko.

Jau temsta ir skubu į Bernardinų sodą. Prieblandoj stovi mano miela Šventosios Onos bažnyčia. Su visa savo majestotiška gotikos pasaka. Kurį laiką taip ir stovim vienas prieš kitą. Prieinu ir pabučiuoju raudonas plytas. Asfalto gatvė tuščia, ir aš girdžiu savo tolstančius žingsnius.

Senamiesčio tarpnamiai, kiemai, skliautai tie patys ir lygiai gražūs, kokie buvo mano atminty per dvidešimt metų, ir kokių vėliau teko matyt šimtuose Vakarų Europos miestų. Po pusiau praviras langines, kolonadų kiemuose skamba stumdomi virtuvių rakandai, rusiški radio ir rusų kalba įvairiais balsais. Atrodo, dabar tai nepasiturinčių rusų ateivių buveinės.

Aušros Vartų arkoje dega raudona altoriaus lemputė. Per tamsu matyt ką daugiau. Kelios skubančios moterys stabteli, atsisuka, persižegnoja ir skuba toliau. Kitą dieną, kai aplankiau Vartus, mačiau keleta suklaupusių moterų gatvėje, poteriaujančių.

Neringos viešbutis puikus. Iš lauko pastatas neįspūdingas, bet viduje taip. Baldai, laukiamieji, dekoratyvinė siena su skoninga keramika, puikiai užuolaidoti langai su tautinio ornamento, Vilniaus architektūros (Bernardinų, Šv. Onos fasadų) motyvais ir visas viešbučio planavimas labai skoningi. Kitur Sovietų Sąjungoj tokio dekoravimo skonio neteko matyti.

Kambariai erdvūs, baldai stilizuoti ir lovos užklotos mūsų abrūsų rašto medžiaga. Ir čia užuolaidos liaudies rašto.

Einu į viešbučio foyer - salionėlį. Staliukai ir baras užkandžiams su kėdutėmis. Klausau virtuvėj kalbų: rusiškai, lenkiškai. Bet netrukus girdžiu — moterys persimeta ir lietuvišku žodžiu. Užsakius užkandį, sakau, ar galima būtų degtukų, nes žiūriu, kad jų nebeturiu. Moteris, dėbtelėjusi į mane, sako: „Galima", ir beveik pasipiktinusiu balsu, pabrėžtinai prideda, „pas mus VISKO yra..."

Restorane užsakau vakarienę. Patarnautojas galva linkčioja, bet iš veido matau, kad mano lietuviškas užsakymas jam labai nepatinka. Vėliau paaiški, kad jis vietinis aplinkos lenkas ir nėra pratęs užsakymus lietuviškai priimti. Su malonumu išgeriu vilnietiško alaus.

Visos miesto iškabos ištikimai dviem kalbom. Knygynai ir kioskai pasiskirstę literatūrą į dvi pusi, vienoj lietuviškoji, kitoj rusiškoji. Pastebiu, kad gatvių medžiai turi šaknims apsaugoti geležis tautiniais raštais.

Dainavos kavinė labai skoningai dekoruota. Iki smulkmenų, rodant ir gerą supratimą baldo paskirčiai ir skonį jų stiliui. Kad ne vietoms jau besilupanti apmušalų medžiaga (čia ne architekto, bet prastos medžiagos kaltė), šią kavinę gali vežti bet kur į Vakarus ir ja džiaugtis. Ne be reikalo, kaip girdis, Lietuva rusams kaip užsienis. Lankytojai kavinėj beveik išimtinai lietuvių jaunimas. Atvykę rusai, matyt, nelabai ir žino, kas tai per daiktas ta kavinė, ir ten, tur būt, nesijaustų patogiai.

Krautuvės, kontrastu po Maskvos, labai švarios. Maisto krautuvės, tabokinės, pieninės žvilga. (Matant Maskvos mėsinę, nors ir moterys ten murzinai baltuose chalatuose, nepasakyčiau, kad sužadintų apetitą ten pirktis ar parsinešus virtis. Ten ledai, tiesa, skanūs, bet turėjau trumpai kovoti su savim, kol juos paėmiau iš simpatiškai murzinos rankos).

Dailės muziejuje vyksta didžiulė taikomosios dailės paroda. Beveik be išimties visi eksponatai labai gero lygio. Kilimai, keramika, vitražai, vidaus dekoravimas, audiniai, visi pasigėrėtinai atlikti. Nežinia iš kur, lyg atrodytų švedų taikomosios dailės įtaka.

Daugelio bažnyčių bokštų ir langų barokai užkalti lentom skersai, įstrižai su paukščių lizdais juose. Šv. Petro ir Povilo bažnyčia balta ir prižiūrėta.

Ožeškienės aikštėje stovi generolo Černiachovskio paminklas, už nuopelnus Lietuvos „išvadavime". Užmiesčio karių kapuose, skirtuose žuvusiem kovose už Vilnių, gražioj atšlaitėj išdėstyti masyvūs geležiniai vainikai. Kiek įžiūriu, cementinėse lentose lietuviškų pavardžių nematau. Iš tos cementinės statistikos atrodo, kad lietuviai Lietuvos „nevadavo".

Priemiesčiuose vyksta nauja butų statyba. Sakoma, 24 valandas į parą. Namai, kol nauji, atrodo ne ką blogiau kaip ir šiaip bet kokis apartamentinis namas. Bet kažkaip greit apšiūra ir rodo pasenimo žymes, su plyšiais ir nutrupėjimais.

Trakų pilis pilnai atstatyta, su visomis detalėmis — tiltų, laiptų, medine vidaus konstrukcija. Betrūktų tik viduramžinių skobnių ir stalų su ąsočiais ir ginklais. Pilies aplinka žavi. Iš vadovo po pilį jaučiu, kad jis tą pilį rodo su pasididžiavimu. Bokštuose istoriniai eksponatai. Daug lankosi ekskursijų, ypač mokyklinio jaunimo.

Netrukus pakylam ir esam anapus Suomių įlankos. Helsin-

ki aerodromas paprastas, nebrangus, bet reikia stebėtis, ką architektas iš tos medžiagos išgavo. Erdvė, paprastumas, elegancija, pastato funkcionalumas. Pavažinėjus po miestą, po dešimt dienų Sovietų krašte, jis pritrenkia savo švara, skoniu, vitrinomis, stadionu ir begale priemiestinės statybos, kuri viena geriausių pasaulyje. Tas kraštas maža ką daugiau turi kaip medį ir granitą, bet ką iš to padaro, reikia stebėtis. Be penkmečio planų, be „visasąjunginės palaimos". (Galvoju, kiekvieną bolševiką reiktų pakrauti į lėktuvą, ir nuskraidinti iš Leningrado į Helsinkį, kuris čia pat tik per įlanką ir kartu taip toli. Jei tai nepadėtų, tada vaistų nėra. Žmogus yra aklas.)

Sėdžiu restorane, valgau su grupe australiečių suomišką patiekalą, stebiu suomius — ir man kąsnis nesiryja. Kur mes būtumėm buvę, turėdami dar dvidešimt laisvų metų savo krašte? Būtumėm gerokai nužengę suomių link. O dabar, nors esam išlaikę nemaža Vakarų Europos bruožų, slystame visąsąjunginės niveliacijos link.

M. Rimša

LIETUVA DABARTINĖS LIETUVOS POEZIJOJE

Ir kuris poetas nerašė apie Lietuvą? Kiek patriotinių posakių, kiek jausmo, išminties išsakyta! Turėtume tikrai didelį poetinį lobyną, jei visa tai būtų poezija.

Sovietams pradėjus diktuoti, kaip ir apie ką rašyti, viskas radikaliai pasikeitė; poetai turėjo tapti propagandistais ir svetimų dievų garbintojais.

Nelaisvės metai užsitęsė. Keleta kartų keitėsi sovietų nuomonė apie meninę kūrybą, priaugo eilė naujų poetų. Ir štai 1965 m. išleido poezijos rinktinę *Manąją Lietuvą*. Knygos aplanke paaiškina leidinio apimtį ir tikslą: „Brangiosios Komunistų partijos vedama, savo sūnų ir broliškųjų tautų rankų iškelta į negirdėtas aukštumas, kaip niekada, šviesi ir laiminga, priimk šį margaspalvį poezijos vainiką, kurį Tau nupynė Tavo poetai per ketvirtį amžiaus". Kada skiriama tėvynei Lietuvai, o ne sovietiniams dievams, dėmesys padvigubėja.

Rinktinę sudarė poetas V. Rudokas, o redagavo komisija, susidedanti iš literatūros kritiko V. Kubiliaus ir poetų J. Marcinkevičiaus, E. Mieželaičio, V. Reimerio ir A. Venclovos. Aštuoniolikos dailininkų darbai papuošia 422 psl. knygą. Pažymėtina, kad rinktinė suskirstyta į keturis skyrius istoriniu,

o ne žanriniu ar tematiniu požiūriu: (1) 1940 - 41, t. y. pirmoji sovietinė okupacija, (2) 1941 - 45, t. y. karo metas, (3) 1945 - 55, t. y. „asmenybės kulto" laikotarpis ir (4) 1955 - 65, postalininis dešimtmetis. Kadangi kiekviename iš tų laikotarpių buvo skirtinga komunistų partijos pažiūra į kūrybą, savaime aišku, turėtų būti skirtingi ir eilėraščiai.

Iš pirmojo sovietinio laikotarpio atrinkta 8 poetų (S. Nėries, V. Montvilos, L. Giros, Tilvyčio, Putino, Sruogos, Vaičiūno ir Jovaro) 15 eilėraščių. Iš jų daugiausia išsiskiria Montvilos eilės. Pradėjęs simbolistų bei romantikų naivoku ir sentimentaliu pamėgdžiojimu, Montvila iki 1940 m. nieko išlikamesnio nesukūrė. Sovietams okupavus Lietuvą, jis tapo sovietiškas ir, gal būt, vienas iš savitesnių to meto eiliuotojų. Jam būdinga tribūniška intonacija, sovietų poetui Biednui prilygstąs naivumas ir majakovskiška eiliavimo technika. Montvilą galima laikyti vienu ryškesnių publicistinės lietuvių poezijos pradininkų.

Kitų poetų pirmame skyrelyje talpinamuose eilėraščiuose meninės kūrybos maža. Surimuotai perteikiama tų dienų oficialioji gyvenimo pusė — laikraščių ir oratorių frazės bei šūkiai. Tematiniu atžvilgiu Lietuva, kuriai skiriami tie eilėraščiai, apdainuojama vienatoniškai, kaip šalis pakeitė „tamsią vergovę" sovietine laisve, kokia bus Lietuvos „šviesi ateitis" ir pan.

Lietuva karo meto poezijoje jau kitokia: vėl kaimo buitis su įvairiais gamtos ir peizažo vaizdais, o ne ta Lietuva „po komunizmo žvaigžde" ar su „saule iš rytų", kaip buvo rašoma pirmosios sovietų okupacijos metu. Karo metu partijos kontrolei sušvelnėjus, sovietinę retoriką ir oficialųjį optimizmą poezijoje pakeičia lyriniai gamtos ir dramatiniai karo motyvai, atsiranda nuoširdumo ir asmeniškų pergyvenimų. Kadangi dauguma šio skyrelio poetų tada gyveno Rusijoje, jų eilėraščiuose taip pat apstu namų netekimo, lūkesčių, prisiminimų bei skundo motyvų. Apskritai poetai grįžo prie Nepriklausomybės laikų poetinių tradicijų ir išraiškos priemonių. Deja, eilėraščiai daugiausia teprilygsta to meto antraeilių, trečiaeilių eiliuotojų kūrybai. Yra atvejų, kur aiškiai sekama karo meto rusų poetais. Talentingoji S. Nėris taip pat pasidavusi jų įtakai. Jos eilėraštyje „Grįšiu" (46 psl.) keli posmeliai yra tiesioginė K. Simanovo eil. „Lauk manęs" parafrazė. Tačiau kai kurie jos eilėraščiai, kaip „Sakalai broleliai", „Kodėl tyli žemė?" (52, 56 psl.) emocine jėga ir nėrišku tragizmu prilygsta geriesiems jos eilėraščiams, sukurtiems Nepriklausomybės laikais. Paminėtini Venclovos eilėraščiai, kurie sklandžia eilėdara, įvairiais gamtos įvaizdžiais bei palyginimais išsiskira iš kitų poetų gana vienodų ir dažnai šabloniškų eilių. Į šį skyrelį įdėti ir

Lietuvoje pasilikusio Tilvyčio keli „Artojėlių" menkaverčiai fragmentai (99 psl.) bei Putino didaktinis „Marche macabre" (74 psl.).

Pokarinis laikotarpis (1945 - 55), pagal vėliausį Maskvos aiškinimą, buvęs tamsiausias sovietinės literatūros istorijoje. Beskaitant šiame skyrelyje net 27 poetų atrinktus eilėraščius, prisimena D. Judelevičiaus šio laikotarpio lietuvių poezijos įvertinimas. Poezijoje, esą, vyraveęs „retoriškas sausumas, daugiažodiškos pakilios deklaracijos, nuobodokas aprašinėjimas. (....) Poezija sunkiai prasibraudavo pro naujų gyvenimo reiškinių paviršių, vardijo faktus ir vietoves, vadavosi panoramomis" (*Literatūra ir menas*, 1965, Nr. 33). Tikrai reta proga, kada galima šimtu procentų sutikti su sovietiniu poezijos įvertinimu! Būtų nepatogu ginčytis ir su besisielojančiu A. Jonynu, kad jį kažkas nepripažįstąs poetu:

Aš esą aplamai ne poetas,
O būgnas,
Kažkokia geležinė,
Rėksminga triūba.
Mano posmai —
Tai šaltos, bengališkos ugnys;
Mano žodžiai
Skardiniais varpeliais skambą... (213 psl.)

Jonynas neturėtų nusiminti, nes jis ne vienas, o visa eilė poetų, tapusių komunistų partijos būgnais ir triūbomis. Judelevičius teisus, sakydamas, kad to meto eiliuotojai nejuto „naujų gyvenimo reiškinių" (turėtų būti: kolūkiams išdraskomų sodybų, tūkstančiais žūstančių bei išvežamų į katorgą). Pažiūrėkim, apie ką tada rašė: „Tu [Lietuva] jautiesi visur kaip namie, /Tu visur tarp savųjų jautiesi" (Tilvytis), „Tu į laimingą rytojų, /Vedant Partijai drąsiai žengi" (Paleckis), „Per laisvus šalies laukus /Vairuoja traktorių pulkus" (Venclova), „Mes piautuvą ir kūjį /Viršum pasaulio keliam" (Churginas), „Dainas apie laimę /Laisva mūsų liaudis dainuoja linksmai" (Mieželaitis), „Skleidžias kūrybos mintis daugiažiedė" (A. Jonynas).

Vis dėlto yra keletas eilėraščių, kurie, nežiūrint poetų įsitikinimų, perduoda šiurpiosios tikrovės bent dalį. Alg. Baltakis, tąsyk vos bepradedąs poetas, rašo:

Smėliu užžarstėm kraujo klaną
Tuščios gatvelės vidury...
Gimtine mano, žeme mano,
Kodėl tu kraujo tiek geri?

Gal neužtenka tau lietučio
Ir rytmečio gaivios drėgmės?
Jei nori, virpančiom rieškučiom
Vandens pasemsiu iš versmės.
.....
Bet žemė nieko negirdėjo.
Ji gėrė kraują ir tylėjo. (254 psl.)

Putino penkiuose to skyrelio eilėraščiuose taip pat maža džiaugsmo: „Tyliam skausme prie kelio suklumpu /Išgirsti aušt ančio rytojaus bylą". Jis sveikina rudeny pavasario žemę, gėrisi Baltijos jūros „maištaujančia galia", reiškia tikėjimą Lietuva ir gyvenimu.

Šeši čia įdėtieji Mieželaičio eilėraščiai ne šedevrai, bet nėra juose ir laikraščių ar partijos potvarkių frazių. Pvz. jis žavisi debesimis ir beržais saulėlydyje arba įsiklauso vakaro vėsoje į atsiskleidžiantį lapą. Iš to aiškėja, kodėl per 1946 m. lietuvių rašytojų suvažiavimą Mieželaičio poezija buvo „ištisai apkaltinta beidėjiškumu, pastatyta į vieną gretą su buržuazinės ir dekadentinės literatūros reiškiniais" (J. Lankutis, *E. Mieželaičio poezija*, Vilnius, 1965, 48 psl.). Taip „neklystančios" partijos „represuotas" Mieželaitis kelis metus reiškėsi vaikų poezijoje ir vertimais, kol surado partijai priimtiną poetizavimo metodą — eiliuoti visuomeniškus ir publicistinius motyvus deklaratyviu, retorišku tonu. Naujasis Mieželaičio poetinis braižas pastebimas jau eilėraštyje „Mano lakštingala" (195 psl.).

Paskutinįjį dešimtmetį (1955 - 65) atstovauja net 34 įvairaus amžiaus ir pasaulėjautų poetai. Po Stalino mirties, šiek tiek pasikeitus komunistų partijos pažiūroms, staiga pakito ir lietuvių poezija. Vyresnieji poetai, daugiausia pasireiškusieji jau Nepriklausomybės laikais, grįžta iš propagandinės į kūrybinę plotmę, o per „asmenybės kulto" laikotarpį tylėjusieji pasirodo su naujomis eilėmis. Tačiau naujo poetinio žodžio vietoje dažnai kartoja savo ir kitų Nepriklausomybės laikais išpopuliarintus gamtos motyvus ir tradicinį eiliavimą.

Jaunesnieji poetai, atėję į kūrybą po 1953 m., turi savitą pasaulėjautą ir skirtingą poetinį braižą. Įvairūs jie tiek talentais, tiek ir pačia kūryba. Priekabesnis kritikas nerastų, gal būt, daug stilistinių bei kompozicinių naujovių. Gal iš aukšto pažiūrėtų į kai kurių poetų tezinius samprotavimus, tuščiažodžiavimą ir pilkšvoko, kartais primityvaus pobūdžio eiles.

Pradėkim nuo vyresniųjų. Venclova ne tik gyvenime išliko nepaliestas Stalino ir Chruščiovo „reformų", bet ir poezijoje įgudusiai tebeeiliuoja beveik tais pačiais prieš 30 - 40 m. mūsų

poezijoje vyravusiais rimais, gausiais epitetais ir gamtiniais peizažo motyvais. Skiriasi jis tik tuo, kad dabar nebėra Nepriklausomybės metais taip jo pamėgtosios miesto gyvenimo tematikos. Boruta, mokytas sovietiniuose kalėjimuose, mažai, atrodo, pramoko. Jis liko iš esmės „buržuazinis" poetas: nenuklysdamas į sovietinių abstrakcijų plotmę, apdainuoja pavasarinį Vilnių, vasaros laukus ir paežeres, pušis vėjuje. Sugrįžusio iš ištrėmimo Inčiūros eilės blankokos. Tarytum prisibijodamas būti vėl „represuotas", jis visai optimistiškai mato dabartinius laukus:

Dabar — tik lėk! Tau traktoriai dūduoja.
Laukai — auksinės marios — tyvuliuoja.
Žiedų žiedų! Ir jie visų. Kolūkiniai. (339 psl.)

Nei ištrėmimas, nei kalėjimas nepakeitė ir Miškinio: pasidžiaugęs, kad nelemta jam būti emigrantu, jis dėsto eiles apie rudenį, šermukšnius, išskrendančius paukščius, seserį Lietuvą ir t. t. Neišsenkančiu kūrybiškumu nustebina Putinas. Nežiūrint temų, motyvų panašumo su jo Nepriklausomybės laikų kūryba, jis vis naujai su giliu tragišku nerimu pergyvena besikeičiančią gamtą („Gegužis", „Rugsėjis, 284 - 85 psl.), būties dviprasmiškumą („Pakilkit į dangų trimitai", 283 psl.). Arba žemei, tarsi savo motinai, išpažįsta savo prisirišimą ir meilę:

Dabar, kai saulė gęsta vakaruos,
Aš vėlei prie tavęs kaip motinos glaudžiuos,
Praėjusių dienų svajonėm gyvenu,
Džiaugiuosi tuo, kas buvo ištesėta,
Ir gaila to, kas buvo vien žadėta,
O virto vien tik sauja
Pilkųjų pelenų. (277 psl.)

Charakteringas besikartojąs laisvės motyvas. Eilėraštis „Eroico" iš „Parafrazių" ciklo yra tarytum himnas laisvei:

Aš noriu laisvę šlovinti
Ir prievartą prakeikti.
Tegul prasmenga žemėje
Tironai ir vergai!
. . . . . .
Tačiau nėra tokių pasauly varžtų,
Kurie pasmaugtų laisvės troškulį. (279 psl.)

Jaunesniųjų poezija dažniausiai susieta su kaimo buitimi ir gamta. Lyginant su vyresniųjų panašaus žanro poezija, neberastume miškiniškojo ar vencloviškojo gamtos atributikos

aprašinėjimų. V. Spūdo, bepradedančio, bet be laiko užgesusio, „Melsvosiose lygumose" tėra keli Lietuvos lygumų peisažo bruožai, o kiek saulėtos poeto nuotaikos ir džiugesio:

Eini eini, o žvilgsnis nepabūgsta
Nuplaukt tolyn
Plačia banga javų.
Kažkur siūlelis — balkšvas dūmas rūksta,
Ir neša žalumą tvirti pečiai klevų.

Tai tu, o tėviške,
Tai tu, o mano pasaka...
.....
O melsvos lygumos. O lygumos saulėtos.
Ir džiaugsmo posmas, ant širdies gulįs.
Žinau, ilgai ieškojęs savo vietos,
Čia apsistojo saulės spindulys. (386 psl.)

J. Degutytė, išspausdinusi jau keturis poezijos rinkinius, dar labiau susieja peizažą ir gamtos motyvus su jausmais ir prisiminimais. Į šį skyrelį įdėtieji eilėraščiai, kaip „Atmintis" ir „Džiaugsmas", nėra būdingiausi jos kūryboje, nes jos lyrinį dramatizmą ir subtilų išgyvenimą nustelbia Mieželaičiui giminingа eiliavimo maniera. Jos lyrinio braižo būdingesniu pavyzdžiu skaitytinas „Lino rankšluostėlis":

Baltas vieškelėlis
kaip lino rankšluostėlis.
Nuplautos kraujo dėmės,
Išdžiūvę ašaros.
Čia sidabrinėm provėžom
nučiuožia baltos žiemos,
Su varpom žydinčiom
čia šokdamos nutolsta vasaros.
Nuplautos kraujo dėmės,
Ašaros išdžiūvę...
Nei tankų juodakryžių,
nei batų svetimų.
Jau vieškelis nekrūpčioja
nuo šūvių,
Nuo motinų raudų,
nuo degančių namų...
Tik pienė pagriovy iškėlusi saulytę,
Zuikutis tupi kelio vidury akmenėliu...
Tik siauros, plačios ratų provėžos matyti —
Čia vežė duonos, pieno ir gėlių. (377 psl.)

Alf. Maldonio, vieno iš žymiausių dabartinių Lietuvoje lyrikų, poezijoje dar vis apstu kaimo buities ir gamtinių detalių, bet neberastume mūsų lyrikoje tradicinio sodžiaus su rūtelėmis ir šulinio svirtimis bei įvairiaspalviu gamtovaizdžiu („Prie svajonių ribos", 376 psl.). Dažniausiai jis santūrus, lakoniškas ir jausminį pergyvenimą tarytum užslėpęs. Gilesnė eilėraščio prasmė dažniau suvokiama per užuominas. Kartais emocijos ir minties poveikyje poeto asmeniškoji plotmė tarytum susilieja su aplinka. Eilėraštyje „Po aukštu tėviškės dangum" vaizdinės ir jausminės plotmės savotiškai sutapusios. Paprastai, be perkeltinių prasmių, be tiesioginio deklaravimo bei išpažinimo išreiškiamas tėviškės laukų grožis ir poeto žavesys bei pasididžiavimas. Visa tai tesuvokiame eilėraščio potekstėje:

Tai lanksto vėjas beržynėlio guotą,—
Net aš lyg beržas vėjuje supuos
Ir taip keistai jaučiuos.
Galva, atrodo,
Tarytum jo viršūnė sulapos,

Gėrėsis aukštu dangumi ir toliais,
Ilgėsis saulės ir žvaigždžių šviesos,
Rasoj sumirkusias šakų karoliais
Praeiviams tarsi broliams pamosuos.

Lai jie, net ir sulaukę žilo plauko,
Atmins mane tarp šių pilkų laukų.
Supras, kodėl aukšti berželiai auga
Tiktai po aukštu tėviškės dangum. (373 psl.)

Panašiai be sentimentų ir gražbylystės Vl. Šimkaus tėvynę apdainuojanti poezija. Jame ryškesnis polinkis į minties apibendrinimus, kurie nustelbia emocijas, o vietoj gamtovaizdžio ir tradicinio gamtos poetizavimo — tėvynės prasmės bei esmės apsvarstymai:

Tu mąstei stotyse. Tu dundėjai po ratais.
Ar matėt šešėlį, nuo daikto atsietą?
Ir tavo Tauridė, ir tavo Uralas
Pažįstami kaip kilimėlis ant sienos.

Ir visgi, Tėvyne, tavęs tebeieškau,
Vartau tavo ateitį — kaleidoskopą,
Tavo veidą matau — genialų ir griežtą,
Tavo tempą matau. — Žavu ir baisoka.

Kur sutilpo ta meilė, neapykanta, viltys,
Kokiose gelmėse tavo jėgos pribrendo?
Vargas lašui, kuris nesuspėja pakilti
Ligi potvynio tavo — galingo ir bendro. (398 psl.)

Šimkaus glausto žodžio, mąsli ir be ypatingų poetinių puošmenų poezija yra artimesnė J. Marcinkevičiaus negu kurio kito dabartinės Lietuvos poeto kūrybai. Tik Marcinkevičiaus poezija kur kas platesnės apimties tematiniu ir stilistiniu atžvilgiu. „Žvaigždžių lietus" (363 psl.) ir „Elektros stulpai" (366 psl.) būdingi jo stoiškiems, be sentimentų asmeniškojo gyvenimo apmąstymams. „Kartoje" (363 psl.) tie apmąstymai išplečiami į atvirą savosios kartos paskirties ir atsakomybės akcentavimą. „Tėvynė" (358 - 61 psl.), paimta iš *Publicistinės poemos* knygos, atstovauja Marcinkevičiaus apibendrinimų poezijos, tenai priimtu terminu tariant, publicistinės lyrikos, būdingumams. Šalia prozišku ir bendriausių samprotavimų yra gana ekspresyvių ir lyriškų fragmentų, šalia sudvasintos, su panteistinėmis užuominomis, tėvynės sampratos įspausta apsčiai laikraštinio pobūdžio sovietinių bendrybių. Konkretesnėse situacijose, liečiančiose mūsų kraštą, pvz., tėvynės panoramą, vyrauja subendrintų metaforų ir hiperbolių kalba:

Plentas industriją groja,
virpa įkaitęs asfaltas.
Šoferiai —
pagrindiniai herojai
dujotiekio vamzdžiai —
altai.

Ploja platūs pasėlio plotai,
gyvenvietės —
iš vietų kilojasi.
Elektros stulpais
dievotai
horizontai žegnojasi. (365 psl.)

Šis beveik futuristinis eilėraštis apie gyvenimo kaitą ir jo dinamiką nėra tiek būdingas Marcinkevičiaus poezijai, bet parodo, kiek poetas nutolęs nuo tradicinio buities ir gamtos poetizavimo. Pastebėtina, kad rinktinėje apskritai maža jo brandesnės epinės ir lyrinių apmąstymų poezijos, susietos su Lietuva ir jos praeitimi.

E. Mieželaitis laimingesnis negu Marcinkevičius, nes į šį skyrelį įdėtieji šeši (trys iš *Žmogaus* knygos) eilėraščiai yra būdingiausi ir gal brandžiausi jo poezijoje. Po Stalino šermenų

Mieželaičio populiarumas išaugo oficialiose dabartinės Lietuvos sferose kaip ant mielių: Lenino premijos laureatas, ilgametis lietuvių rašytojų s-gos pirmininkas. Kiekvienas kritikas, kalbėdamas apie lietuvių poeziją, mini jo vardą ir apie jį net jau rašomos monografijos. Tačiau kursuoja gandas, kad yra ir tokių, jų tarpe partijos pareigūnų, kurie nėra sužavėti Mieželaičio publicistine poezija.

Mieželaičio eilėraščiai gana ekspresyvūs, apstu šviežių metaforų, įvaizdžių bei įvairių, savitų stilistinių ypatybių. Tačiau dažnai jo kad ir išradingų palyginimų bei asociacijų virtinės ir ištęsti įvykių ar daiktų išskaičiavimai per kelis puslapius liudija poeto nuovokos ir saiko stoką. Daugelyje atvejų jo vaizduotė ir apmąstymai nukelti į politikos bei publicistikos — abstrakcijų, šūkių, subendrinimų — sritį ir, svarbiausia, pasilieka eilėraštyje nesulydyti į poetinę visumą. Jo tribūniškas, retoriškas tonas nustelbia poetines refleksijas bei lyriškesnius fragmentus, o vaizdų ir minties apibendrinimai tampa paprastais samprotavimais.

Kompoziciniu atžvilgiu Mieželaičio eilėraščiai gana paprasti: paėmęs vieną metaforą, simbolį ar sąvoką ir ją asociuodamas dažniausiai su gamtinėmis detalėmis, jis eilėraštį gali išplėsti beveik iki begalybės. Lygindamas rankas su medžio šakomis ir išvardindamas rankų atliekamų darbų aspektus, ištęsia eilėraštį per tris puslapius. Pora pavyzdžių:

Mano rankos,
lyg medžio plasnojančios šakos,
Teikia prieglaudą paukščiui nuo sniego, vandens,
Ir į mano rankas ryto saulė patekus
Tarytum moteris glaudžias prie tvirto liemens.
. . . . . .
Mano rankos priklauso
ir ariančiam plūgui,
Dalgiui, kertančiam žolę, ir piūklui,
Staklėms, audžiančioms siūlą,
ir kalvio plaktukui,
Ir raketai — atominio amžiaus stebuklui. (psl. 286-70)

Rugio grūdą („Grūdas", 262 psl.) alegorijomis ir hiperbolėmis susieja su Lietuva: jos žmonėmis, gamta, istorija. Lyrą išplečia iki viso pasaulio sampratos („Lyra", 275 psl.), kosmonautą padaro „didžiausiu dabarties poetu" („Ikaras", 273 psl.), kardiogramos linijas sulygina su statybų kontūrais bei miestų vaizdais („Kardiograma", 266 psl.). Tėvynės — Lietuvos sąvoka jo detalinėje, su stipriu alegoriniu ir hiperboliniu pradu poezijoje išplėsta už Uralo.

Mieželaičio bei Marcinkevičiaus publicistinei poezijai kontrastu yra subtili, emocinė J. Vaičiūnaitės lyrika. Pirmiausia pastebėtina, jog Vaičiūnaitei, perdėm romantinės pasaulėjautos poetei, artimiausia yra miesto, o ne gamtos ar kaimo aplinka. Kaip ji pati paaiškina, geriausia esą jai kurti „kavinėj, stoty, pliaže. Mane visuomet traukia vienatvė triukšme, o tikros tylos nepakeliu" (*Poezijos pavasaris*, 1966, 86 psl.). Gal būt, dėl to jos poezijoje beveik nėra gamtovaizdžio ir, juo labiau, jo sutapdinimo su Lietuvos sąvoka, kaip kad charakteringa daugumai mūsų poetų. Pats žodis tėvynė, Lietuva Vaičiūnaitei, pažįstančiai aplinką bei gyvenimą jausmu, o ne protu, yra per abstraktus ir mažareikšmis. Gal būt, kai kas galėtų ją apkaltinti patriotizmo stoka, kaip kadaise buvo juokingai kaltinti kai kurie mūsų žemininkai. Sovietai savo ruožtu ne kartą jai priekaištavo, kad ji nutolstanti nuo „gyvenimo sriauto", t. y. dienos aktualijų. Jos silpnybė, žiūrint sovietinių kritikų akimis, yra ta, kad jos dėmesį patraukia paskiri daiktai bei keli įspūdžiai ir jų įtakoje ji dažnai nutolsta į savo jausmų, minčių, fantazijos ir svajonių pasaulį. Galima greičiau kritikuoti jos žodingumą, dramatiškumo stoką ir savęs kartojimą, bet ne tai, kad ji pajėgia svajoti ir viską emocingai perjausti.[1]) Bevaikščiodama kopomis, ji tiesiog pojūčiais nusikelia į smėliu užpustytą prūsų kaimą: jaučia delne „irklų ir virvių šimtmečiais pritrintas kietas pūsles" ir ant širdies „tą dusinantį šimtmetį smėlio svorį" („Senieji Nagliai", 406 psl.). Arba bežiūrint paveiksle nutapytą miesto gatvelę, ji jausmais įeina į ją ir tenai jai atgyja judrusis seno miesto gyvenimas („Pilies skersgatvis", 403 psl.). Padrikus miesto bei uosto įvairiaspalvius ir besikeičiančius saulėje vaizdus ji perpina su savo intymiais išgyvenimais („Ryto plakatas", 402 psl., „Tebus šviesa", 407 psl.). Užklydusi į užmiesčio rajoną, savitai apmeta poetinį eskizą „Erdvės gatvę":

Čia baigiasi miestas ... Tave dar sunku surasti —
planuose tavo kreivės beveik dar nėra ...
Tik pasklidę namai, o toliau — pamatai, sienojai,
rąstai
ir stiklų dėžėse įšalus žara ...

---

1) Tiesa, paskutiniuoju metu lyg pradeda Vaičiūnaitę teigiamiau vertinti. V. Kubilius, vienas iš įžvalgiausių poezijos kritikų Lietuvoje, jos lyriką sugretino su Putino, Maldonio ir Marcinkevičiaus kūryba. *Pergalė, 1966, Nr. 3.*

Už tavęs — horizontai, vieškeliai, kryžkelės ...
Ir aidas vėpučių, šiaurės naktim čia
girgždėjusių ...
Ir birželio dangus žalsvėjantis krištolas
su įsidegančiu žvaigždėlapiu ...

Aš gręžiu į tave strazdanotą atvirą veidą ...
Ir kirvių, ir piūklų giesmės, ir vėjų pilna
vienatvė ...
Ir blizga skarda, kur kažkas išvedžiojo, paėmęs kreidą:

Erdvės gatvė
(408 psl.)

Kitų, čia nesuminėtų poetų eilės daugiausia gana vienodai nuobodžios; nemažai gražių, deja, nudėvėtų posakių, tiek kartų girdėtos išminties, šabloniško eiliavimo. Iš viso pulko šiek tiek išsiskiria V. Karaliaus mąslūs poetiniai apibendrinimai, Alg. Baltakio deklaratyvūs, autoanalitiniai posmai ir daugiau tematiniu negu meniniu požiūriu Vl. Mozūriūno Vilniaus miesto vaizdai.

Rinktinės reikšmė keliariopa. Suskirstymas eilėraščių chronologine tvarka dar kartą parodo, kiek meninė kūryba Sovietų Sąjungoje priklauso nuo Kremliaus „neklaidingos" išmonės. Įdedant kiekvieno poeto bent po vieną eilėraštį, suregistruota visi per 25 metus eiliavusieji. Tik pasigendama apie juos biografinių žinių. Eilėraščiai, atrodo, daugiausia atrinkti tiek ideologiniu, tiek meniniu požiūriu ir dėl to tematika neapsiriboja vien mūsų kraštu. Tačiau iš patiektųjų eilėraščių susidaro neblogas vaizdas apie paskirų poetų pajėgumus ir jų kūrybos būdingumus.

Pr. Stankėnas

SUDĖTINIS LIETUVOS PORTRETAS

Lithuania under the Soviets, Portrait of a Nation, **1940-65.** V. S. Vardys, ed., Frederick Praeger, New York, **1965.**

KELIŲ AUTORIŲ parašytos knygos ne retenybė. Ir Santaros-Šviesos Federacija neseniai išleido tokią sudėtinę apie lietuvių liberalizmą. Bet — kaip dailiosios taip ir mokslinės — literatūros istorijoj ryškesnių pėdsakų ligšiol, lyg tyčia, yra palikę ne sudėtiniai, o solistiniai darbai.

Nors poetas-didaktikas A. Jakštas-Dambrauskas ir eiliavo, kad vienas vyras ne talka, ir kad tik, kai du stos, visados daugiau padarys, vis dėlto knygų vertintojai, gal iš patyrimo, sudėtinę knygą ima į rankas kiek skeptiškiau, negu vieno autoriaus parašytą.

Niekas neabejoja, kad keliose galvose gali būti daugiau žinių ir išmonės, negu vienoj. Bet būdamas sudėtinis, betkoks kūrinys vargiau tegali išeiti toks vientisas, kaip vienoj galvoj subrandintas.

TOKIAS MINTIS žadina ir aštuonių autorių parašyta, vie*no iš jų — V. S. Vardžio — redaguota, Fr. Praegerio leidyklos* 1965 m. pavasarį išleista knyga vardu **Lithuania under the Soviets.**

Lietuvių spaudoj ir visuomenėj sutikta "su vėliavomis ir trimitais", kaip pirmas toks stambus įnašas į mokslinę literatūrą apie Lietuvą anglų kalba, ši knyga iš tiesų yra nebe pirma, o nemažiau kaip šešta po 1940 m. Amerikoj anglų kalba apie Lietuvą išleista tokio masto ir pobūdžio knyga. Prisiminkim **Timeless Lithuania** (Owen J. Ch. Norem), **The Economic Reconstruction of Lithuania after 1918** (Anicetas Simutis), **The Emergence of Modern Lithuania** (Alfred E. Senn), **The Formation of the Baltic States** (Stanley W. Page), **Soviet Policy toward the Baltic States, 1918-1940** (Albert N. Tarulis). Nepamirštinos ir dvi Lietuvos istorijos (Thomas G. Chase ir Constantine R. Jurgela), taip pat ir M. Gimbutienės **The Balts.** Šalia tų knygų dar yra žurnaluose paskelbta tų pačių ir kitų autorių bent keliolika straipsnių-studijėlių paskirais klausimais, ir pora jau kuris laikas baigtų išsamių disertacijų, kurios tebelaukia leidėjų dėmesio ir pinigo. Daugumoje jų nagrinėjamas arba Lietuvos nepriklausomybės atgavimas po Pirmojo pasaulinio karo, arba nepriklausomybės laikotarpio paskiros problemos, arba nepriklausomybės netekimas.

V. S. Vardžio suredaguotasis straipsnių rinkinys yra pir-

mas ta prasme, kad jis liečia šviežiausį ir tragiškiausį Lietuvos gyvenimo laikotarpį — pastaruosius 25 metus sovietinės Rusijos valdžioje. (Bet ir čia pradžia jau padaryta su **The Guerilla Warfare on the Amber Coast**).

Foreign Affairs žurnalas įtraukė šią knygą į pasirodžiusių knygų, liečiančių rytinę Europos dalį, sąrašą ir apibūdino ją vienu sakiniu: "Lietuvos likimo bangavimų nuo 1940 metų apžvalga". Tas apibūdinimas, atrodo, tiksliau atitiko knygos turinį, negu jos pasivadinimas tautos-valstybės portretu.

ŠIO STUDIJINIŲ apybraižų rinkinio paskirtis aiški: pateikti dabartinės Lietuvos padėties vaizdą tiems, kurie tarptautinių santykių plotmėj tokiomis problemomis domisi, jas tiria, ar gal net bando spręsti, bet kurie apie Lietuvą mažai težino ar net nieko nežino. Tokiam reikalui, žinoma, labiau pageidaujami ne portretai ar paveikslai o "neretušuotos fotografijos" su kiek galima objektyvesne jose užfiksuotų faktų bei duomenų analize ir, gal būt, su "objektyvan" patekti negalėjusių, bet kitais būdais patirtų ir užfiksuotiesiems faktams paaiškinti reikšmingų aplinkybių nurodymu.

Daugybė autorių teigimų yra paremta išnašose nurodytais šaltiniais. Apie 470 tokių išnašų daugiausia mini šaltinius, prieinamus tik mokantiems lietuvių ir rusų kalbas. Kiti skaitytojai vistiek turės pasitikėti tik autoriais. Nelietuviui skaitytojui vargu reikalinga gausi, užimanti su kaupu aštuonis puslapius, vardų rodyklė: kas iš nelietuvių, pasiryžusių susipažinti su Lietuvos problema, ims knistis knygoj medžiagos apie, sakysim, J. Grušą, J. Josadę ar kokį nors A. Pocių! Pagaliau, ne šioj knygoj bus ieškoma duomenų net ir apie įžymesnius asmenis, kaip Chruščiovas, ar Sniečkus, Paleckis, arba Voldemaras, Smetona ir net Vytautas Didysis, kurie ta ar kita proga autorių prabėgomis paminėti.

O svarbesnio, tokios paskirties knygoje tiesiog būtino dalyko — dalykinės rodyklės — nėra. Turinio rodyklė — vienuolikos straipsnių pavadinimų sąrašas — dalykinės rodyklės neatstoja. Reikia perskaityti arba bent labai atidžiai peržiūrėti visą knygą, kad sužinotum, ar yra joje kalbama apie tą ar kitą konkretų dalyką, ir jei yra, tai kur. Dalykinės rodyklės stoka tokioje knygoje yra didžiai apgailėtinas trūkumas, nes taip, kaip yra, ji reikalauja per didelio pasiryžimo iš tų, kuriems susipažinti šis žinotinų duomenų rinkinys pateikiamas.

FAKTAS, kad Lietuvos portretą, arba tiksliau tariant — pastarųjų 25 metų jos padėties paveikslą piešia aštuoni "dai-

lininkai", iš kurių septyni lietuviai, o vienas, apie religijos atveją rašąs, italas katalikas, sudaro stiprų pagrindą prielaidai, kad paveikslas bus buvęs pieštas gana stiprioje **meilės ir užuojautos objektui įtakoje.** Ir iš tikrųjų, visi autoriai — vieni mažiau, kiti daugiau — savo studijose-apybraižose yra panaudoję ir publicistinių dažų, kuriuose kaip tik ir prasikiša **daugiau gynėjiški - užtarytojiški, negu stebėtojiški - tyrinėtojiški bruožai.** T. Remeikis apie komunistų partijos vaidmenį Lietuvos valdyme — ir Pr. Zundė — apie Lietuvos ūkio sovietizaciją — heroiškiausiai išsilaikė kruopščiai surinktų ir sutvarkytų duomenų analizės ir interpretacijos rėmuose.

Pats redaktorius, V. S. Vardys, nagrinėja keturias (iš vienuolikos) temas, ir jos visos pačia savo "prigimtim" neleido autoriui išsilaikyti visiškai nesuinteresuoto stebėtojo - aiškintojo plotmėje. Jis stengiasi nušviesti nepriklausomos Lietuvos profilį, 1939 - 40 m. sovietinę agresiją, partizanų kovas rusams Lietuvon grįžus ir, pagaliau, sovietinio režimo užsimojimą perauklėti lietuvių tautą. Nelietuviams apie tokius dalykus rašančio lietuvio autoriaus keblumai yra savaime suprantami: sunku įsivaizduoti, kaip jis galėtų išsilaikyti visiškai nesudarydamas įspūdžio, jog **dėsto nuskriausto politinio egzilo skundą byloje prieš skriaudėją.** Dėstymas gana geras, ir girtina, kad gerai dėstoma, tačiau jis mokslinei studijai neišvengiamai prideda propagandinio atspalvio, kurį profesorius, studentus bei bibliotekininkus gali paskatinti perkelti knygą iš mokslinių knygų lentynos į propagandinių lentyną (jei kuriose bibliotekose iš viso yra lentynų propagandinei literatūrai).

Tas pats, maždaug, įspūdis susidaro ir iš Z. Ivinskio rašinio apie rezistenciją prieš rusus ir vokiečius 1940 - 44 metais, V. Vaitiekūno — apie sovietinį švietimą Lietuvoj. Visiškai publicistinio - poleminio turinio straipsniai yra J. Griniaus apie literatūrą bei dailę Lietuvoj ir Vittorio Vignieri apie katalikų persekiojimą.

Tikslingai pasielgta neapsiribuojant vien 1940 - 65 m. Lietuvos padėties paveikslu. Pirmoji knygos dalis, trys straipsniai, pasakoja, iš kur ir kaip Lietuva atėjo iki 1940 m. įvykių. S. Sužiedėlis pateikia Lietuvos istorijos bruožus nuo viduramžių iki pastarojo nepriklausomybės laikotarpio pradžios, konkrečiai, iki Jungtinių Valstybių Lietuvos **de jure** pripažinimo datos, 1922 m. liepos 27 d.

Pateikti septynių šimtmečių tautos istorijos esmingiausius bruožus septyniolikoj knygos puslapių — užsimojimas, reikalaująs specialaus metodingumo, kruopščios atrankos ir taupumo žodžio vartojime. Kaip tik to nelabai paisyta, ir straips-

nis pasižymi ryškia dėmesio disproporcija Lietuvos istorijos momentams. Nuo Mindaugo iki Pirmojo pasaulinio karo prabėgta per keturis puslapius, 1915-18 m. paskirti net devyni, ir čia sudėta daug daugiau reikšmingų ir mažareikšmių smulkmenų, negu Lietuvos nepriklausomybės atstatymo eigos vaizdas gali pakelti nenustodamas ryškumo. Painus ir Lietuvos nepriklausomybės karų bei tarptautinio pripažinimo paveikslas.

V. S. VARDŽIO nepriklausomos Lietuvos profilio eskizas publicistiškais elementais primargintas gausiau, negu to lauktina studijiniame portrete, nors jo pasakojimas suskirstytas dalykiškai ir jame dėta nemaža pastangų paaiškinimais bei analizavimais išryškinti ypač pozityviuosius nepriklausomos Lietuvos bruožus. Dėl to aiškinimas vietomis virsta lyg pasiaiškinimu, ir mokslinis studijos orumas nukenčia.

Yra aiškinimuose ir kvestionuotinų pareiškimų, studijoje ne tik nereikalingų, bet ir galinčių visai be pagrindo faktų nežinančiam skaitytojui sudaryti klaidingą įspūdį. Pavyzdžiui: "after a period of flirtation with the Nationalist League (1926-28) the Church opposed the autoritarian regime of Antanas Smetona" (30 psl.). Lietuvos nepažįstąs skaitytojas greičiausia bus nustebintas ir nežinos, tikėti, ar netikėti, kad Bažnyčia (žinoma, katalikų) būtų elgusis lyg viena iš Lietuvos politinių partijų. Autorius čia Bažnyčios vardą priskyrė katalikų politinėms-visuomeninėms organizacijoms (bet ir čia su tautininkais "flirtavimo" data klaidinga). Bažnyčia nei tada neprisipažino tokio vaidmens, nei dabar sutiktų su tokiu teigimu.

Arba: "He (Smetona) kept the regime in power largely by using political patronage and cleverly playing off the competing governmental institutions and political forces, including his own supporters against one another" (37 psl.). Pašaliečiui iš to gali susidaryti įspūdis, kad Lietuva bus buvusi ne tik šiaip politinių jėgų, bet net ir valstybės institucijų varžybų arena, kurioj prezidentas vienus papirkinėjo geromis tarnybomis, kitus neutralizuodavo, gudriai pakurstydamas vienus prieš kitus, ir tuo būdu laikė valdžią savo rankose... Tūlas galėtų net susižavėti tokiais machiaveliškais prezidento gabumais suvaldyti neramią tautą, bet kas iš to, kai įspūdis būtų pagrįsta ne faktais, o tik autoriaus — portreto piešėjo — teigimu, kuris nei moksliškas, nei teisingas, nei Lietuvos portreto aiškumui reikalingas.

Toki "iš lengvos rankos" brūkštelti bruožai — o jų panašių yra ir praeities ir dabarties vaizdavime — nereikalingai

ir nepageidaujamai stelbia Lietuvos portreto ryškumą ir tikrumą, nors jame ir gausu bruožų, leidžiančių įgyti gana gerą supratimą apie Lietuvą kiekvienam, kas turės pasiryžimo į šį sudėtinį paveikslą atsidėjęs įsižiūrėti.

Bet čia pat būtina pastebėti, kad atsidėjęs tyrinėtojas, juo kruopščiau gilinsis, juo daugiau susidurs su eile neaiškumų. Imkim, pavyzdžiui, skyrelį, pavadintą "Lithuania's demographic personality" (240-242 psl.). Toji "personality" irgi piešiama papasakojimo metodu, be palyginamųjų lentelių, kurios, jei tinkamai pateiktos, teiktų daug aiškesnį vaizdą. Tarp ko kita, čia randame ir tokią pastraipą:

"The percentage of ethnic Lithuanians, the majority of the republic's population, has remained stable. The natural increment of the twenty postwar years has almost made up for the losses; in 1959, the Soviets reported that Lithuanians constituted 79.32 per cent of the total population. Before the war they accounted for 80.9 per cent".

Iš pirmo žvilgsnio viskas aišku. Bet skaitytojas, kurs bus tikrai atidžiai skaitęs tai, kas kituose knygos skyriuose pasakota, turės sustoti ties tuo "before the war": kada? Prieš karą Lietuvoj? Prieš karą Lenkijoj? Ar prieš pat karą, ar kiek anksčiau?

Tokie klausimai turi kilti, nes nuo 1939 m. kovo mėnesio (dar prieš karą) Lietuvos teritorija, taigi ir gyventojų skaičius ir lietuvių nuošimtis jame, kaitaliojosi maždaug kas keli mėnesiai. 1959 m. duomenys (kiek jie patikimi) liečia dabartinę "LTSR" teritoriją. Nepriklausomos Lietuvos faktiškoji teritorija niekad nebuvo tokio paties dydžio. Iki 1939 m. kovo turėjom 85.4% to (dabartinio "LTSR") ploto, 1939 m. vasarą — tik 81%, 1939 m. gale — 91.6% (be Klaipėdos, bet su Vilnium), 1940 m. rudenį Maskva teikės padidinti tą plotą iki 95.6%, 1942 m. vokiečiai darė gyventojų surašymą plote, kurs atitiko 103% dabartinio ploto (buvo priskaityti Ašmenos ir Svyrių apskričiai, bet be Klaipėdos kr.), o nuo 1945 m. pradžios, vėl atskyrus rytinius apskričius, bet prijungus Klaipėdos kr., — 100%. Su kurio ploto anų laikų statistika lyginami dabartiniai sovietiniai duomenys?

Didžiausias lietuvių nuošimtis Lietuvoj, žinoma, turėjo būti 1939 m. vasarą, kai Lietuva buvo ir be Klaipėdos ir be Vilniaus. Bet, jei to meto duomenis lygintumėm su "LTSR" teritorijos duomenimis, tai būtų **ne to paties objekto lyginimas.** Sovietinė statistika nerodo, koks lietuvių nuošimtis dabar yra plote tarp seniai užartos buvusios Klaipėdos krašto sienos ir buvusios "demarklinijos". Dabartinio ploto statistika, jei lygintina, tai

lygintina su viso to paties ploto ano meto duomenimis, nepaisant, kieno valdžioj tada kuri jo dalis buvo. Tiesa, tikslių ano meto duomenų iš rytinių Lietuvos kraštų beveik neįmanoma gauti, tenka verstis apytikriais apskaičiavimais, bet viena yra tikra, kad prieš karą visame dabartiniame "LTSR" plote lietuvių nebuvo 80.9%. Buvo apie 74-75%. Tad, jeigu sovietinė statistika patikėtina, tai dabartinėj "LTSR" teritorijoj lietuvių nuošimtis yra didesnis, negu buvo tame pačiame plote prieš karą ar sovietinę okupaciją, nors absoliutinis lietuvių skaičius 1959 m. ten pat tebebuvo mažesnis net negu 1942 m. O ta aplinkybė kaip tik rodo, kad **ne dėl natūralaus prieauglio** lietuvių Lietuvoj "patirštėjo". Tai gali būti paaiškinama tik tuo, kad bendrasis Lietuvos gyventojų nuostolis susidėjo žymiai didesne dalimi tautinių mažumų sąskaiton, būtent, žydų, lenkų ir vokiečių. Jeigu tas nuostolis nebūtų "atlygintas" keliais šimtais tūkstančių rusų, tai lietuvių nuošimtis Lietuvoj būtų greičiausia apie 95 ar daugiau.

Taigi, štai ir Lietuvos demografinės asmenybės bruožuose atsirado svarbių nukrypimų. Tai ženklas, kad autoriai ir redaktorius turėjo ir daugiau keblių problemų, negu tik vietovardžių transliteraciją, dėl kurios knygos įžangoj plačiai aiškinasi. Nenuostabu, kad iš tos problemų daugybės, jų dalis pasiliko mažiau ar daugiau tebeginčytina. Visas darbas vertas daugelio sveikinimų, bet vietomis žadina ir nusivylimų bei apgailestavimų.

Vincas Rastenis

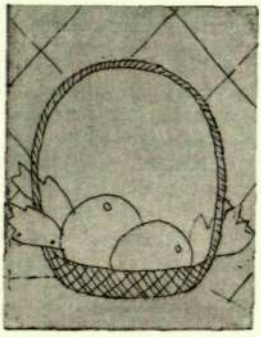

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

GIRNIAUS ŽMOGUS BE DIEVO

Dr. Juozo Girniaus *Žmogus be Dievo* (Į Laisvę Fondo Lietuviškai Kultūrai Ugdyti leidinys Nr. 4, 1964) yra substancialiausia filosofinė knyga, pasirodžiusi mūsų išeivijoje. Kaip jau pats knygos vardas nurodo, jos tematika kontroversinė, ir autorius atstovauja krikščioniškai (tiksliau, katalikiškai) laikysenai. Bet tuojau tenka pridurti, kad, skirtingai nuo kai kurių kitų lietuviškų panašios problematikos raštų, kuriuose prasiveržia trumparegiškumas bei nenoras suprasti kitokį žvilgsnį, Girnius įmato problemos komplikuotumą ir sugeba įsijausti į priešininko argumentaciją. Nors temos gvildenime šis veikalas neretai prašoka filosofinę sritį (jau pati tema stipriai teologinė, o daugelis nagrinėjamų ateistinės minties pavyzdžių imami ne iš filosofijos, bet iš moderniosios literatūros), tenka sakyti, jog *Žmogus be Dievo* yra, tur būt, rimčiausia knyga mūsų filosofijos istorijoje apskritai.

Autorius imasi apžvelgti per paskutinius šimtmečius besiplečiantį ateizmą, išryškinti jo išsišakojimą ir kartu nurodyti, kad ateizmo formų daugialypiškumas yra lyg visai natūralus dalykas ta prasme, kad, kaip bebūtų norima, ateizmas negali duoti patenkinančio atsakymo į tuos klausimus, į kuriuos dailiai atsako teistinė laikysena. Veikalas ir skirtas šių ateistinių formų apžvalgai. Pradedant klasikiniu materializmu, pozityvizmu ir marksistine istorijos sąvoka, kuriose Dievas paprasčiausiai neigiamas, nesigilinant į tokio neigimo pasėkas, Girnius ilgiau sustoja prie šio šimtmečio svarbesnių figūrų, visai tiksliai pramatydamas, kad čia turima reikalo su „humanistinio ateizmo"

versija, kurioje Dievo neigimas eina ranka rankon su mėginimu užpildyti tą tuštumą, kurią palieka „Dievo mirtis". Kai senieji ateistai pasitenkindavo šaltu Dievo atmetimu, šių dienų humanistiniai ateistai ieško naujo žmogiškosios egzistencijos įprasminimo. Pastarieji labiausiai Girnių ir domina. Iš įvarių problemos taškų autorius sustoja, neretai ir sugrįždamas, prie Nietzsches vertybių pervertinimo, Heideggerio „nusviesto žmogaus" sąvokos, Sartro laisvės karščio. Autorius lygiai sustoja ir prie visos eilės filosofinio polinkio literatų kaip Camus, Kafka, Ernst Juenger, Anouilh, Malraux, Thomas Wolfe, Koestler, Hemingway ir kt., kuriuose žmogaus gyvenimo prasmė, lyg kokiame kaleidoskope, išsiskleidžia heroiškumu, laimės medžiokle, kova su iliuzijomis, pesimistine rezignacija ar net atviriausiu absurdiškumu. Bet, pasak Girniaus, šios ateistinės interpretacijos atsimuša į nepralaužiamą sieną, nes jos iš esmės negali patenkinti žmogaus nerimo. „Įvairiais keliais ieškoma įprasminti savo žmogiškąją egzistenciją. Bet ar visi šie įprasminimai nelieka iliuzinis guodimasis, kol iš anksto neigiama Nebaigiamoji Būtis... Ar galima žmogui nurimti be Dievo, prievartiškai neužgniaužiant savo ilgesio?" (psl. 20).

Girniaus statomo klausimo loginė struktūra išryškėja įžanginėje dalyje (11 - 52). Čia pasimato tie standartai, pagal kuriuos autorius randa, kad ateistinė pozicija yra defektyvi. Paprastai populiarioje teologinėje literatūroje ateizmas pasmerkiamas iš moralinio taško, ir šis pasmerkimas gali būti formuluojamas šitaip: jei nėra Dievo, žmogus gali elgtis kaip nori, nes nėra prieš ką atsakyti; tokiu atveju moralei nebėra vietos, ir natūraliai sugrįžtama į grubų egoizmą, o per jį į socialinį chaosą. Girniaus argumentacija gilesnė, nes jis supranta, kad populiariąją kritiką sunku pritaikyti ateizmo atstovams (juk jie, o ne kas kitas, kuria naująsias morales, kurios nėra nei grubios, nei egoistinės, o greičiau giliai humanistinės). Pagaliau nėra sunku „apversti stalus" ir nemoralumo priekaištą mesti kaip tik „žmogui su Dievu", nes jis, Dievo vardu, savo žygiuose gana dažnai stokojo paprasčiausio žmoniškumo.

Girnius pasirenka kitokį kelią. Eidamas link „žmogaus be Dievo gyvenimo analizės", jis klausia, „kiek ateizmas gali patenkinti žmogiškąjį prasmės ilgesį" (30). Už moralės sugriuvimo dažniausiai slypi prasmės praradimas, todėl nenuostabu, kad humanistinis ateizmas ne tiek tiesiog eina prie naujos moralės kūrimo, kiek pirma prie atsakymo į prasmės klausimą. Iš prasmės tada kyla ir moralė. Krikščioniškoji pozicija į prasmės klausimą duoda gana aiškų atsakymą. Girnius jo nemini expliciter, tačiau jungia prasmę su nemirtingumo ir tyrumo ilgesiu

(31).[1]) Iš čia kyla ir jo priekaištas ateizmui apskritai. Jei religija atsako prasmės klausimą, pažadėdama nemirtingumą bei išaiškindama tyrumo troškimą, ateistinė pozicija nemirtingumą turi neigti, o tyrumo troškimą išaiškinti daug žemiškiau. Bet tai, autoriaus manymu, ir atidengia esminį ateizmo defektą. „Šitas savo pagrinde sutampąs nemirtingumo ir tyrumo ilgesys neramina ir žmogų be Dievo... Ar vienu atveju save suvokiama Dievo kūriniu, ar antru atveju tikima nieko nesant aukščiau už žmogų, abiem atvejais žmogaus širdis dega tuo pačiu ilgesiu. Skiriasi tik žmogaus nusistatymas šio ilgesio atžvilgiu. Pirmuoju atveju turima viltį patenkinti šį ilgesį, antruoju atveju — neturima tokios vilties. Iš čia įtampa žmogaus be Dievo santykyje su savo širdies prigimtiniu ilgesiu." (31) Vystydamas panašią mintį, šiame skyrelyje Girnius taip pat teigia, kad „žmogus savotiškai liudija Dievą ir tada, kai jį neigia... Jei pats žmogus nusigręžia nuo Dievo, tai Dievą liudija pati ateistinė gyvenimo tuštuma" (30). Šitokią paradoksinę argumentaciją, kurios gana daug pasitaiko teologiniuose raštuose, greičiau tenka priskirti retorikai, negu rimtam svarstymui. Ateistas lygiai gali atsikirsti, kad ir Dievo teigimas liudija Dievo nebuvimą, nes teisto iliuzinis galvojimas nesuderinamas su racionalaus Dievo buvimu. Bet, žinoma, ir toks atsikirtimas turi tik apgailėtiną retorinę vertę.

Kaip matyti, šitos trys kardinalinės sąvokos — *žmogaus egzistencijos prasmė, nemirtingumo troškulys* ir *tyrumo ilgesys* — yra tie kriterijai, kuriais Girnius sveria dabarties ateizmą visose jo apraiškose ir jį randa nepakankamu. Tolimesnėse pastabose mėginsime į autoriaus argumentaciją žvelgti kritiškai, iškeliant kai kurias abejotinas prielaidas. Tačiau kartu šios pastabos lies ne tik autoriaus veikalą, bet ir pačius jo minimus ateistus, nurodant, jog jų mintyse neretai pritrūksta logikos, ir kad jie dažnai prieštarauja savo intencijoms vartojimu tokių teistinių kategorijų, kurios nuosekliame ateistiniame galvojime neturėtų rasti vietos.

* * *

---

1) Reikia betgi pastebėti, kad prasmės formalus ryšys su nemirtingumo bei tyrumo ilgesiu Girniaus veikale lieka gana neaiškiai formuluotas. Kokiu būdu prasmė (loginis, reikšmės momentas) santykiauja su ilgesiu (psichologiniu momentu)? Pagaliau, ar gyvenimo prasmė susideda tik iš nemirtingumo bei tyrumo išsipildymo? Kaip tada su kūryba ar net su katekizminiu prasmės aptarimu?

Matant, kaip gyvenimo prasmės klausimas užima centrinę vietą Girniaus argumentacijoje, tenka į prasmės klausimą žvelgti gana radikaliai. Pirmiausia, imant religinę galvoseną, žmogaus gyvenimas joje turi neabejotiną prasmę. Kaip ir kiekviena kita būtybė, žmogus sukurtas pagal dieviškąjį planą, jo būtis nukreipta tam tikra kryptimi, ir šio tikslo siekimas sudaro žmogiškojo gyvenimo prasmę. Teisingai Girnius sako, kad „prasmę teikia tik tikslas" (78). Teistiniame galvojime egzistencijos prasmė yra žmogiškoji kategorija, ir nėra žmogiško gyvenimo be atitinkamos prasmės.

Tačiau kaip tik todėl reikia eiti labai atsargiai, kai reikalas liečia ne teistinę, bet ateistinę galvoseną. Jei apie žmogaus gyvenimo prasmę negalima nekalbėti teistinėje filosofijoje, toksai klausimas jau iš principo nebegali kilti ateistinėje filosofijoje, nes žmogus nėra sukurtas vienokio ar kitokio tikslo pildymui. Jei nėra iš viršaus ar iš anksto, a priori, duoto gyvenimo tikslo, nėra nei atitinkamos gyvenimo prasmės. Vietoj tikslo bei prasmės yra tik žmogaus egzistencijos faktiškumas arba, kaip Heideggeris sako, Geworfenheit. Bet iš to seka, kad negalima ateistų kaltinti, kad jie negali duoti atsakymo į prasmės klausimą. Ateistiniame galvojime prasmės klausimas neturi vietos, lygiai kaip teistiniame galvojime neturi vietos pvz. problema, kas sutvėrė Dievą, arba koks Dievo egzistencijos tikslas. Kaip teistui Dievas galutinėje sąskaitoje yra faktiškas, taip ateistui faktiškas yra žmogus, ir būtent kaip faktiškas gamtinės evoliucijos padarinys.

Tiesa, gana keistai skamba ateistinis teigimas, kad „žmogaus egzistencija neturi prasmės". Tačiau jis skamba keistai todėl, kad religinis galvojimas ir jo kategorijos yra plačiai pasklidę ir atrodo lyg ‚savaime suprantami' dalykai. Nenuostabu todėl, kad ir daugelis ateistinės krypties atstovų, ypač literatai, vis dar mėgina spręsti prasmės klausimą ir rasti jam naują atsakymą, kuris būtų paralelus, bet pakeistų tradicinį religijos suteiktą atsakymą. Betgi jie nepastebi, kad tokiame bandyme jie nėra logiški ir nėra pakankamai radikalūs, kad atmestų iš teizmo užsilikusias prielaidas, kurios susikerta su ateizmo principais. Juengerio heroiškumo sąvoka, kitų ‚laimės medžioklė' ar net pagaliau Camus'o maištas prieš beprasmybę yra lyg savotiški krikščioniškosios gyvenimo prasmės pakaitalai ir todėl iš esmės dar religinio galvojimo atvejai, nes čia vis dar operuojama a priori tikslo rėmuose, kuriems pilnai išmąstytame ateizme nėra vietos. Pas ateistus, kaip ir pas teistus, yra apsčiai blogos logikos, bet ateistus reiktų kaltinti ne dėl to, kad jie negali patenkinamai atsakyti į prasmės klausimą, bet todėl, kad jie tokį klausimą iš viso laiko realiu. Šia prasme, ateizmą nuo

teizmo skiria ne specifiniai atsakymai, bet daug pagrindinesnis kategorijų skirtumas. Pilnai ateistinis galvojimas įmanomas tik įvykdžius, taip sakant, kategorijų revoliuciją.

Iš kitos pusės, šito kategorijų skirtumo suvokimas dabarties ateistams irgi nėra visai svetimas. Girnius cituoja tą patį Heideggerį, o Sartras taip pat sutinka, kad „gyvenimas neturi prasmės a priori" (342). Jei apie gyvenimo prasmę iš viso galima kalbėti, tai galvoje reikia turėti ne *randamą*, bet *susikuriamą* prasmę. Tačiau susikurtoji prasmė nėra nei problema, nei paslaptis. Ji yra niekas daugiau, kaip pasirinktas gyvenimo būdas.

Girniaus ateizmo kritika, tiesa, stipriai remiasi prasmės ilgesio sąvoka, ir būtent tuo, kad ateizmas nepajėgia tokio objekto rasti, kuris prasmės ilgesį pilnai patenkintų. Bet ir čia tenka pastebėti, kad krikščionybės pozicija nėra stipresnė už ateistinę. Pirmiausia, nors religija savo siūlomą gyvenimo prasmę laiko duota arba atrasta (vadinasi, kaip kokį objektyvų faktą), ateistiniam žvilgsniui ši prasmė atrodo esanti paties žmogaus *sukurta* (*vadinasi, subjektyvus dalykas*). *Kad religijos siūloma* prasmė galėtų būti priimta už objektyvią, reiktų daug daugiau ir labiau įtikinančių argumentų ar įrodymų. Antra, tasai nepakankamumas, kurį teistai randa ateistinėse prasmėse, yra kartu ir religinės prasmės žymė. Kaip ateistinės prasmės nesulaukia visuotinio pritarimo ir priėmimo, taip ir religijos patiekiama gyvenimo prasmė neturi universalaus patrauklumo; kitaip ateizmas nebūtų faktas, ir apie kitokius, ypač ateistinius, prasmės radimo ar kūrimo bandymus netektų nei kalbėti. Bet galiausiai (ir šitas yra pažeidžiamiausias Girniaus psichologinės kritikos taškas), prasmės ilgesys dar nereiškia, kad tokia prasmė objektyviai egzistuoja. Yra sena tiesa, kad vienokio ar kitokio objekto troškulys ar ilgesys dar neimplikuoja tc objekto egzistencijos. Tas pats galioja ir prasmės ilgesiui, kuriuo remiasi religinė galvosena. Iš tiesų, ne ateistinius teigimus reiktų matuoti prasmės ilgesio matu, bet verčiau patį prasmės ilgesį perleisti per aštrią psichologinę kritiką.

* * *

Su egzistencijos prasmės problema surištas, pagal Girnių, yra nemirtingumo ilgesys, ir čia autorius įžiūri esminį ryšį su Dievu. „Jei be Dievo nėra pagrindo tikėti žmogaus pašaukimu amžinybei, kodėl vis dėlto žmogaus sieloje slypi amžinybės ilgesys?" (32). Vadinasi, jei amžinybės ilgesys egzistuoja, turi būti ir Dievas, o jei egzistuoja Dievas, egzistuoja ir per kūrimo aktą suteikta žmogaus gyvenimo prasmė. Savo argumentą autorius *stiprina ir tuomi, kad šis nemirtingumo ilgesys yra proble-*

ma ir ateistui. Tiesa, vieni ateistai laiką tai „nesusipratimu" ir todėl „skelbiamas nemirtingumo ilgesio ‚neprotingumas' ir beprasmiškumas" (32). Kiti mėginą suteikti jam realią prasmę, kaip pvz. Schopenhaueris, kuriam nemirtingumas yra gamtoje tebesitęsianti gyvybė; miršta, pavyzdžiui, individai, bet išsilaiko rūšis. Malraux, iš kitos pusės, nemirtingumą įmato kūrybiniame išlikime; žmogus ir po mirties išlieka savo kūryboje, kaip van Gogh išlieka savo paveiksluose.

Teistinei minčiai svarbu išvesti ryšį tarp nemirtingumo ilgesio ir Dievo, kuris šį ilgesį esąs įkvėpęs. Bet šitas mėginimas susiduria su sunkumais. Pirmiausia, nemirtingumo ilgesys bent paviršutiniškai atrodo kaip specifinė išlikimo, ar išsilaikymo noro apskritai, versija. Bet norėjimas išlikti yra ne tik žmogaus, bet ir kiekvieno gyvūno bruožas. Nei vienas gyvulys neina savarankiškai į mirtį, bet nuo pavojaus bėga ar stengiasi jį pergalėti. Jei nemirtingumo ilgesys iš tikrųjų yra tik „gudresnė" išsilaikymo noro versija, jis link antgamčio nerodo ir yra aiškintinas natūraliomis priežastimis. Antra, šis ilgesys yra tik kai kurių kultūrų žymė; yra buvę ir tebėra kultūrų, kuriose nemirtingumo troškimas arba visai neegzistavo arba vaidino tik menką rolę. Toks universalumo trūkumas taip pat meta šešėlį ant ieškomo ilgesio ryšio su Dievybe. Trečia, arčiau pasižiūrėjus, nemirtingumo ilgesio santykis su Dievybe pasidaro labai problematiškas, prisiminus, jog daugumas žmonių iš viso nenori mirti. Bet jei nemirtingumo ilgesį būtų įkvėpęs Dievas, ir tuomi tolimesnį gyvenimą užtikrinęs savo autoritetu, žmogus mirties kaip tik ilgėtųsi ir jokiu būdu jos nevengtų. Jei nemirtingumas garantuotas, ko bevargti šioje ašarų pakalnėje? Šitokie samprotavimai natūraliai veda prie minties, kad nemirtingumo paguoda yra savotiškas, bet iliuzinis mirties fakto išvengimas, tolimesnis pratęsimas to gyvenimo, kurio taip įsikabinama šioje žemėje. Kartu jie parodo, kaip pavojinga ginti teistinę poziciją psichologinėmis sąvokomis, nes čia vėl pasikartoja senasis dėsnis, kad noras ar ilgesys negarantuoja objekto egzistencijos.

Šia proga tenka pridurti, kad anksčiau minėti Schopenhaueris ir Malraux, ieškodami nemirtingumo iš vienos pusės gamtiniame gyvybės ir ypač rūšies išsilaikyme, ir iš kitos pusės, kultūrinės kūrybos perdavime tolimesnėms kartoms, tebeoperuoja ta pačia teistine kategorija, būtent, kad yra nemirtingumas, ir tik duoda nuo Dievo nepriklausančius atsakymus. Tokiuose atsakymuose vis dėl to slypi ta pati kategorijų konfūzija, kuri buvo matyti ir žmogiškosios gyvenimo prasmės atveju. Radikaliam ateizmui gali būti nemirtingumo ilgesys (niekas šio fakto neginčija), bet jis neimplikuoja nemirtingumo ar antgamčio

apskritai. Duoti ateistinę nemirtingumo interpretaciją yra nesusipratimas arba bereikalingas žaidimas žodžiais, nes tokiu atveju pertempiama jų įprastinė reikšmė.

* * *

Komplikuotesnis yra tyrumo ilgesio, kaltės ir su jais surištos moralės apskritai klausimas. Iš psichologinės pusės, Girnius teigia, kad tyrumo noro ateizmas išaiškinti negali. „Panašiai ateistinėje plotmėje ir su tyrumo ilgesiu. Be Dievo jis negali būti nei pateisintas, nei patenkintas" (35). Taip pat esą ir su sąžinės balsu. „Kadangi sąžinė visvien visus lygiai neramina, noromis nenoromis tenka kelti klausimą, kodėl ji neišblėsta žmoguje ir tada, kai pats žmogus nesijaučia atsakingas prieš nieką aukščiau savęs" (35 - 6). Autorius atsako, tyrumo ilgesį bei sąžinės balsą jungdamas su Dievu, ir kategoriškai atmesdamas šiandien neretą socio-psichologinį aiškinimą, kad sąžinė yra elgsenos normų internalizacija: „socialine prievarta tai neišaiškinama" (36). Šitoks teigimas, reikia pasakyti, yra per daug greitas ir schematiškas, nes socio-psichologinė pozicija yra tvirtesnė, negu autorius mano. Psichologai ir antropologai yra surinkę per daug duomenų, kad būtų galima pasitenkinti tradicine religine sąžinės sąvoka. Laicistinė sąžinės teorija nebėra joksai tour de force.

Tame pat kontekste autorius irgi teigia, jog „visos kaltės yra galutinai kaltės prieš Dievą, nes kiekviena kalte žmogus nusigręžia nuo tos paskirties, kuriai Dievas jį pašaukė. Todėl tik Dievas ir gali žmogui kaltes atleisti" (38). Toksai teigimas yra gana keistas. Jei ir lengva būtų tiksliai žinoti Dievo skiriamą paskirtį bei Jo planus apskritai, atsilyginimas Dievui, bet ne nuskriaustąjam, yra tik pseudo-atsilyginimas, nes realiai nukentėjusysis yra ne Dievas, bet kita būtybė. Ką nors įžeidę, kreipiamės į įžeistąjį, ir būtų labai savotiška kreiptis į įžeistojo draugą ar net aplamai svetimą žmogų. Jei kas gali atleisti, tai tik tas, kuriam skriauda padaryta. Yra lengva kreiptis į Dievą ieškant atleidimo, bet daug sunkiau konkrečiai atsiteisti su *nuskriaustuoju; kreipimasis į Dievą prilygsta atsiteisimo vengimui* ir todėl gali virsti veidmainiškumo šaltiniu. Todėl tvirta moralė turi suktis ne į Dievą, bet į žmogų, ir šia prasme autonominė moralė yra morališkesnė už religinę. [2])

---

2) Įdomu, kaip tezė, kad kaltes atleisti gali vien Dievas, veda prie ateizmą visai pasmerkiančių išvadų. Analizuodamas Sartro pjesę ‚Les Mouches', Girnius pastebi, kad „kadangi kaltė tikrąja prasme žmogui iškyla tik priešais Dievą, galima sutikti, kad laisvė be Dievo yra laisvė be kaltės" (315). Iš čia atrodo, kad

Jei tyrumo ilgesys ir sąžinės balsas yra dieviški dalykai, moralė taip pat turi religinį pagrindą. Šitokia, atrodo, yra, bendrai paėmus, autoriaus pozicija, nes jis bent impliciter sutinka, kad be Dievo išpažinimo moralė nėra įmanoma. „‚Užmušdamas Dievą', žmogus save patį suniekina (žodine prasme, nurodančia į ‚nieką'), nes Dievas ‚užmušamas' ne kitur, kaip savyje pačiame. Benaudiškas randamas ne tik ‚kitas pasaulis', bet ir savo paties moralinis pašaukimas" (80). ‚Dievo mirtis' reiškia Dievo garantuotų vertybių sugriuvimą, kuris nuosekliai veda į moralės sugriuvimą, į nihilizmą apskritai. „Nihilizmo versmė iš tiesų yra ne technika, o ateizmas..." (78). Arba vėl, „Kaip Dievo atžvilgiu nihilizmas yra ateizmas, taip žmogaus atžvilgiu — amoralizmas" (80 - 1).

Šitokia argumentacija verčia iš naujo kelti klausimą, negi iš viso nėra įmanoma autonominė, nuo religijos nepriklausoma etika. Pirmu žvilgsniu atrodo, kad teistinis teigimas visai teisingas. Žvelgiant į sociologus, matome, jog jie pasitenkina moralių įvairumo fakto konstatavimu. Gi laicistiniai filosofai bei literatai, kaip Girnius gana detaliai nurodo, taipogi siūlo skirtingas morales, kurios tarp savęs kartais net prieštarauja. Gal iš tikro moralė be religijos nėra įmanoma jau vien principiniai?

Nežiūrint tokios pažiūros populiarumo, ji vis dėlto nėra teisinga nei istoriškai, nei sistemiškai. Pirmiausia, niekada nėra stigę autonominės etikos bandymų, kurių didžiausias yra graikiškoji Sokrato - Platono - Aristotelio tradicija, kur etinė sistema ir jos normos formuluojamos ne kreipiantis į kokių nors dievų išsitarimus, bet atsižvelgiant ir rimtai nagrinėjant socialinio sugyvenimo sąlygas bei įvairių laikysenų rezultatus. Tiesa, kad netrukus šita etika buvo interpretuota religiškai, tačiau ta interpretacija nereiškė daug ką daugiau, kaip empirinėms formulėms (t. y. socialinio sugyvenimo sąlygų formulavimui) suteikimą tariamai dieviškų sankcijų. Etiką iš dangaus į žemę galima sugrąžinti klasikiniu, Eutifrono dialoge išreikštu Sokrato klausimu: „ar veiksmas yra geras, kadangi jis patinka dievams, ar veiksmas patinka dievams, kadangi jis yra geras?" — skirtumas tarp religiniai autoritarinės arba subjektyvios etikos iš vienos pusės, ir objektyvios, empirinės etikos iš kitos pusės. Net ir teologų

---

ateizmui kaltė visai svetima sąvoka ir todėl ateizmas totaliai nemoralus. Bet iš tiesų čia vėl turime reikalo tik su kategorijų konfūzija, nes ateizmą liečianti išvada kyla iš teistinių kategorijų. Tariamas ateizmo nemoralumas dingsta atmetus teistinę prielaidą ir pataisius, kad *žmogus yra kaltas prieš kitą žmogų.*

dauguma yra priversti šį klausimą atsakyti antrąja — objektyviąja prasme (pvz. visa gamtos teisių teorija grįsta šiuo principu), bet tada tik tenka klausti, kodėl iš viso reikalingas dievų ar Dievo atsiklausimas, t. y. kodėl etikai iš viso reikalingas religinis pagrindas. Jei, sakant su Sokratu, „veiksmas patinka dievams, kadangi jis geras", tai pakanka nagrinėti pačius veiksmus ir jų rezultatus, dievus paliekant kaip galima nuošaliau. Tai betgi reiškia, kad etiką gali būti (ir praktiškai yra) autonominis mokslas, nes tai, kas vadinama religiniu pagrindu, yra ne kas kita, kaip empiriniams teiginiams užmesta dieviškų sankcijų aureolė. Ji šviečia, bet jokio turinio nesuteikia.

Pagal tradicinį religiniai nuspalvintą samprotį, moralė seka iš prasmės, arba, kitais žodžiais, moralė priklauso nuo žmogaus egzistencijos tikslo. Iš čia kyla ir išvada, kad, atmetus žmogaus egzistencijos prasmę arba tikslą, sugriūna ir moralė. Bet iš tikrųjų, tokio pagrindo moralei visai nereikia. Ateistas, nors jis ir sako, kad egzistencija neturi prasmės, visvien pripažįsta faktą, kad jis egzistuoja tarp kitų žmonių ir todėl turi išdirbti optimalines sugyvenimo taisykles. Etika arba moralė ir yra šios taisyklės arba normos, kur operuojama ne apriorinėmis sąvokomis, bet konkrečiomis laikysenomis, veiksmais, jų sąveikomis ir rezultatais.

* * *

Užbaigai, negalima prabėgti pro vieną Girniaus teigimą, kuris grynai filosofiniu atžvilgiu labai svarbus, ir kuris nuolat kartojasi teistinėje (ypač katalikiškoje) literatūroje. Pasak autoriaus, „yra du pagrindiniai keliai, kuriais žmogus be Dievo gali būti neraminamas" (21). Vienas iš jų yra konkrečiais pavyzdžiais pravesta „vidinė ateizmo analizė", gi antrasis — „pozityvus Dievo buvimo įrodymas". Autoriaus teigimu, Dievo buvimą esą galima įrodyti: „nieku būdu nemanome mesti šešėlį į visus Dievo buvimo įrodymus. Savo protu tikrai galime pažinti esant Dievą. Šis pažinimas taip pat tikras, kaip tikras priežastingumo principas, kuriuo remiasi visas žmogiškasis pažinimas" (25).[3])

---

3) Griežtai tariant, nėra tiesa, kad prie Dievo būtinai nuveda priežastingumo principas. Kaip jau Kantas nurodė, tie argumentai, kurie Dievą nori įrodyti priežastingumo principo pagalba, tuojau pat tą patį principą ir neigia, nes priežastingumo grandinę nori nutraukti atkeliavus iki Dievo; t. y. priežastingumo principas yra naudojamas sukurti regresą iki ‚pirmosios priežasties' arba Dievo, bet tada arbitrariai pasakoma, kad pirmajai priežasčiai šis principas nebegalioja, vadinasi, kad ji esanti

Šičia autorių saisto Vatikano dogma, pagal kurią Dievo buvimą galima pažinti ‚natūralia protine šviesa'. Bet kai einama prie pačių argumentų ir kai susiduriama su faktu, kad logika tuos įrodymus laiko defektyviais, autorius savo teigimą pataiso, sakydamas, kad „Dievo buvimo įrodymai yra tikri, bet įrodyti Dievo buvimą nėra tas pats, kaip įrodyti kurią nors matematinę teoremą ar apskritai atskleisti ką nors pasaulyje, ko anksčiau nežinojome... Kaip Nelygstamoji Būtis yra nepalyginamai skirtinga nuo visų atskirųjų būtybių, taip ir Dievo buvimo įrodymų tikrumas yra skirtingas nuo tikrumo, kuriuo pažįstame patirtinę tikrovę ar kuriame idealines konstrukcijas matematikoje" (26). Betgi tuojau reikia pastebėti, kad tradiciniai Dievo buvimo argumentai pretendavo ir pretenduoja į *pilnutinį* tikrumą, ir todėl dabar sutikti, kaip autorius sutinka, kad jie tokio tikrumo neturi, yra lygu sutikimui, kad šie argumentai yra tik argumentų bandymai ir todėl, griežta prasme, nėra jokie įrodymai. Vatikanas yra pakliuvęs nelemton padėtin ta prasme, kad jis pasitikėjo viduramžiškais įrodymais, kurie vėliau pasirodė esą beverčiai. Gi Vatikano saistomi filosofai lieka lygiai toje pat keblioje padėtyje, kur šitiems ‚įrodymams' reikia uždėti dvilypę Januso kaukę, iš vienos pusės tariant, kad jie esą visai tikri, iš kitos — kad jų tikrumas esąs vis dėl to ‚skirtingas'.

Šitas keblumas dar ryškiau iškyla tolimesnėje diskusijoje, kur autorius teigia, kad Dievo buvimo įrodymai surišti su tikėjimu. „Nepaisant Dievo buvimo argumentų tikrumo, žmogiškasis Dievo radimas visada drauge yra tikėjimas" (28). Jau šitas sakinys beveik pasako, kad Dievo įrodymai bus ‚tikri' tik tikinčiajam, ir jį patvirtina tolimesnis teigimas: „Dievo buvimo įrodymai yra tikri, bet jie kalba tik tam, kuris pats atsiskleidžia jų nurodomai Nelygstamai Paslapčiai... Dievo atsiskleidimas žmogui vyksta drauge su paties žmogaus apsisprendimu išpažinti Dievą" (28). Už šitų žodžių slypi labai keista situacija. Dievo įrodymai turi įrodomąją galią tik tam, kuris jau Dievą tiki. Tam, kuris netiki (t. y. kuris ‚neatsiskleidžia'), jie nieko neįrodo. Bet kodėl tada žaisti su žodžiu ‚įrodymas'? Kodėl argumentą vadinti ‚tikru įrodymu' ir tada, kai jis neįrodo? Šiuo atveju protestantų teologai yra daug logiškesnėje padėtyje, nes jie pripažįsta, kad Dievo buvimas nėra įrodomas, bet

---

be priežasties. Toksai argumentas tą patį principą priima ir atmeta ir todėl įsivelia į paprasčiausią loginį prieštaravimą. Šitokio argumento rimtu vadinti negalima, jau net visai nekalbant apie jo ‚tikrumą'.

suvokiamas tik per tikėjimo aktą. Bet, žinoma, sugriuvus racionaliam pažinimo keliui, teistinė pozicija praranda daug savo tikėtinumo, nes pažinimas yra saugesnis ir todėl patrauklesnis už tikėjimą.

Šias pastabas baigsime dar vienu nesutarimu. Autorius teigia, kad tiek teizmas, tiek ateizmas galutinai yra apsisprendimo dalykas, arba, kitais žodžiais, kad abu jie lygiai dogmatiški. „Kaip tikėjimas Dievą slepia savyje žmogaus apsisprendimą išpažinti Dievą, taip Dievo netikėjimas slepia savyje apsisprendimą paneigti Dievą" (28). Bet iš tikrųjų situacija yra visai kitokia, nes šios dvi pozicijos visai nestovi toje pačioje plotmėje pažinimo atžvilgiu. Ne ateistui reikia Dievo nebuvimą įrodyti, bet teistui reikia Dievo buvimą įrodyti. Kadangi visas pažinimas prasideda ir remiasi empirine patirtimi, ateistui nereikia Dievo nebuvimo įrodyti, kadangi Dievas patirtyje nepasirodo. Teisto padėtis sunkesnė; norėdamas Dievą teigti, jis turi įrodyti, kad yra ir tai, ko patirtyje nėra. Ateistas yra kaip tas paprastas žmogus, kuriam nereikia įrodyti, kad, štai, šitame kambaryje, dramblio nėra, nes čia dramblio ir nesimato. Bet teistui priešingas teigimas yra surištas su įrodymo užduotimi, lygiai kaip įrodymo užduotis tenka tam, kuris sako dramblį esant kambaryje, kai paprasta akis dramblio ten neregi. Šia prasme, teistas ir ateistas ‚nesėdi tame pačiame laivelyje', ir teisto padėtis yra sunkesnė. Reikia sutikti su Girnium, kad „ateizmas remiasi ne savais Dievo nebuvimo įrodymais, o tik Dievo buvimo įrodymų atmetimu" (28). Tačiau šis faktas galioja ne kaip priekaištas ateizmui, bet kaip vienintelė ateistinės teorijos galimybė.

Vytautas Doniela

KASDIENYBĖS HEROIKA

Liūnė Sutema. *Bevardė Šalis* (Chicago: Santaros - Šviesos Federacija Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondo lėšomis, 1966). 64 psl. $3.00.

Yra poetų, apie kuriuos sakoma, kad jie ieško savęs. Yra poetų, gal niekad savęs tikrai neieškojusių, ir... radusių auditoriją.

Liūnė Sutema, kurios trečioji poezijos knyga *Bevardė šalis* jau senokai pasiekė skaitytoją, nepriklauso nei vienai šių grupių. Save, savo stilių jinai suradusi seniai. Jos piešinys tušu — savitas, išsiskiriąs iš kitų mūsų poečių. Jos lyrika

išoriniai neefektinga. Nepavergianti tonaliniu sugestyvumu. Neįsiskambanti. Nedėkinga deklamacijai. Kiekvienas jos rinkinys yra tarsi „cinéma-vérité“, kur ne tiek svarbus pavienio kadro išbaigtumas, kiek viso liudijimo autentiškumas, atmosferinė visuma. Liūnė Sutema atrodo priklausanti tai grupei poetų, kuriems kasdienybės heroika yra pagrindiniu kūrybiniu požiūriu.

Kaip bebūtų nepriimtini jos įvaizdžiai bei eilėraščio amorfiškumas, kaip bežeistų jos neornamentuotos kalbos ornamentika, Sutemos lyrika pagauna skaitytoją dienoraštine atvirybe. Nėra joj įsikalbėtų melancholijų, švelniai lyčiai derančio jausmingumo, koketerijos. Sutema liudija gyvenimą, ir iš jos eilių skamba balsas moters, pakėlusios likimo kirčius, kuriai nesvetima grumtynių su buitim įtampa. Pasirinktoji eilėdara — baltųjų eilių epiškas tekėjimas dar padidina šį įspūdį.

Lyginant su anksčiau pasirodžiusia *Nebėra nieko svetimo* knyga, naujasis rinkinys dvelkia dar didesniu slogumu ir dramatiškumu. Jei tada poetei pasimatydavo, kad

Nebėra nieko svetimo
Ir niekad dar nebuvo manyje
Tokia gaji, tokia saugi gimtoji žemė,

tai *Bevardėj šalyj* aiškiai jaučiasi kažkoks pasimetimas. Kryžkelė. Kada bijomasi ir norima viskuo abejoti („Išskalauti daiktai“). Grąžinama tai, kas priklauso praeičiai ir gailimasi („Neišduodu, tiktai grąžinu“). Kada nusiviliama net kūrybos prasmingumu („Kraujas“) ir drauge pirmą kartą tvirtai apsisprendžiama „išpažinti atkakliųjų kalba tikėjimą žmogumi ir gyvenimu“.

Jei „Angelas sargas“ yra labiausiai išlaikytu rinkinio eilėraščiu, tai šie fragmentai iš „Nenoriu būti atpirkta“ dar džiugiau liudytų, kad Sutemos sukama į kelią, kur jos žmogiškasis užsigrūdinimas prabils dar autentiškesne, dar brandesne gaida:

Nusikalstu tyla,
kai grubi, plačiadelnė ranka
žmonių veidus skirsto į formą ir spalvą,
lyg vaisius krautuvėj,
ir atžymi juos kaina.
Tada manoji tyla —
kirmėlė, kuri graužias slapta
prie pat šerdies.
Tada manoji tyla,
amaro pradžia,
kuris plečiasi nesulaikomai,

aptraukdamas mano veidą
raupuota gėdos dėme.

Tada esu nusikaltus tyla
ir laukiu, kokia kaina
atžymės ir mane
grubi, plačiadelnė ranka.

— — — — — — — — — —

Nusikalstu kalba
gimtąja ir svetima,
kai lelioju žemei ir apraudu ją,
žodžius rinkdama iš liaudies dainų,
kad ji atsilieptų ir suprastų mane —,
kai kalbu savo meilę žmogui,
žodžius rinkdama iš žodyno,
kad įrodyčiau ją,
ir ji būtų išskirtina —
o palieku tamsoj ir vienatvėj tave,
beraštę, užguitą sielą,
neprakalbinus nei žodžiu,
gimtuoju ar svetimu,
kad tu atsilieptum:
— aš čia —

Gal būt, nesuklysim pasakę, kad poetei yra darę įtakos vokiečių rašytojai, kad jinai taip pat jautusi nūdienių simbolistų niaurų poveikį. Poetės vaizdyne ryškus įsimylėjimas į Hanzos miestų rūstį, ankstyvųjų Viduramžio raižinių primityvą. Gal jos net slapta ilgimasi viduramžinės hierarchijos rimties, bent tokios kaip jinai įsivaizduojama iš pasaku. Ne veltui ji dažnai mini saugių luomų atstovus — pirklius, žvejus, amatininkus. Neatsitiktinis ir motto parenkamas J. Kaupo sakinėlis: „Aš tik galiu ilgėtis anų man nepasiekiamų pasakų kraštų".

Argi nuostabu, jei skaitytojo kartais nepasiekia jos hermetiški poetiniai įvaizdžiai ir simbolika. Aptardamas *Bevardę šalį Draugo* dienraštyje, Titas Alga pakaltino poetę už tai, kad „Tapinių" skyrelyje jinai eilėraščio forma atkūrusi savo įspūdžius iš kažkurio tenajos dailininko parodos. Faktinai be reikalo, nes eilėraščiai kaip „Senkapiuos", „Simbolis", „Medžioklės metas" pakankamai organiški ir kupini vidinės šilumos. Vargu ar neperspėtas skaitytojas būtų atspėjęs, kad jų pagrinde yra matytų drobių atpasakojimas.

Kur, mūsų manymu, poetės žingsnis svirduliuojantis ir netvirtas, tai posmeliuose kaip šie:

Tegu būsimieji žvejai
išsikasa rankom gilias vagas
ir laukia liūties,
ir maitinas laukiniais balandžiais —
Tegu būsimieji skenduoliai
nusiveja patys virves,
ir kala į sieną vinis,
ir žiūri į gatvių žibintus lenktus,
laukdami liūties —

arba

Kiekvienas dabar norės įsūnyt Augintinius,
kiekvienas norės kalbėt jų kalba —
nepakartojama —
norės atkalbėt ją, lyg atgailą,
kad vėl būtų kilnu ir ramu.
Dar anksti. Jau vėlu.
Per sąžiningai buvo atskirti,
savieji nuo svetimų.

Panašios sentencijos, lyg tai literatūrinių užuominų, lyg tai prisiskaitytinių vaizdų griūtis, kurių *Bevardėj šalyj* gal net gausiau negu ankstyvesniam rinkinyje, suteikia įspūdį, tarsi Sutema sąmoningai statytų sieną tarp savęs ir skaitytojo. Kaip mes betikėtumėme poetės drovumu, jos tvirtinimu, kad ji savyje „išnešiojus bailų ir atsargų angelą sargą, savo vaikystės", mums sunku sutikti, kad ši raizgi, įmantri ornamentacija būtų jai būtina.

Bevardė šalis liks L. Sutemos kūrybiniame kelyje knyga, ženklinančia depresinį lūžį, kryžkelę, bet lūžį, vedusį į dar spalvingesnį, niuansuotesnį jos dvasios išsakymą.

Vytautas A. Jonynas

Kad Jurgio Gliaudos *Agonija* yra populiari knyga, rodo išparduota jos pirmoji laida ir neišpildyti užsakymai *Draugo* redakcijoje. Jos populiarumas atidengia vieną mūsų skaitančios publikos tendenciją, kurią taip pat galima pastebėti ir amerikiečių skaitytojuose. Aš ją pavadinčiau aptingusiu žingeidumu. Šių laikų skaitančioji publika, kad palengvintų savo gyvenimo nuobodulį, ilgisi „būti ten", tai yra, praeityje, kada prasidėjo Pirmasis Pasaulinis Karas, kai Vakarų aliantai išsikėlė į Normandiją ar Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą. Savo fotelio jaukioje aplinkoje jie ilgisi būti tų reikšmingų įvykių liudininkais — stebėti, kaip Smetona, pasiraitęs kelnes, per upelį bėga į Vokietiją, pasinerti Molotovo fizionomijos detalėse ir būtinai nepraleisti momento, kai Galvanausko ir prezidento automobiliai vos nesusiduria prie prezidentūros vartų. „Būti ten, kur kas nors vyksta" yra svarbiau negu laužyti galvą, kodėl įvykiai prasidėjo ar kokios buvo jų pasėkos. Nenuostabu, kad šių laikų skaitytojas nori ne bet kokios istorijos, bet „living history".

Agonijos autorius vieną dalyką tai gerai žino. Kaip atspėti plačiosios masės pageidavimus, jis jau yra senai suvokęs. Ir ne vien tiktai lietuviškosios, ką rodo jo pasakojimas apie nacius, *The House Built on Sand*, atžymėtas to tobulo viešosios nuomonės reiškėjo, *Time* žurnalo. Gliauda taip pat žino, kaip save įvertinti. Savo interview, išspausdintame *Draugo* kultūriniame priede, jis nesitenkina įkėlęs save į novatorių, „non-fiction" romanistų eiles, bet ir linksniuoja savo vardą kartu su L. Tolstojaus, lygindamas *Agonijos* ir *Karo ir taikos* istorines sampratas. Iš šio pasikalbėjimo susidaro įspūdis, kad *Agonija* ne tik yra „non-fiction novel", panaši į W. H. Lordo *A Night to Remember*, bet kartu ir istorinis *Karo ir taikos* lygio romanas.

Lietuviškojoje spaudoje *Agonija* susilaukė nemažo atgarsio. Susidūrę su Gliaudos knyga, o ypatingai tos knygos paskutiniu puslapiu, kur išvardinti šaltiniai, vertintojų dauguma jautėsi kiek nejaukiai. Dalis jų — tie, kuriems ši knyga buvo prie širdies — šokosi įrodinėti, kad, nežiūrint aktualios medžiagos, *Agonija* yra literatūra. L. Augštys *Draugo* kultūriniame priede, atskleisdamas *Agonijos* literatūrines savybes, pateikė net tokį argumentą:

> *Visi veikėjų judesiai, mintys, net ir tas gausus rūkymas, perteikti ne valdiškai, bet literatūriškai, ir todėl šie ap-*

rašymai išsiskiria iš panašių aprašymų, tilpusių kituose leidiniuose. („Paskutinės lemtingosios laisvės dienos", 1966 m. sausio mėn. 8 d.).

Gaila, kad, išradęs naują terminą, mūsų kritikas nepaaiškino, kuo gi „literatūriškas" rūkymo aprašymas romane skiriasi nuo „valdiško". Buvo ir tokių, kaip istorikas J. Jakštas *Dirvoje*, kurie atsisakė ieškoti sintezės tarp „literatūriškų" savybių ir „valdiškų" ypatybių. Jie vertino Gliaudos knygą atskiraį kaip istorinį veikalą ir kaip romaną. Panaudoję nemažą kiekį retorikos bei nukalę eilę naujų „sąvokų", mūsų vertintojai, vis dėlto, sėkmingai išvengė kertinės *Agonijos* problemos, tai yra, atsakymo į klausimą, ar Gliaudos knyga yra romanas ar ne.

Kokie yra romano bruožai, kurie jį padaro savaimingu ir atskiria nuo kitokio pobūdžio veikalų, pavyzdžiui, kelionių aprašymų, politinių atsišaukimų ar mokslinių traktatų? Visų pirma, pagal priimtą įprotį, romanas liečia žmogaus gyvenimą bei įvairiausias to gyvenimo galimybes. Tuo būdu, zoologijos veikalas yra išskirtas iš romano sąvokos ribų. Kitą vertus, veikalas, kurį vadiname romanu, turi tvarką, tai yra, jo patiekti faktai yra sutvarkyti pagal autoriaus jiems duotą eigą. Žinoma, tvarką taip pat turi moksliniai, propagandiniai bei kitokio pobūdžio kūriniai. Romano tvarka tačiau skiriasi tuo, kad ji turi specifinį tikslą, kuris randamas veikalo pasaulyje ir kuriam pasiekti neieškoma įrodymų už veikalo ribų. Tuo būdu išnašos, atkreipiančios dėmesį į kitus veikalus, pasakotojo pastabos kūrinio eigoje, kad, girdi, jeigu skaitysi tokio ar kitokio atsiminimus, rasi, kad tas, ką jis (pasakotojas) sako, yra tiesa, ir panašūs dalykai jau yra už romano ribų. Romano tiesa yra paties veikalo viduje. Romanas, nors ir susidedąs iš faktų, atitinkančių žmogiškąjai tikrovei ar tos tikrovės galimybėms, vis dėlto pagrindinai skiriasi nuo paties gyvenimo. Lyginant su gyvenimu, romanas yra kūrėjo vaizduotės pagalba sukurtas fabrikatas, atskleidžiąs jo privačią viziją, įkūnytą veikalo ribose. E. M. Forster yra pasakęs:

> *A work of art — whatever else it may be — is a self-contained entity, with a life of its own imposed on it by its own creator. It has internal order.* (Two Cheers for Democracy, London, 1951, psl. 99).

Šie žodžiai, tarti apie meną apskritai, tinka ir romanui. Romane gali būti patiekta visa eilė įvykusių (istorinių) faktų arba tie faktai gali būti sąmoningai iškraipomi. Jų autentiš-

kumas ar iškraipymas savyje nei didina nei mažina romano vertę. Svarbu ne patys faktai, bet visuma, kurią autorius jų pagalba kuria.

Istorinis romanas čia mums sudaro tam tikrų keblumų. Kaip toks, jis yra kūrinys apie užfiksuotą tikrovę. Istoriniame romane negalima rašyti, kad Napoleonas laimingai viešpatavo iki grabo lentos, žinant, kad jis mirė be karūnos Šv. Elenos saloje.[1]) Tačiau ir istoriniame romane užfiksuoti faktai gali būti iki tam tikro laipsnio iškreipiami. Pavyzdžiui, Tolstojus *Kare ir taikoje* sąmoningai Kutuzovą pavaizdavo visišku bejėgiu, kurio neveiklumas buvo Napoleono armijų pralaimėjimo priežastis. Ši Kutuzovo asmens ir veiklos interpretacija, nors tikroviškai netiksli, atitinka šio veikalo temai, kuri, jeigu iš viso ją galima drįsti vienu sakiniu apibūdinti, yra, kad juo augščiau žmogus (pvz. Napoleonas) stovi socialinėje skalėje, juo mažiau jo veikla turi sąlyčio su gyvenimo tikrove, su kuria jis santykiauja tik per antraeilius šaltinius, tai yra, per jam tarnaujančios žmonių bendruomenės aparatą. Tiktai fatalistiškas rezignavimas įvykių raidos atžvilgiu galįs, laimingu atveju, atnešti teigiamus rezultatus, kas ir atsitinka Kutuzovui. Napoleonas, norėdamas pakreipti įvykių eigą, daro visą eilę sprendimų, neatitinkančiu tikrovei. Žinoma, visa tai yra tik dalis Tolstojaus istorinės vizijos, kurią jis sukūrė savo romano ribose ir kuri, nors ir dažnai neatitinkanti istorinei tiesai, yra žmogiškų galimybių ribose bei tų galimybių vieno pasaulio atskleidimas. Visa eilė sėkmingų istorinių romanų pasižymi tuo, kad jie pajėgia sukurti savitas vizijas, liečiančias laiko eigą ar istorinių įvykių vystymąsi.

J. Kojelis *Draugo* kultūriniame priede („Jurgio Gliaudos ‚Agonijos' personažų problema", 1966 m. vasario 12 d.), pažodžiui atpasakojęs *Agonijos* istorinių veikėjų charakteristikas, toliau tęsia:

> *Ir jei taip eisime per visus istorinėje realybėje atramą turinčius personažus, pamatysime, kaip autorius visų jų atžvilgiu sąžiningai objektyvus: nė vieno nesmerkia nei idealizuoja. Jis juos mums rodo išvidinėje ir išviršinėje*

---

1) Galėtų būti ir toks romanas. Juk rašyti, kad Napoleonas valdė Prancūziją iki savo mirties reiškia įsivaizduoti, kas yra žmogiškų galimybių ribose (t. y. taip galėjo įvykti). Tik tuo atveju romanas jau nebebūtų istorinis, bet įgautų alegorinį ar panašų atspalvį.

plotmėse, ir jie visi yra tikri. Moralinį jų įvertinimą palieka skaitytojui ir istorijai.

Jeigu taip būtų pasakyta apie istorinį ar mokslinį veikalą — puiku. Tačiau tokiomis „dorybėmis" girti romaną yra nesusipratimas. Priešingai, romane, o ypatingai istoriniame, viskas turi būti pajungta veikalo ribose sukurtai istorinei vizijai. Visos rašytojo vartojamos priemonės (personažai, tikroviniai ar ne, yra tik priemonės) ne tik gali, bet ir turi būti tendencingos bei šokiruojančios skaitytoją norima linkme, kad perduotų jam savyje pilną laiko tėkmės vaizdą. Jeigu ne — turime reikalo su knyga, panašia į *The Longest Day*, kur nors ir galvoja kareiviai ir kalba generolai, bet pats veikalas yra ne romanas, bet gabiai parašytas reportažas.

Gliaudos *Draugo* interview vartojama sąvoka „non-fiction novel", kuria jis savo kritikams tvoja per galvas, yra priešingybė savy. Apibūdinti kūrinį fikcija reiškia jį pavadinti įsivaizduotu ar išgalvotu dalyku. Iki šiol romanu kaip tik ir buvo laikomas veikalas, kilęs iš kūrėjo vaizduotės. Apibūdinti veikalą „nefikciniu romanu" yra nuimti pagrindinį barjerą, skiriantį romaną nuo kitokio pobūdžio kūrinių. „Nefikcinio romano" sąvoka reiškia tą patį, ką pasakymas — „romanas, kuris nėra romanas". Taip dar nėra išsireiškęs nei Alain Robbe-Grillet, nei kiti „naujieji romanistai", kurie tariamai jau baigia sugriauti patį romaną.[2]) „Nefikcinio romano" sąvoka priklauso New Yorko advertising'o genijų terminologijai. Tai naujadaras, skirtas parduodamų knygų kiekio padidinimui. Apie tokį veikalą kaip Truman Capote *In Cold Blood* žymus amerikiečių kritikas F. W. Dupee *New York Review of Books* taip pasisako:

The book, he says (T. Capote, L. M.), is an attempt at what is in effect a new genre, the "non-fiction novel". To this claim the only possible retort is a disbelieving grin. The book chills the blood and exercises the intelligence just because it reports, without much novelistic comment or simplification, what one is persuaded really and horribly happened.... If anything, Capote has perfected an

---

2) Pagal Robbe-Grillet, rašytojo uždavinys nėra „atvaizduoti pasaulį" ar „būti jo liudininku", bet pasaulį išrasti. Pagal jį, „išrasti romaną yra išrasti žmogų". Vienintelė priemonė tam atlikti yra literatūra, o vienintelis jos įrankis — vaizduotė.

old form of journalism and done so by virtue of qualities peculiar to his subject and to himself. ("Truman Capote's Score", February 3, 1966).

In Cold Blood, kurią Gliauda iškelia pagrindiniu naujojo žanro veikalu, ir „bestseller'ių" sąrašuose žymima „nefikcinių veikalų" grupėje, tai yra, tarp atsiminimų, biografijų bei panašaus pobūdžio veikalų. Tai rodo, kad ne tik rimtas kritikas, bet ir biznieriai, kurie rūpinasi knygų propagavimu, į nefikcinius romanus dar žiūri su skeptišku šypsniu.

Agonija savo apimtimi yra siauras veikalas. Jeigu Tolstojaus *Karas ir taika* aprėpia apie dvidešimt metų (vieną generaciją), tai Gliaudos *Agonija* apsiriboja keliom savaitėm. Joje vaizduojami įvykiai liečia tiktai Lietuvos žlugimo kulminacinį tašką. Rašydamas istorinėmis temomis, romanistas paprastai susitaiko su faktu, kad laiko ribos, apimančios jo vaizduojamus įvykius, turi būti praplėstos. Net ir Tolstojus, jeigu būtų apsiribojęs vien tiktai Austerlitzo mūšiu arba kokiu nors kitu pavieniu atsitikimu, vargiai ar būtų pajėgęs išvystyti savo *Karo ir taikos* istorines temas. Mūšiai ir okupacijos yra tiktai istorinių įvykių paskiri momentai. Kad supratus tuos momentus, reikia paliesti kontekstą, kuriame jie yra įvykę. Atsitikimus, įvykusius savaitės būvyje, galima tik reportuoti, bet ne kurti iš jų istorines vizijas. Istorija nėra matuojama savaitėmis, bet generacijomis.

Negalima būtų sakyti, kad Gliauda nebando *Agonijai* duoti kontekstą. Ir ko čia nėra! Čia ir Liudviko XVI bėgimas iš Prancūzijos, ir Prancūzų Revoliucija, ir Hitlerio armijų Paryžiaus užėmimas, ir ALTo įkūrimas. Atpasakojamos ir Estijos bei Latvijos okupacijos. Kągi visa tai turi bendro su Lietuvos žlugimu? Nagi, nieko, ką ir pats autorius patvirtina. Atvaizdavęs kai kuriuos Prancūzų Revoliucijos aspektus, jis svariai pastebi, kad tarp šio įvykio ir to, kas vyko 1940 m. Lietuvoje, yra dideli skirtumai. Gerai, — sakai sau, — bet priežastys, dėl kurių Lietuva buvo okupuota, skiriasi ne tik nuo Prancūzų, bet ir nuo daugelio kitų revoliucijų, pavyzdžiui, Kinijos, Rusijos, Kubos ar net Kongo. Kodėl Prancūzų Revoliucija figūruoja *Agonijoje*, o kitos revoliucijos ne, — taip ir lieka neišaiškinta.

Vėl kitoje vietoje autorius kalba apie trijų miestų — Maskvos, Paryžiaus ir Kauno — panašumus ir skirtumus. Įsismaginęs jis pasakoja apie pirmų dviejų miestų kraugerišką praeitį, kontrastu rodydamas Kauno praeities nekaltybę ir todėl (pagal autorių) jo pranašumą. Autorius taip ir pamiršta, kad skyrelio pradžioje (52 skyrius, psl. 334) buvo žadėjęs kalbėti

ir apie panašumus. Šiame skyriuje yra tik pastebėta, kad Champs Elysees bulvaras, tai keista paralelė kauniškei Laisvės Alėjai, o Place de la Concorde tai kauniškė Vienybės aikštė. Priešpaskutiniame skyriaus sakinyje autorius dar prideda, kad įnoringu istorijos žaismu tie trys miestai turėjo mistinį ryšį tarp savęs birželio 15 - 17 dienomis. Kokio pobūdžio buvo tas ryšys — vienas Gliauda težino. Gal būt, pats makabriškiausias knygoje palyginimas yra tarp Liudviko XVI ir Smetonos bėgimų. Čia tai tikrai egzistuoja kažkokie mistiniai ryšiai. Paprastai galvojančiam žmogui tačiau aišku, kad abu bėgo ir vienas pabėgo, o kitas ne. Tik tiek.

Jeigu tikėti autoriaus *Draugo* kultūriniame priede padarytu pareiškimu, *Agonijos* tezė yra, kad „istorija yra kuriama žmogaus sprendimu". Vėliau ten pat dar pridedama, kad „nuosprendis yra lemiamas veiksnys istorijos tvėrime". Rusų ultimatumo priėmimą, kaip jis aprašomas *Agonijoje*, nenorėčiau vadinti sprendimu. Kaip iš aprašymo sužinome, Lietuvai vadovaujančių asmenų nebuvo net aiškiai suvoktos įvairių galimybių alternatyvos ir pasėkos valstybei. Todėl Lietuvos valdžios „sprendimas" daugiau panašus į aklo graibstymąsi tamsoje, o paskutinis posėdis prezidentūroje sudaro tolstojiško chaoso, bet ne vykdomo žmogiško nuosprendžio įspūdį. Tikrus sprendimus anuomet darė tik viena pusė, kas aišku ir be tezių. Norint tačiau šiems paprastiems istorijos vadovėlio faktams duoti romano tezės titulą, tiksliau būtų sakyti, kad „istorija yra kuriama ne visų, bet kai kurių žmonių sprendimu".

Rašydamas *Agoniją*, Gliauda turėjo padaryti daug prielaidų, kurių svarbiausia, kad skaitytojas turi žinoti, kas atsitiko tarp Lietuvos ir S. S. S. R. prieš ir po birželio penkioliktosios. Jeigu *Agonijos* likimas būtų tapti išverstai į svetimą kalbą ir ją paims skaityti svetimtautis, mažai susipažinęs su artimąja Lietuvos praeitimi, rezultatai galėtų būti ne visai malonūs. Gliaudos Lietuva, atsistojusi istorinėje kryžkelėje, yra pasaulis, susidedąs iš elegantiškų karininkų, minkštais kilimais nuklotų prezidentūrų, siauros vizijos politikierių ir mažus gyvenimo patogumus mėgstančios ponijos. Minėtųjų dalykų daugumą autorius vaizduoja su didele meile ir pasididžiavimu, lyg norėdamas pasauliui įrodyti, kad ir Lietuvoje egzistavo „elegancija" ir kad Kaune kadaise buvo kosmopolitiškų bei sofistikuotų žmonių. Visa tai gerai. Tačiau kaip tokia tauta galėjo, pagal autorių, 1941 metais priešui atsakyti sukilimu, yra mįslė, kurią mūsų svetimtautis galėtų išspręsti tiktai pasirausęs po istorijos knygas. Sprendžiant iš Gliaudos knygoje patiektų duomenų, tokia išdavo nėra įmanoma, ypatingai

kai pora sakinių prieš tai autorius visą vadavimo primatą atiduoda užsieniui ALTo pavidale. Tik ten, tarp užsienio lietuvių, egzistuoja „nuostabus politinis brandumas" ir nėra oportunistinio intereso Lietuvos laisvės atžvilgiu. Tiktai užsienyje, pagal Gliaudą, lietuvija iš tikrųjų veda laisvės kovą. Paskutiniuose puslapiuose galima įžiūrėti ir autoriaus tikrą tikslą, apie kurį jis nekalbėjo *Draugo* interview. Jis nori patapšnoti emigraciją, o kartu ir save, per petį. Tiktai mes, tremtiniai, su ALTu priešaky, iki šiol kūrėme ir toliau kursime mūsų tautos istoriją.

Gliauda gali turėti įvairias pažiūras apie Lietuvos istoriją ir jos kūrėjus, bet jeigu reikalas eina apie romaną, kai kurie jo *Agonijoje* vartojami dalykai yra visai nepriimtini. Vienas iš jų yra autoriaus įprotis šauktis kitus į pagalbą savo tiesai įrodyti. Gliauda pakartotinai skaitytoją kviečia jo kuriamą tiesą patikrinti tokiuose šaltiniuose, kaip Krėvės Roemerio, Jacksono, Mačiulio, Woermano ir kitų raštuose. Trūksta tik išnašų, kur būtų sužymėti puslapiai, kuriuose visa medžiaga yra. Autorius nevisai pasitikėjo savo sugebėjimais kurti įtikinančią fikciją. Todėl skaitytojas, ieškąs uždaro pasaulio, kur romano rėmuose būtų vaizduojamos žmogiškos galimybės istorinių jėgų susikirtimo šviesoje — *Agonijoje* to neras. Nesistebėtina, nes Gliaudos vaizduotės lakumas yra ribotas. Jeigu *Lietuvių Dienose*, tame lietuviškajame *Life* žurnale, autoriaus draugai *Agoniją* pavadino epu, o už Paryžiaus bei Maskvos aprašymus jį iškėlė aukščiau Balzako, apie Kauno atvaizdavimą kažkaip nutylėjo. Gliaudos numylėtas ir iš visų miestų išaukštintas Kaunas buvo nevertas Balzako, nes šį miestą dar nesuspėjo aprašyti Fodor *Jet Age Guide to Europe — 1959.*[3])

Gliauda yra labai produktyvus rašytojas. Jis rašo, lyg, dar gyvas būdamas, norėtų sau užsitikrinti lietuviško klasiko vardą. Jeigu tai priklausytų nuo parduodamų knygų skaičiaus, jis, tur būt, jau dabar stovėtų virš K. Donelaičio. Mūsų laimei, nors populiarumas ir yra pagirtina dorybė, jo dar negana. Dabartis, išskyrus Br. Railą ir *Aidus*, *Agoniją* priėmė teigiamai. Reikia tikėtis, kad ateitis šiai knygai bus teisingesnė.

Liūtas Mockūnas

---

3) Ši knyga yra autoriaus naudotas šaltinis. *Agonija*, psl. 408.

DVI PRADALGĖS PAKELIUI Į ŠIENAPIŪTĘ

Įvadiniame *Pirmosios pradalgės* žodyje sakoma:

Tačiau ar iš tikro, negalėdami išlaikyti literatūros žurnalo, mes nebūtume pajėgūs kasmet susilaukti literatūros metraščio? Argi mūsų skaitytojams nebūtų malonu bent kartą per metus susilaukti knygos, kurioje dalyvauja bent kelios dešimtys autorių? Tikimės, kad būtų malonu ir kad tokius metraščius reikėtų leisti.

Kalbėtasai pajėgumas įrodinėjamas per 374 puslapius. Skaitytojo pomėgius, tikėčiau, leidėjai irgi bus atspėję, nes, bent kiek iš Čikagos platintojų teko patirti, knyga buvo noriai perkama.

Tame pačiame įvade skelbiamoji statistika („turime čia svetur apie šimtą rašytojų"), o ir daugumos autorių vardai rodo, kad redaktoriai bazavosi egziline Lietuvių Rašytojų draugija. Gal būt, dalyvius telkiant net buvo naudotasi tos draugijos sąrašais, vieną kitą išstojusį ar nespėjusį įstoti pridedant. Šitoksai būdas be abejonės yra pats „demokratiškiausias" (panaudojant pačios redakcijos terminą, nusakantį medžiagos patiekimą „pagal autorių pavardžių abėcėlinę tvarką"), reikalaująs mažiausiai drąsos, originalumo ar net pastangų, tačiau ar jis ir tiksliausias? Kiekybės ieškant ir tąją kadaise su pasigardžiavimu skelbtą statistiką forsuojant — gal būt. Mat, yra galimybių duoklės susilaukti ir iš rašytojų draugijos narių, kažkokiais būdais kadaise patekusių jos sąrašuosna ir ten tebefiguruojančių „įsisenėjimo teisėmis", vienok šiandien nebeturinčių ko ir nebesusigaudančių kaip pasakyti. O kiekybės, matyt, buvo siekta, nes net minimalinė atranka šį metraštį būtų bent pusantro šimto puslapių sumažinusi. Kad ir tenubraukiant rašinius, vargu beatitinkančius mūsų aukštesnės kokybės net ir ne literatūrai skirtos periodinės spaudos standartams. Patsai literatūros metraščio terminas — manau, ne man vienam suponuoja kai ką didesnio.

Pirmojoje pradalgėje dalyvauja bent 33 autoriai: 15 su poezija ir 18 su prozos gabalais. Matuojant kiekybei tinkamiausiu mastu, būtent statistika, reikėtų dar pridėti, kad poezijai tenka maždaug 74 puslapiai, o prozai — likusieji trys šimtai, kad iš aštuonių moterų penkios yra poetės ir t. t. Tačiau *Pirmoji pradalgė* neabejotinai užsitarnauja kiek rimtesnio žvilgsnio.

Penkiolikos autorių poeziją, reprezentuojamą keliasdešimčia trumpesnių ar ilgesnių kūrinėlių, tiksliai tematiškai skirs-

tyti vargu ar būtų prasminga, lygiai kaip nebūtų tikslu iš jų spręsti apie poetų lygį ar svorį. Kalbant plačiąja prasme, metraštyje vyrauja būtinė poezija. Būtiniai — problematiniai eilėraščiai (Algimanto Mackaus, Liūnės Sutemos, Leonardo Žitkevičiaus), poezija, išsakanti žmogaus ryšį su žeme ir žmogumi (Vitalija Bogutaitė) ar visata (Kazys Bradūnas), yra ir kokybiškai stipriausi. Bradūnas ilgokame hegzametrinio ritmo eilėraštyje „Pirmą pavasarį" itin vykusiai panaudoja liaudies dainų motyvus. Charakteringa, kad peizažinėje poezijoje, ar ji būtų buitinė (Benediktas Rutkūnas) ar simbolistiškai erotinė (Kleopas Jurgelionis), daugiau paisoma klasikinei poezijai būdingų forminių elementų.

Be minėtųjų šiame metraštyje poezijos duoda: Ona B. Audronė, Balys Auginas, Kotryna Grigaitytė, Juozas Almis Jūragis, Juozas Mikuckis, Danguolė Sadūnaitė - Sealey, Vladas Šlaitas ir Mykolas Vaitkus.

Panašaus pobūdžio rinkiniai sudaro daug dėkingesnę platformą reprezentuotis poetams negu prozaikams. Poezijos kūriniai paprastai būna žymiai trumpesni, poetas gali jų duoti keletą ar net kelioliką ir tuo būdu visapusiškiau save atskleisti. Vienetų trumpumas patogus ir ta prasme, kad jis įgalina autorių lengviau skaitytoją sau palenkti, net savotiškai apgauti. Vienas kitas efektingas sąskambis, sklandus posmelis, vykusi metafora ar dar kokia detalė trumpame eilėraštyje skaitytoją paperka, versdama pamiršti nespėjusius giliau mintin įsirėžti bet kokius nesklandumus, dažnai susidarant apie autorių gal ne visai pelnytai šviesų vaizdą. O ir įsibosti skaitytojui turima mažiau progos. Kiek kitoks reikalas su proza. Visuma čia jau žymiai reikšmingesnė negu paskiros detalės. Tokie elementai kaip planas, kompozicija, intryga, stilius, jų išbalansavimas čia iškyla nejučiomis ir veikia į skaitytojo pažiūrą. Atitaisyti kartą skaitytojo susidarytą negatyvią nuomonę prozaikas, tegaudamas pasireikšti vieninteliu kūriniu, nebeturi progos. Iš dalies dėl šitos priežasties metraščio prozinė pusė atrodo kiek blankiau. Ne visi autoriai patiekė jų įprastiniam lygiui atstovaujančius kūrinius.

Iš aštuoniolikos prozinių vienetų keturiolika yra fikciniai, gana įvairių žanrinių formų, pradedant istorinės kronikos ištrauka (Vytauto Alanto „Šventaragis") ir baigiant kiek išplėstu senu ir banaliu anekdotu (Algirdo Gustaičio „Lenktinis peilis"). Kadangi tik šešių iš jų veiksmas vyksta Lietuvoje, būtų galima spręsti, jog šiais maždaug dvidešimtaisiais mūsų egzilės metais praeityje palikto krašto tematika ima atvėsti ir išsisemti. Rašytojo akys krypsta į gyvenamojo krašto buitį ir aktualijas. Tiesa, prie fikcinių pridėjus du atsiminimų lite-

ratūros gabalus (Juozo Švaisto „Vaižgantas apeliuoja į auditoriją“ ir Pulgio Andriušio „Romualdas Juknevičius: asmuo ir kūryba“, kurių pastarasis duoda itin gyvą, žmogišką, nenusaldytą ir neperšaržuotą, stilingai ir su humoru nupieštą šio žymaus režisoriaus portretą), vaizduojamoji aplinka prozoje pasidalytų pusiau. Proporcija nepasikeistų ir pridėjus du vertinimus, kurių vienas liečia egzilinio autoriaus veikalą (Dr. Jonas Grinius „J. Gliaudos šviesuoliai ‚Šikšnosparnių soste‘“), gi antrasis (Jonas Kuzmickis „Egocentrinė Antano Vienažindžio lyrika“) Lietuvoje gyvenusio ir mirusio poeto kūrybą.

Iš fikcinės prozos kokybiškai išsiskiria: Kazimiero Barėno „Kilogramas cukraus“ (forma, požiūriu, pasakojimo būdu), Mariaus Katiliškio „Gėlės žmonos gimtadieniui“ (stiliumi, kompozicija) ir Balio Gražulio „Smarkuoliai“ (mūsuose dar neįprasta priešo tolerancija, žmogišku jo pristatymu). Prie geresniųjų priskirtina ir pati ilgiausia rinkinyje (33 puslapiai) Antano Giedriaus apysaka „Rachelė“, sentimentaliai ir itin šiltai perduota.

Šalia minėtųjų metraštyje su proza dalyvauja: Marija Aukštaitė, Aloyzas Baronas, Aleksandras Napoleonas Dičpetris, Jonas Gailius, Petronėlė Orintaitė, Alė Rūta, Juozas Tininis, Antanas Tulys.

Vienintelis naujokas prozoje — A. N. Dičpetris, stilistiškai eksperimentuodamas, savo surealistiškai (?) sukirptame dvylikos puslapių gabale skaitytojui maža ką tepasako. Dauguma jį priims kaip žodinį žonglieriavimą, nesuvokdami gilesnės minties ar net turinio.

* * *

Kiekybės atžvilgiu *Antroji pradalgė* nenusileidžia *Pirmajai*. Dargi ją prašoka tiek puslapių (446), tiek ir autorių (38) skaičiumi. Tiesa, didelė rašančiųjų dalis iš *Pirmosios* persimetė *Antrojon*. Lyginant abiejose *Pradalgėse* dalyvaujančių autorių kūrybą, kokybiškai veik visada nusveria *Pirmojoje* atspausdintieji kūriniai. Atžanga, kaip sykis, itin ryški poezijoje, *Pirmojoje pradalgėje* kokybiškai vyravusioje.

Poezija ir *Antrojoje pradalgėje* užima daugiau negu ketvirtadalį puslapių, padalintų 22-iems autoriams. Veik pusė jų dalyvavo ir *Pirmojoje pradalgėje*, nors nė vienas jų (išskyrus nebent Danguolę Sadūnaitę - Sealey ir Vl. Šlaitą) stipriau nepasireiškė.

Iš naujųjų autorių poezijoje labiausiai imponuoja Leonardas Andriekus, kurio ciklas „Kunigaikštis Gediminas“ yra gana šviežias kiek savo tematika, tiek ir jos traktavimu. Fragmentas

pakankamai originalus savo forma, gilus mintimi, turtingas puošniu ir skambiu stiliumi.

Jono Aisčio gerbėjai nuoširdžiai apsidžiaugs jau vien jo, nors ir kukliu (du eilėraščiai), pasirodymu, nes šiandien poezijoje jis jau gana retas svečias.

Likusiųjų kūryba vargu benusipelno atskiro paminėjimo. Gerokai atsijojus, gal ir atrinktum vieną kitą posmelį ar net eilėraštį, vertą metraščio, tačiau bendras įspūdis gana blankus. Tai forma ir turiniu pasenusi, atvėsusi ir išsikvėpusi kūryba, primenanti ne putojantį šampaną, o nusidvoksėjusią girą.

Be kai kurių *Pirmojoje pradalgėje* dalyvavusių čia poezijos duoda: Dr. S. Aliūnas (humoristika), Alfonsas Giedraitis, Antanas Giedrius, Stasys Laucius, Pranas Lembertas, D. Mickutė-Mitkienė, Aldona Prižgintaitė, Marija Slavėnienė, L. Švalkus, Elena Tumienė ir Alfonsas Tyruolis.

Trumpos autorių biografijų ištraukos, pridėtos knygos gale, rodo, kad veik visi poetai jau nebepirmos jaunystės, su vienos ar daugiau knygų (blogiausiu atveju „rankraštyje dingusių") kraičiu. Be knyginio „stažo" tėra bene tik australiškė Aldona Prižgintaitė. Tačiau ir ji jau „reiškėsi literatūros vakaruose ir minėjimuose — ir periodikoje".

Argi bereikia išvados, kad *Antrojoje pradalgėje* atsispindįs mūsų egzilinės poezijos vaizdas liūdnas? Be prieauglio, be vilčių? Pasiguoskime, kad tai tik dalinis, atsitiktinis, netikras vaizdas...

Tas vaizdas žymiai geresnis prozoje. Dalyvauja šešiolika autorių (tik keturi jų atsikartoja iš *Pirmosios pradalgės*), kurių bent pusė savo atsiradimą metraštyje pateisina. Ir čia žanrinis sukirpimas įvairuoja: istorinio veikalo ištrauka (V. Alantas tęsia „Šventaragį"), du dramos gabalai (A. Landsbergis ir J. Švaistas), biografinė apybraižėlė, pailiustruota aprašomojo asmens užrašais (Bronys Raila apie režisorių Gasparą Velička), kritika (Aloyzas Baronas, Jurgis Gliauda, Alfonsas Šešplaukis) ir, žinoma, novelės, apysakaitės, vaizdeliai (E. Cinzas, A. N. Dičpetris, J. Eigintas, P. D. Girdžius, A. Gustaitis, I. Joerg, J. Kralikauskas, A. Lukšytė, B. Nausėda).

Geriausiais „trumpo metražo" (kabutes čia vartoju dėl to, kad iš tikrųjų abi novelės yra knygoje ilgiausios) fikciniais kūriniais *Antrojoje pradalgėje* laikyčiau J. Kralikausko „Tigras kremta grotas" ir Eduardo Cinzo „Viena direktoriaus diena". Pirmoji novelė, nors ir kiek ištęsta, yra stilistiniai patraukli, psichologiškai įtikinanti ir iš viso sąžiningai parašyta. Jeigu ji nedaug ką tenustebins, tai tik dėl to, kad Kralikauskas yra žinomas rašytojas. Maždaug šito iš jo ir reikėjo tikėtis. Tačiau antroji — daugeliui bus maloni staigmena. Autoriaus var-

das, bent Amerikoje, manau, iš viso negirdėtas. Neįprastas ir novelės siužetas: veiksmas vyksta turtingo šiandieninės Belgijos valdininko šeimoje. Novelė parašyta lengvu, veik bulvariniu, kiek ironizuojančiu stiliumi, demonstruojant pedantišką aplinkos smulkmenų pažinimą. Dialogai — kiek mediniai, trafaretiški, tačiau gana natūralūs. Konstrukcija — sąmoninga, išbalansuota. Jeigu Eduardas Cinzas tebėra dar pajėgaus amžiaus debiutantas (biografinės užuominos apie jį itin šykščios: „su savo kūryba ligi šiol yra reiškęsis tik periodikoje") būtų tiesiog „nepatriotiška" nesukrauti į jį mūsų literatūrinės ateities vilčių. Redakcija turėjo išlyginti kalbinius nesklandumus, nes kai kurie sakiniai ar išsireiškimai skamba lyg pažodinis vertimas iš svetimos kalbos.

Antroji pradalgė iškelia ir daugiau mūsų egzilinei prozai visai naujų ar bent mažai tegirdėtų vardų, kad ir ne tiek daug žadančių ar duodančių. Tas jų iškėlimas, gal būt, ir yra pats reikšmingiausias įnašas literatūron. Be jau pirmojoje knygoje susipažinto jauno modernisto Aleksandro Napoleono Dičpetrio (g. 1933) čia su dviem trumpesniais gabalais pasirodo jam stiliumi gerokai giminiškas Pr. D. Girdžius (g. 1903), dviejų spaudai paruoštų knygų autorius, savo kūryba sudaręs kiek nejaukų tvistą panūdusio sušokti senelio įspūdį, o taipgi Juozas Eigintas („slapyvardis pridengiąs mūsų mokslininką lituanistą") vadovėliniu stiliumi beatrajojąs nuobodžiai nostalgiškos praeities banalijas.

Paminėjimo verti ir kiti du „debiutantai" prozoje: Agnė Lukšytė (g. 1920) ir Balticus Nausėda (g. 1940). Pirmosios apysakaitė „Sūrus vanduo užlieja akis", saldžiai sentimentali, tačiau gana sklandžiai ir intriguojančiai surašyta, charakteringa tuo, kad ji savyje lyg ir kaupia visas mūsų *Naujosios Vaidilutės* ar *Moteries* žurnalams tipiškų beletrisčių ydas bei dorybes: romantiką, tuščiažodžiavimą, stilistinės ar konstrukcinės disciplinos stoką, etc. Antrojo vaizdelis „Paskirtis" persunktas naiviu patriotizmu ir pretenzija (nemažiau pretenzingai skamba ir šio autoriaus biografinė informacija: „yra įsitraukęs į tekstų rašymą amerikiečių televizijai"). Vaizdelio kūrybinis lygis neprašoka tipiškos moksleivių periodikos beletristinio lygio. Veik kiekviename sakinyje lyg ir kyšo slopinamas šauksmas: „mama, žiūrėk, ir aš su ūsais!"

Iš publicistinių ir kritikos raštų minties svoriu ir analizės taiklumu ryškiai išsiskiria Jurgio Gliaudos straipsnis „Ptolomėjo sistema ir socialistinis realizmas", liečiąs dviejų dešimtmečių lietuviškąją literatūrą Sovietuose. Aloyzo Barono žvilgsnis į „Dabartinę amerikiečių literatūrą" perdėm paviršutiniškas. Jo statistiniai šaltiniai ar cituojami autoritetai gana

abejotinos vertės, išvados lėkštokos ir nebūdingos. A. Šešplaukio referatinio pobūdžio straipsnelis (ištrauka iš platesnės apimties knygos) „Maironio patriotinės poezijos pagrindai“ trafaretiškai vadovėlinis ir sausas.

Antrosios pradalgės gale pridedama (nuo redakcijos) Lukšto pasirašytas skystokos literatūrinės anekdotikos skyrelis „Raibumynai“, o taipgi ir jau minėti „Mūsų autorių“ biografiniai bruožai.

Metraščio leidimo idėja, be abejonės, gera. Dvi pradalgės, žinoma, dar ne šienapiūtė, o norėtųsi, kad redaktoriai ir leidėjai savo užmojį tesėtų. Taipgi norėtųsi metraštyje matyti kiek galima tikresnį, sakyčiau šventadieninį, nūdieninės mūsų egzilinės literatūros paveikslą. Iš redakcijos norėtųsi mažiau „demokratijos“ ir daugiau redagavimo. Norėtųsi daugiau aktualios recenzijos, kritikos, apžvalgų, o taipgi prisiminimų apie mūsų kūrybines asmenybes. *Antroji pradalgė* padarė sveikintiną žingsnį išeidama už rašytojų sąjungos sąrašo ribų. Bereikia, kad redakcija imtų skirti literatūrą nuo rašliavos.

Titas Guopis

MOKSLO HORIZONTAI

PASIKALBĖJIMAS SU ROMUALDU VISKANTA

Didelė jaunesnės inteligentijos dalis pasirenka profesijas tikslių̨jų̨ mokslų ir inžinerijos srityse. Jų tarpe yra keletas asmenų, pasiekusių savo srityse pripažinimo ir dar daug žadančių ateityje. Bet, jei lietuvių pasiekimai humanitarinių mokslų srityse susilaukia bent šiek tiek dėmesio lietuviškoje visuomenėje, tai gamtos mokslus priimta laikyti už mūsų dėmesio ribų. Šis paradoksas sunkiai suprantamas, ypač šiais laikais, kai gamtos mokslai yra pasiekę išsivystymo laipsnio ir įtakos į mūsų gyvenimą, kuriems jokia kita sritis negali prilygti. Šis nenormalumas nėra vien lietuviškos išeivijos reiškinys. Jis randamas visur ir yra iššaukęs reakciją, kurios pradžią galima priskirti britų rašytojui C. P. Snow, iškėlusiam „dviejų kultūrų" klausimą. Šis pasikalbėjimas su dr. Viskanta turėtų pasitarnauti glaudesniam ryšio užmezgimui tarp jaunesnės kartos tikslių̨jų̨ ir humanitarinių mokslų atstovų.

Romualdas Viskanta gimė 1931 m. Išlandžių kaime, Marijampolės apskr. Lankė lietuvių gimnaziją Uchtėje ir Diepholze. 1949 m. emigravo į JAV, vakarais baigė vidurinę mokyklą ir lankė Wilson Junior College. 1952-3 m. lankė University of Illinois - Navy Pier, kurį baigė Urbanoje 1955 m. B. S. laipsniu mechanikos inžinerijoje. 1955-6 m. gilino studijas Purdue universitete įgydamas M. S. laipsnį taip pat mechanikos inžinerijoje. Dirbo Argonne National Laboratories. 1960 m. Purdue Universitetas jam suteikė Ph. D. laipsnį. 1962 m. dr. Viskanta persikėlė į Purdue universitetą, Lafayette, Ind., kur yra laikomas vienu iš pasaulinio masto ekspertų šilumos mainų radiacijos būdu srityje.

Kaip žinome, šiluma gali būti perduodama konvekcijos, kondukcijos ir radiacijos būdais. Šilumos mainai konvekcija yra svarbi sritis pramonėje, nagrinėjama mechanikos ir chemijos inžinierių, ir yra susilaukusi nepalyginant platesnės literatūros nei kitos sritys. Iš inžinieriaus (bet nebūtinai iš fiziko) taško, šilumos mainai kondukcija yra lengvai apskaičiuojami, tuo tarpu šilumos mainai radiacijos būdu, ypač kai susiduriama su aukštomis temperatūromis, stokoja tvirtesnio teorinio pagrindo. Susipažinimui, gal būt, būtų įdomu sužinoti iš dr. Viskantos, kodėl jis pasirinko tyrinėjimus pastarojoje srityje.

Viskanta: Į tai nuvedė dvi priežastys. Argonne National Laboratories dirbau prie atominių reakcijų konstrukcijos klausimų, daugiausia prie neutronų srauto savybių. Matematiškai neutronų srauto savybių tyrinėjimas yra analogiškas šilumos mainų teorijai. Tuo pačiu metu šilumos mainai radiacijos būdu pradėjo susilaukti didesnio dėmesio, ypač sprendime įvairių uždavinių, susijusių su aukšta temperatūra, kaip, pavyzdžiui, astronautų grąžinimas į žemę. Čia radiacija turi svarbią reikšmę. Doktorato tezę rašiau ne universitete, bet jau dirbdamas Argonne, tačiau jos temą „Šilumos mainai radiacijos būdu absorbuojančioje ir dispersuojančioje medžiagoje" pasirinkau aš pats. Tezė buvo grynai teorinė, viena iš pirmųjų šioje srityje. Ją rašant, teko naudotis ne inžinierių, bet astrofizikų ir kitų mokslininkų darbais.

Šatas: Darbas Argonne National Laboratories buvo maždaug pusiaukelyje tarp karjeros pramonėje ar universitete. Kas nulėmė apsisprendimą grįžti į akademinį darbą?

Viskanta: Daugiausia tai nulėmė galimybė laisvai pasirinkti tyrinėjimų temas, kas įmanoma tik universitete. Pramonėje ar tyrinėjimų laboratorijose, kaip Argonne, esi priverstas dirbti prie patiektų problemų, nors nebūtinai griežtai suformuluotų, bet vis dėlto nesi laisvas jų pasirinkime. Universitete ieškai paramos iš įvairių įstaigų savo paties idėjoms studijuoti. Šiam apsisprendimui įtakos taip pat turėjo buvęs mano tezės patarėjas prof. R. J. Grosh, kuris vadovauja Purdue universiteto mechaninės inžinerijos mokyklai. Be to, man buvo įdomus dėstymo darbas. Dar bedirbdamas Argonne, vakarais dėsčiau Illinois Institute of Technology. Dabar dėstau dažniausiai vieną „graduate" kursą semestre ir dirbu su studentais, siekiančiais aukštesnio mokslinio laipsnio. Aš į tai nežiūriu kaip į mokymą, bet kaip į pagalbą studentams, kur ir kaip susirasti duomenų jų darbui. Šiuo metu dirbu su septyniais studentais, kurie ruošia doktoratus, ir su trimis, kurie ruošiasi magistro laipsniui.

Šatas: Manau, kad skaitytojams būtų įdomu sužinoti apie paties atliekamus tyrinėjimus ir taip pat ateities planus.

Viskanta: Mano tyrinėjimų pagrindą sudaro radiacijos reiškinių ir jos efektų tyrinėjimas įvairiose technologiniai ir fizikaliniai svarbiose problemose. Pavyzdžiui, tyrinėju radiacijos įtaką į aukšto spaudimo bangą, kuri gaunasi atominės bombos sprogimo ar satelitų grąžinimo į žemę metu. Dirbu aukštos temperatūros dujų ir plazmos atšaldymo, aukštos temperatūros skysčių tekėjimo kanalais, šilumos mainų konvekcijos būdu metalų tirpiniuose klausimais. Kartu su Stanford universitetu tyrinėju kristalų auginimą iš aukštos temperatūros lydinių. Greta šių klausimų, surištų su aukšta temperatūra, taip pat tyrinėju dujų emisijos charakteristiką nuo žemos temperatūros paviršių. Su mūsų mokyklos agronomijos skyriumi sprendžiame bendrą klausimą apie šilumos ir masės mainus augaluose. Augalų lapuose vyksta labai sudėtingi šilumos ir masės pasikeitimai. Pavyzdžiui, įdomu ištirti, kiek mažiausia reikalinga augalui vandens, kad jis galėtų augti, kaip augalai išspinduliuoja ir sugeria šilumą savo lapais.

Šatas: Ši paskutinė sritis, atrodo, lyg nukrypimas nuo pagrindinių tyrinėjimų.

Viskanta: Taip nėra. Jau anksčiau minėjau, kad buvau susidūręs su padėtimi, kur teko naudotis ne inžinierių, bet astrofizikų darbais. Ir šiame darbe su augalais galioja tie patys šilumos ir masės mainų principai, tik tenka dirbti su kitų disciplinų žmonėmis, šiuo atveju agronomais. Ši tema man teko neplanuojant. Vienas profesorius paliko universitetą vieneriems metams ir jo prašomas sutikau pagelbėti su juo dirbusiam studentui. Po šių ilgesnių atostogų, profesoriui atgal nebegrįžus, šių tyrinėjimų tęsimas atiteko man.

Šatas: Atrodytų, kad paties atliekami darbai artimesni fizikai nei mechanikos inžinerijai. Įdomu, ar pats save identifikuoji su fizikų - mokslininkų ar su inžinerijos profesija? Žengiant žingsnį tolyn, šiuo metu, kai skirtumas tarp inžinierių ir mokslininkų daugelyje sričių nyksta, gamtos mokslininkus kartais mėgstama klasifikuoti į asmenis, kurie pirmoje eilėje domisi gamtos reiškinių išaiškinimu, ir į asmenis, kurie domisi jų pritaikymu. Kur pats save priskirtum?

Viskanta: Laikau save inžinierium, toje srityje esu įgijęs savo profesinį išsilavinimą. Mumyse inžinierius dažniausiai reiškia asmenį, kuris braižo, atlieka ir vadovauja konstrukcijoms ar dirba panašų darbą. Ta prasme tikriausiai neatitikčiau inžinieriaus klasifikacijai, nes po braižybos kurso mokykloje neteko daugiau atsisėsti prie lentos. Einant prie antros klausimo

dalies, tai mano pagrindinis interesas yra gamtos reiškinių pritaikymas, o ne jų išaiškinimas. Pavyzdžiui, šiuo metu mane domina klausimas, kartais vadinamas „baltojo lokio" efektu. Baltojo lokio kailio plaukai pasistoja, kai temperatūra yra žema. Tuo būdu jo kailis neatmuša saulės spindulius, bet juos sugeria. Esant aukštesnei temperatūrai, plaukai sugula ir, atmušdami spindulius, padeda lokiui apsisaugoti nuo saulės. Man įdomu, ar nebūtų galima pasimokyti iš lokio ir ką nors panašaus pritaikyti astronautų ir jų kabinų apsaugojimui. Arba man įdomus žmogaus odos reagavimas į temperatūros pasikeitimus, bet irgi daugiau iš taško, kaip tai būtų galima pritaikyti tikslesnių temperatūros matavimo instrumentų konstrukcijai. Mano profesiniai interesai, gal būt, kristų kur nors tarp pritaikomosios fizikos ir mechaninės inžinerijos.

Šatas: Man susidarė įspūdis, jog didelė paties darbo dalis yra grynai teorinio pobūdžio, nors nukrypimas į šilumos mainus augaluose, tur būt, reikalauja nemaža eksperimentinio darbo?

Viskanta: Paskutiniu metu vis daugiau krypstu į eksperimentavimą. Tai iš dalies rišasi ir su dabar lengviau gaunama finansine parama, nes eksperimentiniai darbai reikalauja daugiau lėšų.

Šatas: Dabar madinga mokslininkams pakeisti savo darbo sritį. Ar neturi planų padaryti tokį posūkį?

Viskanta: Šiuo metu ne. Ima daug laiko, kol pasieki gerą savo srities pažinimą. Srities pakeitimas pareikalautų ilgos neproduktyvių metų eilės.

Šatas: Su tuo nevisiškai norėčiau sutikti. Fizikų ir chemikų įsikišimas į biologiją buvo reikšmingas ir paskatino biologijos mokslo pažangą.

Viskanta: Taip, bet jų įnašas biologijon nesudarė srities pakeitimo. Tai daugiau chemijos ir fizikos principų pritaikymas biologinių klausimų sprendimui. Aš nemanau pakeisti savo srities — šilumos mainų radiacijos būdu. Kokioje srityje šie tyrinėjimai bus taikomi, priklauso nuo pareikalavimo. Šiuo metu radiacija yra svarbu technologijoje, erdvės ir kai kurių karinių problemų sprendimui. Ateityje tai gali pasikeisti.

Šatas: Šiuo metu praktikuojamas profesorių pasikeitimas su kitais, ypač užsienio universitetais. Tai dar nėra plačiai daroma su Sovietų Sąjunga, bet bent hipotetinėje plotmėje įdomu, kaip pats žiūrėtum, jei susidarytų galimybė padėstyti Vilniaus Universitete ar Kauno Politechnikos Institute?

Viskanta: Šiuo metu, tur būt, nedrįsčiau. Man rodos, kad net asmeninis saugumas nėra užtikrintas.

Šatas: Bet prileidus, jog santykiai su Sovietų Sąjunga pagerėtų?

Viskanta: Priklausytų nuo aplinkybių, iš kur ir kokia forma toks hipotetinis pakvietimas ateitų. Nemanau, kad aš pats to norėčiau ieškoti.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) M. Drunga, *red. Lietuvių Studentų Sąjungos 1966 metraštis* (Chicago, 1966).
2) Antanas Gustaitis. *Ir atskrido juodas varnas* (Chicago: Santara - Šviesa Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondo lėšomis, 1966).
3) Astride Ivaska. *Ezera krīstibas* (Upeskalns, 1966).
4) Ivar Ivask. *Päev astub kukesammul* (Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1966).
5) *Jaunā Gaita*, 1966 m., Nr. 58. Žymia dalimi lietuvių poezijai skirtas latvių jaunosios kartos kultūros žurnalo numeris.
6) Viktor Kõressaar and Aleksis Rannit, *eds., Estonian Poetry and Language: Studies in Honor of Ants Oras* (Stockholm: Estonian Learned Society in America, 1965).
7) Algirdas Landsbergis. *Penki stulpai turgaus aikštėje*. Drama (Chicago: Santara - Šviesa Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondo lėšomis, 1966).
8) *Lituanus*, Winter, 1965, ir Spring, 1966.
9) Antanas Rūkas, *Mano tautos istorija*. Lyrika. Iliustravo Viktoras Petravičius (Čikaga: Penki skaitytojai, 1966).
10) Liūnė Sutema. *Bevardė šalis* (Chicago: Santaros - Šviesos Federacija Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondo lėšomis, 1966).
11) Domas Velička, *Konspektinė lietuvių kalbos metodika*. II Dalis. Grožinio skaitymo pamokos (Čikaga: Pedagoginis Lituanistikos Institutas, 1966).

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

JAUNOJI KARTA IR VISUOMENĖ 1966 M.

Jaunimo Kongreso metu maždaug trisdešimčiai įvairioms dvasios kryptims atstovaujančių veiklių jaunosios kartos žmonių iškėlėm šiuos klausimus:

1. *Kuo Jūs dabartiniame lietuviškame gyvenime džiaugiatės, ką ypač teigiamai vertinat?*

2. *Kuo Jūs dabartiniame lietuviškame gyvenime labiausiai piktinatės, ko gėdinatės, ką ypač neigiamai vertinate?*

3. *Kokie yra, Jūsų nuomone, lietuvių jaunosios kartos (apie 1938-48 m. gimusiųjų) teigiamiausi ir neigiamiausi, patraukliausi ir nepatraukliausi bruožai?*

4. *Ar įmatote lietuvių visuomenėje bei jaunuomenėje įtampą tarp „ortodoksijos" ir „revizionizmo"? Jei taip, tai kokios nuotaikos, institucijos, idėjos įvairiose lietuvių gyvenimo srityse atstovauja „konservatizmui" ir kokios „revizionizmui"?*

5. *Kas, Jaunimo Kongresą rengiant ir jo eigoje, išryškėjo apie jaunimą ir visuomenę, ir jų tarpusavio santykius, ko anksčiau nebuvo pilnai apčiuopta ar suvokta?*

Spausdiname iki šiol gautuosius atsakymus.

Ir vėl reikia Baranausko, kuris parodytų, kad lietuvių kalba galima rašyti

MYKOLAS DRUNGA:

1. Atsakyti šį klausimą mums nėra lengva, nes patys esam lietuviškojo gyvenimo dalyviai bei kūrėjai, ir todėl kažkokių ypatingai vertintinų reiškinių iškėlimas ar tik nepasidarytų džiaugimasis savimi pačiais, dėkojimas sau už savo pačių

dorybes? O tai, tur būt, neetiška. Todėl reikia arba visai neduoti atsakymo, arba ieškoti kitos išeities. Gal būt, galima atsistoti į svetimo stebėtojo poziciją, įsivaizduojant distanciją tarp savęs ir lietuviškojo gyvenimo, ir tuo būdu, panašiai kaip moksluose, siekti „objektyvaus" sprendimo. Tačiau ir šitaip (prastai) siekiant sprendimo, neaišku, kokiu pagrindu reiktų išskirti tikrai pagyrimo vertą reiškinį. Pvz. ar faktas, jog lietuvių išeivija tebėra tautiškai gyvastinga ir neslepia, o greičiau sąmoningai manifestuoja savo savitumą, yra vertas ypatingo pagyrimo, ar tai tik taip, kaip „turėtų būti", ir todėl nelaikytina išskirtinu nuopelnu? O Jaunimo Kongresas, ar savo apimtimi ir polėkiu tai buvo visuomenės standartą prašokstąs reiškinys, ar tik lauktinas, normalus tos visuomenės didelio potencialo išnaudojimas? Taip pat ir mūsų kultūrinė kūryba gali būti vertinama dvejaip: kartais atrodo, jog apskritai ja reikia pasigirti ir pasidžiaugti, gi kitais atvejais ji verčia atsidusti jos mėgėjiškos menkystės akivaizdoje. Reiškinys po reiškinio išsistato dvejopo vertinimo galimybei, o gal ir būtinumui. Įdomus klausimas: ar tik išeivijoje taip atsitinka, ar ir savoje žemėje bei jos laisvėje?

2. Tiesa, yra reiškinių, kurie be jokios abejonės verti tik pasipiktinimo ir blogesnio žodžio: savo nuodėmes ir trūkumus visuomet lengviau nujausti (nors ne pripažinti) negu dorybes, ir, svarbiausia, apie trūkumus reikia kalbėti. Čia norėtųsi nurodyti gal būt tik į vieną mūsų visuomeninio gyvenimo ligą, kurią tikriausiai daug kas yra pastebėjęs. Kalbu apie tai, kad mūsų didžiųjų veiksnių ir organizacijų valdžiose su mažom, taisyklę patvirtinančiom išimtim atsiduria žmonės be galvos ir polėkio. Tiek Bendruomenėje, tiek ir laisvinimo veiksniuose turi tendenciją įsitvirtinti žmonės, kurie negali prisidėti prie mūsų gyvenimo kokybės pakėlimo. Intelektualinės pajėgos išstumiamos ar nusivilia ta politikavimo ir vaikiškų ambicijų patenkinimo dvasia, kuri klesti svarbiųjų sambūrių viduje. Į vadovaujančias pozicijas patenka asmenys, kurie stokoja patyrimo ir sveiko proto. O paskui, svarbiausia, tie žmonės pavadinami „tautos elitu". Mes visi nešame atsakomybę už šito sluogsnio įsitvirtinimą ten, kur jo nereikia. Tiksliau pasakius, neša atsakomybę tie, kurie šį blogumą yra aiškiai pastebėję. Jie, atrodo, pasidavė beviltiškumo pagundai ir nuo didžiųjų organizacijų pabėgo. Tačiau joks visuomenės atnaujinimas negali įvykti be Bendruomenės ir laisvinimo institucijų perkūrimo, ir tai reiškia, jog inteligentai turi jomis domėtis ir rūpintis ir jų neišleisti iš akių. Perkeitimo darbo už juos niekas kitas neatliks. O palikti Bendruomenę ir laisvinimo institucijas (ypatingai daug pinigų prisisiurbusį ALTą) vidutiniškumo partizanams ir nesąži-

ningiems politikieriams yra niekas kita kaip visuomenės išdavimas.

3. Pasisakant tik apie neigiamiausius bruožus, reikėtų iškelti nepakankamai gerą lietuvių kalbos mokėjimą ir iš viso gana neinteligentišką pažiūrą į lituanistinės savišvietos reikalingumą. Atrodo, kad mūsų jaunajai kartai tik tiek terūpi mokėti savo kalbą, kiek jos reikia susišnekėjimui ir susirašinėjimui. Apie kalbos kultūrą nė nepagalvojama. Čia, o ne kur kitur, reikėtų ieškoti beletristų, poetų ir dramaturgų stokos jaunosios kartos tarpe priežasčių. Situacija analogiška prieš maždaug šimtmetį egzistavusiajai: ir vėl reikia Baranausko, kuris parodytų, jog ir lietuvių kalba galima rašyti. Tiesa, dabartinėje situacijoje pasitenkinimas prastu kalbos mokėjimu nebūtinai reiškia aplamai tautinės sąmonės išblėsimą. Priešingai, silpnesnis kalbos vartojimas kaip tik pasireiškia labai dažnai pačiuose veikliausiuose ir svarbiausiuose jaunosios kartos organizaciniuose veikėjuose (čia, aišku, neturiu galvoj senateivių). Pvz. į Jaunimo Kongreso ruošą svarbioms pareigoms buvo įtraukti žmonės, kurie lituanistinėj srityj yra mažaraščiai. Šių asmenų visuomeninį veiklumą gal reikėtų aiškinti kaip pasąmoninę kompensaciją už nepakankamą artimumą su savąja kalba ir kultūra. Vienok padėtis dėl to nepasidaro toleruotina ir išteisintina. Jei jaunieji nori, kad lietuvių išeivija ir toliau pasiliktų kultūriškai kūrybingas elementas, jie turi plačiau ir sistematiškiau pasinaudoti lituanistinio išsilavinimo galimybėms ir kiekvienas užsiangažuoti kaip galima geresniam savo kalbos išmokimui.

4. „Ortodoksiją" ir „revizionizmą" galima išskirti beveik visose lietuvių gyvenimo srityse. Politikoje šis išsiskyrimas akivaizdžiausias: ortodoksijai atstovauja, galime sakyti, VLIKo, ALTo ir panašios senos laisvinimo sampratos, gi revizionizmui atstovauja tos „veidu į Lietuvą" nukreiptos idėjos, kurios tikslų hierarchijoje reikalauja skirti rusų okupacijos ir komunistinės santvarkos pašalinimą, antrąjį tikslą subordinuojant pirmajam. Todėl revizionistinės sampratos ir pasisako už „ryšių politiką", t. y. už santykiavimo galimybių su tautos žmonėmis ir institucijomis išstudijavimą ir panaudojimą antirusiškų nuotaikų krašte padrąsinimo tikslu. Išeivijos kultūrinės veiklos srityje revizionizmas matyti tose pastangose, kurios siekia stiprinti visuomenėje domėjimąsi tuo, kas nauja literatūroj, mene ir muzikoj; ortodoksijai ar konservatizmui čia atstovautų priešingos tendencijos, žiūrinčios su nepasitikėjimu ir net panieka į moderniškesnius reiškinius. Šiame sąryšyje nieko nereikia specifikuoti, nes šie reiškiniai plačiai pastebėti ir apie juos nemaža rašyta.

5. Jaunimo Kongresas, gal būt, labiausiai išryškino tai, kad savo politiniais pareiškimais jaunuomenė neturi baimintis, nes vieninteliai, kurie jais gerokai sunervinti, yra mūsų „tautos elitas“ ir... Lietuvos okupantas. Ta prasme Jaunimo Kongresas ženklina tam tikrą lūžį, reiškianti naujų galimybių atvėrimą jaunuomenei girdimai pasisakyti politinėje srityje. Šių galimybių panaudojimas yra jaunosios kartos didysis uždavinys.

Daugiau jaunų žmonių, sukančių liberalesnio galvojimo link

DALIA BULGARAUSKAITĖ:

1. Visuomet vertinu tai, kas, mano manymu, turi didesnę visuotinę ir ilgalaikę reikšmę, kas žada išlaikyti vertybių tęstinumą. Mums, išeiviams, kurių jėgos ir laikas skirti lietuviškiems reikalams yra neišvengiamai riboti, ypač svarbu atskirti pelus nuo grūdų ir koncentruotis ten, kur verta.

Yra polinkis labiausiai, gal net išskirtinai, vertinti kultūrinius pasiekimus. Tačiau tik geras kūrinys yra visuotinė vertybė. Mumyse per dažnai menka ar labai vidutiniškos vertės kūryba pervertinama. Būtinas kritiškumas atrankoje, nes esam linkę sentimentaliai vertinti kiekvieną sutiktąjį kūrinį.

Nenuneigiant kitų meno šakų, asmeniškai daugiausia džiaugsmo suteikia literatūriniai kūriniai, gal dėl to, kad, apsuptiems svetimos kalbos, jie yra savos kultūros salos. Dėl to kiekvienas literatūros kūrėjas, ypač jaunosios kartos, jau savaime renkasi gan hermetišką kelią kurti keliems žmonėms su viltimi kada nors pakliūti į bendrą tautos literatūrinį aruodą. Be to, literatūra, būdama intelektualiausia iš menų, gali pilniausiai ir plačiausiai išreikšti mūsų laiko ir kartos problematiką. Tad tie reti originalesni ir kritiškesni literatūriniai veikalai, ypač iš jaunesniųjų tarpo, yra didelis ir brangus turtas.

Šalia individualios kūrybos, kultūrinė veikla, t. y. lietuviškos kultūros puoselėjimas ir nešimas savo ir svetimtaučių tarpan turi didelę ne tik asmenišką, bet ir propagandinę reikšmę. Čia vėl vertintini sąmoningumas, kritiškumas ir išradingumas. Vargu ar kluoniniai, priešnepriklausomybinių laikų netiksliai verstų vaidinimų pastatymai ką nors kam nors duoda. Vertinu tautinį meną, tačiau dažnas, trafaretiškas jo naudojimas ar itin blogas išpildymas ne tik nėra kūrybingas, bet dar net žalingas pačiai liaudies kūrybai, kuri yra subanalinama ir išniekinama.

Tačiau palikus trafaretą, mūsų kultūrinės veiklos yra daug ir stiprios. Gal pagrindinis yra spaudos darbas: laikraščiai, žurnalai, kaip *Metmenys* ar *Aidai*, knygų leidimas, lietuviška enciklopedija. Taip pat pastovios švietimo institucijos kaip Čika-

gos Pedagoginis Institutas, lituanistiniai kursai, pastovūs meniniai vienetai — vis tai kolosaliniai įnašai. Be to, laiko ir aplinkos kintančiame spektre atsiranda naujos mintys ir bandymai, vertingi jei ne pačia kokybe, tai bent naujumu, pvz., eksperimentalinio teatro pastatymai, filmų bandymai, įvairūs diskusiniai vienetai.

Svetimtaučių informavimo lauke vertinčiau *Lituanus*, nors ir ne visai tobulą, bet toje srityje vis tik vienintelį pastovų ir rimtesnį žurnalą.

Politinė veikla, mano nuomone, irgi verta dėmesio. Nors politika savo esme yra laikinesnė už kultūrą, tačiau šiais laikais negalima pamiršti ir jos reikšmės. Čia malonūs jaunųjų naujų politinių bandymai, kaip kad Antikolonialinės Lygos veikla Jungtinėse Tautose.

2. Neigiamybių lietuviškame gyvenime daug. Bendrai žvelgiant, išryški susmulkėjimas, suasmenėjimas, atsisakant ne tik bendros idėjos, platesnės vizijos, bet ir objektyvumo. Iš to, manau, kyla jei ne visos, tai bent dauguma kitų ydų, kaip kad užsidarymas savoje grupėje, nematant aplinkos ir jos įvykių, netolerancija, galop abejingumas bet kokiai veiklai ar bet kam lietuviškam. Šį polinkį regime nuo negrų mušimo Marquette Parke iki sauvališko suskirstymo per laikraščius, kas komunistas ir kas ne, nuo kai kurių vyresnių veikėjų uždaro ir dogmatiško lietuviškos veiklos nustatymo iki galutino kitų jaunųjų nutautimo.

Liūdna matyti žmonių užsidarymą smulkume, bet pikta ir gėda, kada tas pasireiškia piktybiškai, kartais net perversiškai. Pavyzdžiui, lietuvių mažumos laisvės aspiracijos ir siekimai jungiasi kartu su netolerancija ir nekentimu kitų mažumų, kaip kad negrų, žydų ir kt., arba toks įsivarymas į antikomunistinę psichozę, kur kiekvienas liberališkesnis žingsnis įtariamas komunizmu.

3. Ši karta (1938 - 48 m. gimusiųjų) daugiausia išėjusi jau amerikietiškas mokyklas. Kaip priešprieša vyresniajai kartai (1930 - 38 m. gimusiajai), joje mažiau europiško intelektualizmo, susidomėjimo organizaciniais reikalais, tačiau ji turi užtenkamai realumo, gali susitelkti akcijai, ką štai parodė Jaunimo Kongreso surengimas ir tam tikri politiniai veiksmai.

Paskutiniai judėjimai amerikiečių universitetuose, ypač laisvės teisių, politikos srityse negalėjo neįtaigoti ir mūsų jaunimo. To pasėkoje yra šioks toks jaunimo intereso atgimimas, ypač politikoje. Taip pat šioje kartoje išryškėjo didesnis bendro tikslo ir darbo pajutimas. Tarporganizacinis šovinizmas, populiarus anksčiau, šiandien beveik neegzistuoja.

Bendrai jaučiama „ekumeninė" dvasia, artėjimas į bendresnį žvilgsnį, bendresnę veiklą. Intelektualiai liberalėjama, politiniai ieškoma bendrų vienetų (Antikolonialinės Lygos, BATUNo, žygio į Jungtines Tautas pavyzdžiai), visuomeniniai projektai išplečiami. Su Pasaulio Jaunimo Kongresu pradėtas tarpkontinentinis kontaktas, kurs jau savaime veda didesnio bendrumo ir platumo linkme.

Tarp jaunųjų neigiamų bruožų, be abejo, įeitų vis didėjąs nutautimas ir abejingumas bet kam lietuviškam. Nesant užtenkamo skaičiaus veikėjų, tie, kurie ateina, dažnai perpaikinami ir pervertinami, taip kad, nustoję kritiškumo, pasidaro sauvališkais ir nesukalbamais. Sunku šiais laikais išugdyti išbalansuotą savikritiką, ypač kada dažnai vertinama akcija, pasireiškianti kiekybe, o ne kokybe. Ši tendencija ypač ryški suvažiavimuose, stovyklose ir apskritai jaunimo veikloje. Skaičiai imponuoja, bet programa atsitiktinė, dažnai neįdomi ir nedominanti klausytojų. Daug kas, atrodo, daroma tik tradicijos dėliai, nesąmoningai, ką pailiustruoja spalvingos įstojimo į studentų organizacijas apeigos, po kurios būna maža veiklos.

4. Lietuvių visuomenėje, kaip ir kitur, gali būti įžiūrimi anketoje formuluotieji „ortodoksijos" ir „revizionizmo" poliai. Ekstremistinis „beržiškumas" gal atstovautų kraštutinei ortodoksijai. *Vienybė* ir jos pažiūros, sakyčiau, atstovauja kraštutiniam revizionizmui. Šiaip didžiuma pasireiškimų nenueina į pačias ekstremas.

Oficialioji lietuvių pažiūra, būdama aktyviai antikomunistinė, be abejo, daugiau linkus į ortodoksinį žvilgsnį, taip kad dauguma institucijų kaip Lietuvių Bendruomenė, ALTas, VLIKas bei laikraščiai *Darbininkas, Dirva, Draugas* ir kt. jei ne oficialiai, tai bent bendradarbių pasisakymuose atstovauja konservatyviajam sparnui.

Antrasis „revizionizmo" kelias mūsų oficialiojoje bendruomenėje pavojingesnis, nes reakcija iš oficialiųjų organų būna priešiškai impulsyviai griežta, todėl jis tėra atstovaujamas daugiau individų nei pačių institucijų. Be abejo, jaunimo tarpe liberalų daugiau, tačiau ne visas, ypač pats jauniausias jaunimas yra tuo persiėmęs. Daugiausia liberalų gal yra vidurinėje kartoje, kurie tačiau daugiausia atstovauja kultūriniam liberalizmui. Politikoje ir visuomeninėje veikloje jaunoji karta gal kiek aktyviau liberali, bet ir čia tėra tik kelių individų prasiveržimai ar bandymai.

Pažvelgus į jaunimo organizacijas matome, kad jei Santara-Šviesa atstovauja šiokiam tokiam kultūriniam avangardui, tai politikoje tokio griežto organizacinio pasiskirstymo nematyti. Visos organizacijos turi savo keletą „liberalų", kai dauguma

— masė laikosi daugiau mažiau tradicinio kelio. Pasitaiko net pačių jaunųjų tarpe ekstremistinių „beržininkų". Bet tai dažniausiai yra panašiai galvojančių tėvų vaikai, taip kad tiesioginę įtaką nesunku surasti. Bendroje išvadoje sakyčiau, kad tikrų principingų ir vientisų liberalų mūsų visuomenėje tiek vyresniuosiuose, tiek pačiuose jaunuosiuose maža. Net ir tokia grupė kaip Santara - Šviesa savyje sukaupus daug konservatizmo. Liberalizmas palieka dažnai tik terminas. Tačiau paskutinių poros metų laikotarpyje katalikų bažnyčios ir amerikiečių jaunimo liberalėjimo įtakoje atsiranda vis daugiau ir daugiau jaunų žmonių, sukančių liberalesnio galvojimo link ne tik kultūriniuose, bet ir politinių teisių, socialinės lygybės, santykiavimo su pavergta Lietuva klausimuose.

Matome besiformuojančią kartą

KĘSTUTIS PAULIUS ŽYGAS:

1. Lietuviškame gyvenime išeivijoje džiuginą reiškiniai yra mūsų ilgalaikė visuomenės egzistencija ir mūsų organizuotas margaspalviškumas tos visuomenės ribose. Abu reiškiniai ryškiausiai pastebimi žvelgiant į lietuvių visuomenę išėjus iš jos ribų. Būnant tuose rėmuose, organizuotas margaspalviškumas per dažnai regimas kliūtimi savam projektui, kuris laikomas „bendro labo" ugdytoju, sargu ar pan. Tačiau organizuotas margaspalviškumas yra valstybių, tautų ar visuomenių tikro gyvybiškumo įrodymas. Žinoma, prileidžiam, kad egzistuojanti diferenciacija visuomenėje yra jos narių dvasinių ir pasaulėžiūrinių skirtumų atspindys. Kitaip organizuota diferenciacija būtų tiktai sušaldytas anachronizmas, išlaikąs praėjusių erų, reikalavimų, sąlygų, praėjusio gyvenimo suparalyžuotą momentą. Bijau, kad mūsų išeivijos visuomenėje per maža organizuoto žvalgymosi į šiandienos problemas; ji kupina suparalyžuotų organizacinių žvilgsnių praeitin. Visvien keliasdešimties organizacijų, sudarančių kelių tūkstančių asmenų koloniją, išvardinimas imponuoja kitatautį.

Bet labiausiai džiuginąs reiškinys išeivijoje yra naujų organizacinių vienetų įkūrimas, egzistuojančių vienetų persiorganizavimas ir pakartotinis susiorganizavimas į *ad hoc* komitetus ir pan. Tai įrodo visuomenės narių norą prieiti prie šiandieninių reikalavimų bei problemų sprendimo. Įrodo, kad visuomenė gyva, nes ji turi besiangažuojančius narius, kurie jai neleidžia sustingti ir pasidaryti savotišku kuriozu gyvenamo krašto visuomenėje.

2. Daugiausia erzinąs reiškinys lietuvių gyvenime yra mūsų susižavėjimas savo visuomene. Savo padėties nepalyginam su

kitų tautinių mažumų (žydų Rusijoje, prancūzų Quebeke, negrų ir indėnų Amerikoje), padėtim ir nepasimokinam iš jų laimėjimų ir pralaimėjimų. Nepastebim, kad kitos tautinės mažumos rūpinasi tom pačiom problemom, kuriomis mes rūpinamės. Ir jom svarbu užtikrinti savo egzistenciją esamose sąlygose; išgauti iš galingesnių jų teisės egzistuoti pripažinimą; išlaikyti ir tobulinti savo identitetą. Besiekdamos šių tikslų, minėtosios mažumos išdirba priemones ir metodiką savo problemom spręsti. Kadangi mūsų problemos panašios, bet mes nepasinaudojam naudingom idėjom bei priemonėm jas išspręsti, be reikalo apsunkinam savo bendruomenės išsilaikymo ir tobulėjimo galimybes. Bemąstydami vien save, paliekam realybę ir nepastebim savo baisiai ribotos galios, jeigu iš viso ją turime, įtakoti bet ką tarpvalstybiniuose reikaluose.

3. Nemanau, kad asmenys, priklausą 1938 - 48 m. gimusiųjų kartai, yra užtenkamai susipažinę ir susikalbėję savo tarpe. Mūsų generacinis veidas dar nėra išryškėjęs ir dabar teberyškėja. Pavieniai nariai nori su savais bendramečiais ir bendraminčiais tampriai susigyventi. Tačiau šis noras nėra įgyvendintas. Kiekvienas asmuo turi psichologinius šarvus, kurie naudojami normaliuose, kasdieniniuose, tarpasmeniniuose santykiuose. Generacinio veido išryškėjimas yra nekasdieninis gyvenimo įvykis, reikalaująs šiuos šarvus atidėti šalin. Per mažai šios kartos narių yra susidraugavę ir nuleidę savo asmeninius šarvus. Dėl to susiformavusios kartos bruožai neegzistuoja. Matome besiformuojančią kartą. Matome nepasitikėjimą savimi, modelių ieškojimą, stiprų žvilgsnį praeitin, baimę save pristatyti ir tuo savo netobulumą, savo neapsisprendimą atidengti kitiem. Pasitenkinam paviršutinybėmis savo bendramečių ir vyresniųjų tarpe. Vengiam padėčių, kur būtume asmeniškai paliesti. Beprasmiška bandyti įvertinti kartą, kurios neįmanoma apibūdinti, nes ji dar nesusiformavus.

5. Tur būt, visuomet žinojom, kad yra nuomonių skirtumai tarp visuomenės ir jaunimo. Tad nesutarimai dėl tikslų ir metodikos beveik lauktini. Tačiau panašūs nesusitarimai jaunimo tarpe nebuvo laukti. Manėme, kad jaunimas rems jaunimą, nes prileidom panašią bendramečių pasaulėžiūrą. Bet pagrindiniai pasaulėžiūriniai skirtumai įrodė jaunimą esantį ne vieningą, o susiskaldžiusį. Staigmeniškiausias reiškinys buvo dalies jaunimo „patriotizmo" gilumas. Jeigu tai įmanoma, jaunimo dalis net patriotiškesnė už patriotiškiausius tėvus. Atrodo, fanatikai randami visose kartose, tik gaila, kad mano kartos fanatikai nėra saviti. Jie visiškai kapituliavę savo tėvam, praradę savo identitetą ir seniai pardavę savo sielas.

Skaudžiausias faktas, kurį turėjom priimti, buvo nepažinimo, nesusikalbėjimo ir nepasitikėjimo reiškiniai. Visuomenė apskritai ir dalis jaunimo nepažįsta savo veikliausių jaunuomenės narių. Galim atleisti nesusipažinimo faktą. Galim suprasti nesusikalbėjimo galimybę. Bet neprileisti geros valios, nepasitikėti ir vadinti savus asmenis ir savas grupes išdavikais — yra tendencija, kelianti tikrą susirūpinimą. Atsižvelgiant į ilgalaikes progas mums susipažinti, atsižvelgiant į sąlygas, kuriose beveik neįmanoma nesusipažinti, pereito pusmečio raganų medžioklė kelia šiurpą.

Raktas į pasisekimą — ryšys tarp kartų

A. SAULAITIS, S. J.:

1. Teigiamai nuteikia lietuviškojo gyvenimo gyvybė, įvairi ir gan didelė, socialinė, kultūrinė, visuomeninė. Jaunimui socialiniai ryšiai svarbūs ir ryškūs. Lietuvis turi daug galimybių pažinti kitų vietovių ir (ypač po Jaunimo Kongreso) kitų kraštų žmones, jų nuotaikas, viltis, patirtį. Tai sudėtingame ir skubotame moderniame gyvenime praplatina akiratį, atidaro galimybę geriau suprasti, mokėti, išgyventi. Kultūroje svarbi spauda, kuri įvairi ir stipri, lietuviškos plokštelės, *Lietuvių Enciklopedija*, St. Zobarsko Manyland leidyklos vertimai. Neeilinės kultūrinės veiklos pasireiškimai rodo, kad įprastinė veikla neblogai stovi. Visuomenės gyvumą liudija Jaunimo Metų sąjūdis, kurio dėka ar kurio metu suartėjo, pavyzdžiui, jaunimo stovyklų rengėjai bei vadovai, lituanistinio švietimo veikėjai, tuo būdu pradarydami duris naujiems sprendimams naujosiose sąlygose (ypatingai grynai „svetur" augančiam jaunimui).

2. Kaip ir kitose tautose ar bendruomenėse, būna žmogiškų silpnybių, kurių atskiras asmuo greičiausiai nepajėgtų atsikratyti, bet kurios tolerantiškame bendruomeniniame gyvenime būtų išlyginamos ir papildomos. Yra trys neigiami dalykai, kurie gal ir yra tos pačios silpnybės reiškiniai: organizacinė nesantaika, visuomeninė neapykanta, paviršutinė kultūra. Nesantaika tarp organizacijų (ar įstaigų) atsiranda dėl per lengvų nesusipratimų idėjų ar asmenų pasaulyje ir visam amžiui užskaitomų sprendimų. Galu gale visų tokių nesusipratimų auka yra jaunimas, kuris, nors ir nesąmoningai, nusprendžia, kad „suaugę" nelabai vertina lietuvybę ir lietuviškumą, sugebėdami nesutarti, nepalaikyti ryšių, nepasidalinti medžiaga ir patyrimu, neišgirsti kitų nuomonių. Žodžiu visuomenine „neapykanta" norėjau apibrėžti nepalankias pažiūras į kai kurias kitas tautas ar grupes ir net į kitus lie-

tuvius išeivijoje ar Lietuvoje. Persekiojama ir kenčianti tauta, manau, neturi teisės kreivai žiūrėti ar net neapkęsti kitų mažumų, pavyzdžiui, žydų (kurie „užima pasaulį" ir „atsako už visas blogybes," vietoj kad, juos gerbdami, iš jų pasimokytume), lenkų (kurie irgi pavergti ir su kuriais ateities santykių dabar neįmanoma nustatyti), rusų (su kuriais galėtų būti proga kaimyniškai sugyventi, jeigu ir kai tarptautinės teisės įsiviešpatautų), negrų (kurie ne tik to paties krašto piliečiai ir gyventojai, bet ir kurių kova už lygias teises analogijos pagrindu artima lietuvių viltims); ir pažiūros į lietuvius išeivijoje ar Lietuvoje, kurioje, iš paskirų asmenų laikysenos sprendžiant, lyg nebūtų nė vieno gero žmogaus lietuvio (tur būt, net ir savo giminių tarpe). Paviršutinė kultūra yra netolerancija kitų pažiūroms, pagrįsta nesąmoningu siaurumu. Šioj vietoj turėtų būti gilus įsitikinimas, bet kartu ir platus akiratis.

3. Mane stebina jaunimo ir ypač Lietuvos nemačiusio *jaunimo ištikimybė Lietuvai ir lietuviškiems reikalams; jo* pajėgumas profesijose, moksle, jo platūs interesai, kuriuos pajunti, sakysim, studentų suvažiavime, Jaunimo Kongrese ar stovykloje; ir jaunimo susidomėjimas už save jaunesniaisiais, pasireiškiąs rūpesčiu ir darbu plintančiose stovyklose, lituanistinėse mokyklose, spaudoje. Lietuvių jaunimui taip pat būdingos moderniam jaunimui priskiriamos ypatybės: nuoširdumas, atvirumas, ištikimybė sau.

Neigiamybes galima suvesti į „apatiją", kuri apčiuopiama sambūriuose, suvažiavimuose ir pan. Jos pagrindu, manau, yra tai, kad neveiklūs asmenys ar neveiklios grupės nėra patyrusios pasisekimo, kuris skatintų daugiau veikti, išgyventi, išmokti, įsteigti naujų ryšių. Jeigu jaunas žmogus kiek klaidingai kalba lietuviškai ir kiti iš jo juokiasi, jis gali visai atkristi nuo lietuviškosios bendruomenės; o jeigu giriamos jo pastangos ir suteikiama proga geriau išmokti (pvz., padovanojant knygą), tada jis vėl pasistengs.

4. Sugretinus šių dviejų krypčių pažiūras ir nusistatymus, aišku, išeina savotiška karikatūra, kadangi nėra vieno asmens ar grupės, kurie *laikytųsi grynai vienos tendencijos*, ir kadangi reikia pažiūras šiek tiek perdėti, kad skirtumai būtų aiškesni. Surašydamas spaudoje rastas ir susirinkimuose girdėtas mintis, nemanau jas priskirti vienam ar kitam asmeniui ar grupei, ir nemanau vienos ar kitos pusės nesąlyginiai smerkti.

Yra tam tikri dalykai, apie kuriuos nuomonės sukasi: pasaulio santvarka, antikomunizmas, gyvenamasis kraštas, lie-

tuvybė, jaunimo auklėjimas, lietuviška veikla, bendroji nuotaika, religija.

Iš dešinės pusės, save laikančios „ortodoksiniais", pasaulis eina blogyn (aiškių ir paslėptų jėgų rankose), antikomunizmas turi būti labai griežtas savo turiniu ir išraiška, gyvenamasis kraštas blogas (visi tik kala pinigus, nepadorūs), lietuvybė pagrindiniai apibrėžiama kalba, jaunimas auklėtinas senomis ir gerai žinomomis priemonėmis šeimoje ir lituanistinėje mokykloje ir stovykloje, lietuviškai veiklai būdingi minėjimai (kurie kai kuriems jauniems žmonėms tampa „senoviškumo" prietaru), bendroji nuotaika rimta, kartais negailestingai liūdna (pvz., mišrių vedybų atveju), reikalaujama daug iš jaunimo, spaudos, visų kitų asmenų; nereikėtų nei politikoje, nei kitur (santykiuose su lietuviais pavergtoje Lietuvoje) rizikuoti. Kai kalbama apie Lietuvą, kalbama apie ją iki 1940 m., sakytų kitų pažiūrų asmuo, ir ji taip suidealizuojama, kad pasidaro nelanksti ir nereali. Jungtinės Tautos komunistų rankose, bažnyčių atsinaujinimo sąjūdis nukrypęs nuo krikščionybės ir pataikauja komunizmui bei pasauliui.

Iš kitos pusės, „liberalai" arba, anketos terminu, „revizionistai" kalba apie geresnį pasaulį, kad ir sąlyginiai vertina Jungtines Tautas, antikomunizmą (dešiniųjų teigimu) sušvelnina, manydami jį pritaiką ne Stalino, bet šių laikų komunizmui ir laisvojo pasaulio laikysenai jo atžvilgiu, gyvenamasis kraštas turi daug gerų ypatybių, kurias dera prisitaikyti sau ir pasisavinti, lietuvybė yra įvairi, sąmoninga ir pasąmonėje, jaunimą reikia auklėti jam suprantamu ir prieinamu būdu („pataikaudami jo silpnybėms", sakytų priešingų pažiūrų asmuo), pritaikytomis priemonėmis, lietuviška veikla turėtų būti ne tik „išlaikymas", bet ir kūrybinga, kultūrinė ir taip pat socialinė, nuotaika, jų pačių teigimu, viltinga; santykiuose su okupuota Lietuva pripažįsta riziką, pripažįsta Sovietų santvarkos metu padarytus pakeitimus Lietuvoje, ir į atsinaujinimo ir ekumeninį religijų gyvenimą žiūri teigiamai, pramatydami ir pasauliui ir bažnyčioms naudos.

Abiejų krypčių asmenų yra visose kartose, visose vietovėse ir visose organizacijose ar įstaigose. Kai kur vienos pažiūros reiškiamos drąsiai, kitur kitos vyrauja. Jaunimo Kongreso ruošos metu išryškėjo ir pažiūros ir sritys, kuriose jos reiškiasi.

5. Šalia normalaus noro su kitais veikti, reikštis, pergyventi, per visą Kongreso ruošą savo pasąmonėje girdėjau klausimą: „Ar yra vilties, kad mes lietuviai išeiviai kartu (kaip bendruomenė) galime, vienas kitam padėdami, iš lie-

tuviškojo paveldėjimo patys savame gyvenime praturtėti, prisidėti prie gyvenamojo krašto (JAV) kultūrinės bei socialinės gerovės, ir savo darbu ir nuotaikomis puoselėti ir ateityje prisidėti prie Lietuvos — lietuvių tautos kultūrinės ir politinės laisvės?" Pažiūrėjus į kituose klausimuose išvardintus teigiamus dalykus, susidaro galinga viltis, o peržvelgus neigiamybes, norėtųsi visos „veiklos" atsikratyti.

Kongresas ir apskritai Jaunimo metai tikrai išjudino veiklą įvairiose srityse. Kai kur Kongreso rengėjai ar rėmėjai buvo šios gyvesnės veiklos priežastis, kitur veikla sustiprėjo naujesnėse aplinkybėse, ar tik 1966 m. būvyje, be jokio kito ryšio su „Jaunimo Metais". Paryškėjo, kas veikia ir kas neveikia, kur kreipti organizacines ar asmenines jėgas, kokios yra veiklos ar įvykių pasekmės visuomenėje, organizacijose, jaunuomenėje.

Jaunimas (tai yra, jaunimo ir jaunimui organizacijos ar įstaigos) turėjo progos savas jėgas išbandyti, pamatyti, kur stipriau ir kur silpniau veikia. Tam pačiam jaunimui galima priskaityti smulkesnes administracines klaidas ir naujai užmegstus draugiškumo ryšius su kitų kraštų Kongrese dalyvavusiu ir nedalyvavusiu jaunimu. Aiškiau, kas rašo į spaudą, kas ir kiek skaito spaudą, kaip suruošti studijų dienas ir t. t.

Jauni žmonės pajuto ir gyveno vienybę. Ypatingai galvoju apie Jaunimo Stovyklą prieš Kongresą, kurioje buvo įvairių kraštų ir organizacijų jaunimo, taikingai, tolerantiškai sugyvenančio. Manau, kad yra pagrindo manyti, kad akademinių ir kitų organizacijų nariai jaučia ištikimybę savoms organizacijoms, tuo pačiu *per* organizacijas tikėdamiesi galį jas ir save atnaujinti ir pakeisti (vietoj jas atmesdami ir išeidami „už ribų"), ir nejausdami reikalo kitus peikti ar neigti. Tuo būdu jie palaiko visuomeninio gyvenimo tęstinumą.

Išryškėjo tikri skirtumai tarp jaunimo iš įvairių kraštų, pvz., Pietų Amerikos jaunimo laikysena Šiaurės Amerikos gyventojams (neigiama, kaip vietinėje spaudoje matyti), temperamento, maitinimo, papročių ir aiškiausiai tarmės skirtumai. Aiškiai matydami šiuos skirtumus, visvien sugebėjo pajusti visų lietuvių vienybę, kuria paremtos bet kokios viltys ar ateities pastangos.

Daug kas pajuto, kad „Lietuva" nėra tik fizinis plotas, bet ir draugiškumo ryšys tarp lietuvių, dainos, kultūra ir panašiai, gyva ir čia ir ten žmogaus gyvenime, širdyje.

Matėsi ir įvairios priežastys ir veiklos motyvai. Vieni veikė daugiau asmeninių interesų traukiami, kiti tvirtindami prielaidas ar principus, dar kiti, kadangi jiems miela lietuvių

bendruomenėje veikti ir būti paveiktam. Čia yra pagrindas toleruoti kitų nuomones, darbus, klaidas, idealus.

Ryšiams palaikyti labai svarbus raštas, spauda. Pradėję graibyti žinias ir pranešimus apie įdomų Kongresą, tebeskaito ir teberašo daugiau negu anksčiau. Pavyzdžiui, Studentų Sąjunga daugiau susirūpino skleisti aplinkraščius, žinias ir efektingiau rinkti naujienas, įspūdžius.

Jaunimo Kongreso ruoša ir veikla šiemet bei ateityje patvirtina, kad visos kartos — ir vyresniosios, ir jaunesniosios — pajėgia bendradarbiauti. Yra vyresniųjų, kurie klausosi jaunimo balso ir jį supranta, ir yra jaunesniųjų, kurie giliai galvoja: tuo pagrindu visuomeninis tęstinumas užtikrintas, paremtas sąmoninga pagalba, kuri mato trūkumus, klaidas, silpnybes, bet tuo pačiu mato panašumus, bendrus pomėgius, tikslus. Jeigu kas atmeta ar vieną ar kitą, jis išeina už ribų, nors ir laikytų save lietuviu ir pritariančiu lietuvių tautos siekimams. Atrodo, kad raktas į pasisekimą minėtoje trejetukėje — asmeniniame, gyvenamojo krašto ir lietuviškame gyvenime — pagrįstas kultūriniu ir organizaciniu ryšiu tarp kartų (kartų yra daugiau negu dvi), kurios pajėgia kalbėti viena kitos sąvokomis, išsireiškimais, žodžiu, kalba.

O Jaunimo Metų laiku įgytas praktiškas patyrimas nurodo, kaip tą sugyvenimą įgyvendinti konkrečiuose darbuose, organizacijose ir t. t.

Jaunimas pasirodė galvojąs realiau negu vyresnieji

VYTAUTAS DONIELA:

1. Ypatingai tenka džiaugtis kultūriniais pasiekimais, kurie atrodo esą kaip ir vieninteliai mūsų pasiekimai apskritai. Turime naujų muzikinių dalykų, teatro veikalų, naujų ir net radikalių vėjų literatūroje ir mene. Būtų gražu, jei panašiai būtų mokslo bei politikos srityse.

2. Nemalonus dalykas yra mūsų ekstremistinės grupės, per lengvas švaistymasis piktybiniais žodžiais (pvz. „komunistas"), kuris betgi, atrodo, egzistuoja tik JAV ir visiškai svetimas, sakysime, Anglijoje ir Australijoje. Ekstremistams būdingi bereikalingi apkaltinimai veda link to, ką vokiečiai vadina *Selbstzerfleischung* ir tokiu būdu patarnauja tik tiems, prieš kuriuos ekstremistai tariasi kovoją.

3. Kalbant apie jaunimą, teigiamu bruožu laikyčiau sąmoningojo jaunimo atsiribojimą nuo senųjų rietenų ir persiorientavimą link aktualesnių problemų. Turiu mintyje jaunųjų ateitininkų suliberalėjimą ir santariečių atvirąją dvasią. Neigiamu

bruožu laikyčiau nemažo skaičiaus jaunimo super-amerikoniškumą, t. y. pasisavinimą iš amerikietiškos aplinkos pigios, bet garsiaburnės elgsenos, anti-intelektualinių tendencijų, o moksle pasirinkimą ne to, į ką veda asmeninis palinkimas, bet to, ką diktuoja materialiniai išskaičiavimai (ir neretai trumparegių tėvų ambicijos). Labai neigiamu bruožu laikau (atrodo, niekieno nebestabdomą) nuolatinį anglų kalbos vartojimą, per kurį link nutautimo žengiama septynerių mylių batais.

4. „Ortodoksijos" ir „revizionizmo" yra visais laikais; jų egzistencija yra lyg sociologinė kategorija, prilygstanti senosios ir jaunosios kartų dvikovai. Bet šitame šimtmetyje ši dvikova persimetė į didžiąsias institucijas, reiškiasi specifiniais idėjiniais formulavimais ir todėl turi daugiau reikšmės negu gana miglota kasdieninė kartų dvikova. Mūsų tarpe revizionizmui iš pradžių atstovavo šviesiečiai - santariečiai, bet pastaruoju metu panašių interesų jaučiasi ir jaunuosiuose ateitininkuose. Todėl verčiau tenka sakyti, kad revizionizmas eina *įstrižai* tradicinių susiskirstymų. Revizionistai yra liberališkesni, jautresni žmogiškosios egzistencijos problemoms, o politikoje lankstesni, pragmatiškesni, operuoją ne šiuo metu neįgyvendinamais galutiniais tikslais, bet verčiau metodu, kurį būtų galima pavadinti „laiptiniu".

5. Jaunimo Kongrese ir prieš jį vykusioje stovykloje išryškėjo faktas, kad jaunimo tarpe yra įvairiausių rūšių talento ir net deimančiukų, pradedant menine kūryba, baigiant politiniu interesu. Jaunimas gali atlikti didelius darbus be ypatingos vyresniųjų pagalbos, o taip pat turi ir savo susikristalizavusias pažiūras. Šito anksčiau nebuvo pilnai pastebėta, atrodo, dėl to, kad *spauda* yra daugiausia vyresniųjų rankose ir joje vyrauja vyresnieji. Neįpratęs taip dailiai ir retoriškai kalbėti bei rašyti kaip senimas, jaunimas nepakankamai pasireiškia ten, kur susitinka abi kartos. Bet savame tarpe jaunimas pasirodė esąs labai produktyvus ir apskritai galvojąs realiau negu vyresnieji.

DISERTACIJŲ SANTRAUKOS

Leonas Sabaliūnas, Ph. D.
Columbia University, 1963

LITHUANIA, 1939 - 1940: A NATION IN CRISIS

Ši disertacija prasideda Klaipėdos praradimu 1939 m. kovo mėnesį ir baigiasi Kremliaus valios primetimu Liaudies Seimui 1940 m. liepos mėnesį. Tie mėnesiai iki Lietuvos įjungimo Sovietų Sąjungon duoda progą tautą patyrinėti iš pradžių tik vidinės nesantaikos, o paskui jau ir visiškos krizės metu.

1939 m. Lietuvoje vyravo autoritetinis sąjūdis. Naujojo tikėjimo sekėjai, tautininkai, atrodė pasitikį savimi. Jie, mat, manė, kad ta santvarka, kurią jie kūrė daugiau kaip dešimt metų, geriausiai atitiko tų laikų reikalavimams. Palengva autoritetinė mintis, ryškindama savo pagrindinius bruožus ir priartėdama prie kai kurių psichologinių bei politinių fašizmo prielaidų, prasiskverbė į daugelį visuomeninio gyvenimo sričių.

Po eilės metų pastangų tautininkams pavyko diskredituoti Lietuvos demokratiją, tačiau jiems nepavyko visiškai atsikratyti demokratinių visuomenės elementų. Autoritetinis režimas, įsigalėjęs, bet ne absoliutus, atsidūrė keblioj padėty: demokratinės jėgos ne tik egzistavo, bet dargi, katalikų ir liaudininkų pastangų suderinimo dėka, rodė savo savarankią iniciatyvą tokiose politinėse sąlygose, kurios bent teoriškai tokią galimybę buvo įsakmiai paneigusios. Politinė bendruomenė, tad, turėjo didelių prieštaravimų, žadančių rimtų susidūrimų vidaus politikoj.

Šitie prieštaravimai dar labiau paaštrėjo, kai 1939 m. kovo 27 d. buvo sudaryta koalicinė vyriausybė. Tiktai didelis smūgis,

kaip Klaipėdos atplėšimas, galėjo tautininkus priversti dalintis politine galia su katalikais ir liaudininkais; ir tiktai tos vokiečių prievartos poveikis vidaus politikai juos sulaikė nuo bandymo atstatyt buvusią padėtį. Kai tik nepasitenkinimo ir pasipiktinimo periodas praėjo, politinė nesantaika vėl iškilo paviršiun. Vėlesni įvykiai — būtent, dviejų paskutinių nepriklausomos Lietuvos vyriausybių politika — svarstytini tų prieštaravimų bei noro juos pašalinti šviesoje.

Paskutinėmis nepriklausomos Lietuvos dienomis politinė įtampa pasiekė aukščiausią laipsnį: tautininkai telkėsi režimui sutvirtinti; o katalikai ir liaudininkai, įsitikinę, kad joks santvarkos sudemokratėjimas neįmanomas, rengėsi baigti tarppartinius ginčus ministrų kabineto sugriovimu. Tačiau 1940 m. birželio mėnesį atsirado naujas veiksnys: Maskva pradėjo savo smurtą prieš Lietuvą ir pasodino Kaune prokomunistinę vyriausybę — Liaudies Vyriausybę.

Norint suprasti Liaudies Vyriausybės atsiradimą ir jos veiksmus tame pereinamajame laikotarpy (nuo nepriklausomybės netekimo iki Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą), reikalinga turėti galvoj Kremliaus nusistatymą visas permainas įvykdyti su tariamu lietuvių tautos pritarimu. Komunistų pareigūnai nutarė pademonstruoti savo solidarumą su paprastais žmonėmis, kuo greičiausiai išrinkdami „tikrai demokratinį" seimą (žinomą Liaudies Seimo vardu), turintį aukščiausios valdžios teises kalbėti lietuvių tautos vardu. Šito seimo posėdžiai prasidėjo liepos 21 d. Įbauginti slaptosios policijos agentų, seimo atstovai Lietuvą pavadino Sovietine Socialistine Respublika ir Maskvos paprašė ją priimti Sovietų Sąjungon. Tą prašymą rusai patenkino rugpiūčio 3 d.

Taip baigėsi birželio ir liepos mėnesių pereinamasis laikotarpis: taip dingo ir visos viltys ir galimybės Lietuvą išsaugoti bent pusiau nepriklausomą.

METMENIMS AUKOTA:

A. a. inž. Broniaus Budgino atminimui — 25 dol.

metmenys

Vyriausias redaktorius: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Jonas Bagdonas, Birutė Bulotaitė, Marytė Černiūtė, Žibutė Dobaitė, Vaidotas Kajokas, Julius Lintakas, Dalia Mackuvienė, Raimundas Mieželis, Lilija Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Marytė Paškevičienė, Dalia Procutienė, Genius Procuta, Angelė Šimaitytė, Lakštutonė Vėžienė, Gintautas Vėžys, Jurgita Zimavičiūtė

Administracija: Ramojus Vaitys
4726 Russet Ave.
Apt. R — 109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: Šio numerio — 1.50 dol., keturių numerių prenumerata — 5 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago Ill.

ALp(LKA)1742
1966, Nr.12

88.291.27